

caiete critice

11 (277) / 2010

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

*Cantemir,
moralistul (II)*
de Eugen Simion

*Cantemir și
limba română*
de Marius Sala

*In memoriam
Adrian Păunescu*

*Fănuș Neagu
sau despre
magia povestirii*
de Viorel Coman

*"O lume
post-americană?"*
de Thierry de Montbrial

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție
și
Editura Expert,*
sub egida
Academiei Române

Redacția:

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Aida SARCHIZIAN
Andrei GRIGOR
Bogdan POPESCU
Daniel CRISTEA-ENACHE
Călin CĂLIMAN
Maria MOLDOVEANU
Ana-Lucia RISTEA
Oana SOARE
Andrei MILCA
George NEAGOE
Nicolae LOGIN
Luminița LOGIN

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edexpert@zappmobile.ro
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI
Jacques De DECKER (Belgia)
Serge FAUCHEREAU (Franța)
Valeriu IOAN-FRANC
Jaime GIL ALUJA (Spania)
Klaus HEITMANN (Germania)
Mihail METZELTIN (Austria)
Thierry de MONTBRIAL (Franța)
Maurice NADEAU (Franța)
Basarab NICOLESCU
Eugen SIMION
Dumitru ȚEPENEAG

CUPRINS

11/2010

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: Cantemir, moralistul (II) 3

DISCUȚII

Serge FAUCHEREAU: Cantemir, "citoyen de l'univers" 8

E. MOUTSOPOULOS: Ulysse entre Turcs et Vénitiens 11

Marius SALA: Cantemir și limba română 13

CRONICI LITERARE

George NEAGOE: Sebastian: *biographia litteraria* 15

Radu George SERAFIM: Disecție în oglindă 18

Lucian CHIȘU: De la viața ca operă la opera vieții 21

Irina GEORGESCU: Electrizări narative: pixeli, cerneluri și telecomenzi 25

DOCUMENT

Emil CIORAN: Recuperare publicistică (IV) 28

IN MEMORIAM ADRIAN PĂUNESCU

Fănuș NEAGU: Vinerea neagră 41

Valentin COȘEREANU: Valoarea unui gest 43

NEGRU PE ALB

Nicolae ILIESCU: Popa Prostu 46

COMENTARII

Caius T. DRAGOMIR: Ceea ce oamenilor nu le-a fost permis decât o singură dată (Câteva reflecții de geopolitică și de istorie)	48
Iordan DATCU: Însemnări despre opera lui George Gană	51
Ana DOBRE: MRP și Marin Preda - interferențe confesive	54
Viorel COMAN: Fănuș Neagu sau despre magia povestirii	60

CARNET PARIZIAN

Virgil TĂNASE: Construcția literară	64
---	----

on-line

Dan Petru CRISTEA: Istoria, individ cu individ	67
--	----

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

Thierry de MONTBRIAL: "O lume post-americană?" - Câteva trăsături semnificative ale anului 2009-2010 (I)	70
Maria MOLDOVEANU: Repere manageriale ale politicii culturale (I)	75

*Ilustrăm acest număr cu lucrări ce reprezintă rezultatul
Taberei internaționale de Pictură și Grafică de la Ipotești,
care s-a desfășurat în fiecare vară/toamnă, începând cu 2004,
sub conducerea graficianului și profesorului Mircea Dumitrescu.*

*Acest număr a apărut cu sprijinul
Primăriei Sector 2 - București,
primar Neculai Onțanu*

Eugen SIMION

Cantemir, moralistul (II)

Abstract

The author discusses Dimitrie Cantemir's personality, insisting on the moral characteristics of his writings. Ruler of Moldavia (1693, 1710-1711), he is very little known outside Romania, by Turks and Russian savants. The prince was a humanist, composing theological, scientific and historic works. We examine the sources used by Cantemir in some of his books, highlighting the way he renewed Romanian language of the 17th century.

Keywords: Dimitrie Cantemir, moralist, Ion Neculce, Moldavia, Berlin Academy, Peter II.

Propoziția de bază a acestor reflecții scoase de peste tot, cu precădere din *Biblie*, este cea din *Ecleziast*, pusă în *Gâlceava*... în gura *Înțeleptului*: „deșertarea deșertărilor și toate sunt deșerte”. De la ideea deșertăciunii lumii pornesc toate. *Lumea* se laudă, de pildă, cu faptul că este „plină de tot binele” și când *Înțeleptul*, sceptic, îi citează propoziția dinainte, ea se apără cu ideea că, dacă este rea, răul vine de la Dumnezeu pentru că Dumnezeu este ziditorul ei. Așa că binele și răul din ființa lumii sunt programate de divinitate. O idee pe care o sucesc și o răsucesc mereu filosofi. O regăsim și în cursurile lui Nae Ionescu. Cantemir reproduce din textele sacre în stilul și cu limbajul său: „Oare cu ce feliu de socoteală mai rea decât tot răul mă socotești? Căci pe mine sângur Dumnădzău ziditorul meu deacă m-am desăvârșit făcut, au n-am de zis că-i bine, adecă au vădzut că sânt buni?” *Înțeleptul* nu se dă bătut în fața acestei interogații de bun simț și răspunde cu argumentul păcatului originar, adică: creatorul divin a făcut, ade-vărat, omul bun, dar el, mâncând *poama* interzisă, a încălcat jurământul și a permis, astfel, pătrunderea răului în ființa lui...

Dialogul se desfășoară în acest chip, cu argumente și subtilități de oameni care au citit bine scrierile sacre. Când vine din nou vorba de zădărniciia lumii, glasul filosofului

capătă accente lirice și fantezia lui se desfășoară pe spații întinse. O temă cunoscută, o dezvoltase în cronică lui și Miron Costin. Cantemir aduce aceste exemple de risipire în timp a bunurilor materiale și de pieire a gloriilor lumești, divagând inteligent în jurul motivului din *Ecleziast*: „Ce s-au făcut împărații perșilor cei mari, minunați și vestiți? Unde iaste Chiroș și Crisors? Unde iaste Xerxis și Artaxerxis, aceștia carii în loc de Dumnădzău să socotiia și mai puternici decât toți oamenii lumii să ținea până într-atâta, cât și cu luciul mării și cu valurile furtunii ei vrea să stăpâniască, oamenilor săi poruncind ca să bată marea cu toiage și să o puie în obedzi, căci i-au stricat podul cel ce preste mare făcuse la bogazul de la Hersonisos (care loc să chiamă acmu Bogaz-Hisari) și alte multe lucruri de vârtute ci-au arătat? Unde iaste Alexandru marele, Machidonianul, carele nu pentru mărimea statului, ce pentru mari și minunate războaie și a multe țări biruință „marele” să numește? Și să nu te mai, pentru alții vechi și minunați a grecilor împărați, întreb, ce pentru acești mai de curund: unde iaste Constantin marele, ziditorul Țarigradului? Unde iaste Iustinian, cel ci-au acea minunată și de toată lumea lauda/tă și în toate unghiurile a rătundzélii pământului vestită zidit beserică, carea să

chiamă Svinta Sofia? Unde iaste Dioclitian, Maximian și Iulian, tiranii cei puternici și mari? Unde iaste Theodosie cel Mare și Theodosie cel Mic? Unde iaste Vasile Machidon și cu fiiul său Leon Sofos și alți împărați puternici, mari și vestiți a grecilor? Unde sânt împărații Romii, cetății ceii de toată biruitoare? Unde iaste Romilos, ziditoriul ei, și alții până la Chesariu Avgust, căruia toate părțile i s-au închinat? Și ce să-ți mai dzic? Unde sânt moșii, strămoșii noștri, unde sânt frații, priiatinii noștri, cu carii ieri-alaltaieri aveam împreunare și într-un loc petrecere, carii acmu din mijlocul nostru periră și acmu să pare ca n-au mai niceodănăoară fost? Acmu dară, pentru aceștia adevărat și fără înșelăciune să-mi spui, în ce chip și în ce féliu s-au petrecut?"

Filosofului îi place, probabil, acest discurs melancolizat despre trecerea lumii și zădărnicia mărilor lumesti pentru că îl reia peste câteva pagini, cam cu aceleași elemente și, desigur, cu aceeași morală a fabulei: avuțiile lumii sunt *fum*, bunurile am devenit *prav*, iar desfătărilor s-au transformat în „pulbere de vânt rădicate”. Chiar cinstea și slava nu rezistă, devenind „ocară și defăimare”, zice moralistul prin glasul măhnit al *Înțeleptului*. *Lumea*, partenerul lui în acest dialog, preia într-o viziune demitizantă și cu un limbaj mai puțin profetic și deloc liric ideea deșertăciunii și o duce mai departe, lăudând cu cinism spiritul ei distrugător, faptele sale ruinătoare: „Schiptrul lui [schiptrul împăratului] lui altuia l-am dat; avuțiile și bunurile lui cărora n-au silit să le câștige am împărțit; puterile și strășniciile lui cu patru scânduri / în a pământului pânțece li-am legat; caii și carăle lui pre câmpuri li-am fărâmat, călăreții lui, pe dialuri și pedestrașii lui, pă șasuri, hulturii și alte a ceriului paseri i-au mâncat; armele lor rugina li-au topit; cetățile lui alții li-au fărâmat și li-au cu pământul alăturat; șanțurile lor s-au împlut cu gunoiu și zimții cei frumoși de pustiitate s-au răsipit; dobitoacele lui, masă întinsă jiganiilo li-am făcut; gardurile viilor lui, focului și strugurii lor, de piciorul strein s-au călcat, livedzile și pomii lor cei cu roadă dulce de toată săcurea și de toată mâna carea n-au răzsădit s-au tăiat; țiitorile lui

cele iscusite curve cetății li-am făcut; florile grădinilor lui, dégetele streine li-au cules și nasul celui necunoscut li-au amirosit; palaturile lui sălașe boaghele și puhacelor li-am premenit. Iată dară că aceasta iaste dreptate: ca cu toții, toate ale mele daruri să moșteniască și să stăpâniască.”

Dialogul, pornit în acest chip, nu-i lipsit de confruntări dure și vorbe atingătoare. *Înțeleptul* numește pe oponenta lui fățarnică, „lătrătoare și de minciuni spuitoare”. *Lumea* nu se lasă însă intimidată și-l defăimează pe *Înțelept* zicându-i că este izvor de basne, contestându-i astfel știința și stilul: „ticăitule și nemică cunoscătoriile”... Caracterizări, trebuie să recunoaștem, aspre, în măsură să întrerupă orice convorbire. Totuși, dialogul continuă, chiar dacă vorbele „împungătoare” se vor repeta („o, streinule de minte și lispitule de creieri”, „o, spuitoare de basme și mărturisitoare de minciuni”, „prostătecele oame” etc.). Sunt și momente de seducție, cuvinte curtenitoare în această confruntare despre destinul și conduita omului moral (tema esențială a *Divanului*)... *Lumea* – care este dezavantajată din start pentru că reprezintă amăgirile și înșelăciunile existenței – dă dovadă, uneori, de diplomatie pentru că după ce supărarea ei trece se adresează *Înțeleptului* (simbolul ascezei medievale) cu aceste formule cordiale: „o, cinstitul meu priiatin și dulcele meu fiiu”. Diplomazia, cordialitatea nu țin însă mult și, la o nouă ciocnire de opinii, limbajul capătă durități noi. *Înțeleptul* se miră, folosind o ironie perfidă, de încercarea *Lumii* de a lăuda minunile lumii pământeste, cu aceste jocuri de cuvinte: „în mare mărime a mirării mirându-mă și uitându-mă stau”, iar *Lumea*, pentru a nu-i rămâne datoare, îl atacă în chip mai direct cu vorbe de ocară: „o, sărace oame, cum maică minciunilor și izvor de cuvinte deșarte te făcuși”...

Astfel de confruntări verbale nu întrerup, repet, dialogul și, cum se va vedea, eroii acestei întreceri spirituale se înțeleg până la urmă și propun o morală comună. Punctele lor de reper sunt religioase (cu precădere ortodoxe), dar imaginația ideilor evadează și spre alte spații culturale. Omul este numit „lumea mică” și, având lumina

credinței, el trebuie să ajungă la adevăr și „să împrăstie și să răschire” (adică să risipească) greșeala și întunericul. Spre a trăi în dreapta socotință, omul mai trebuie să gândească mereu la trei lucruri: *moartea*, *învierea* și *dreapta giudecată*. Pentru aceasta, trebuie să se pocăiască și să evite „spurcatele lumești pofte”, cum ar fi, de pildă, păcatul curviei sau lăcomia („avuția cea spurcată), de care a fost vorba mai înainte. Filosoful nu recomandă, cu toate acestea, lepădarea de lume, ci numai frânarea desfrânării, stăpânire de sine în fața frumuseților înșelătoare ale lumii: „Nice pentru ale lumii de urât frumusețe să te nebunești” sau: „dragostea frumuseților multe stricăciuni aduce că, scrie istoria, pentru frumusețea a unii muieri, a Ellenii, vestita cetate s-au răzsipit Troada și cu frumusețea poamei s-au amăgit Evva”... Prima propoziție este o parafrază din *Pildele biblice*, a doua este o pildă care circulă în literatura moralistică medievală. Cantemir cheamă în ajutorul ei pe Augustin și pe Apostolul Pavel pentru a vesteji nebuniile

lumii și a lăuda bucuriile spiritului credincios: „Înțelepciunea trupului moarte iaste” și „Vai sufletului aceluia carile de la tine (O, Doamne) deslipindu-să au gândit că va avea ceva mai bine”... Citează într-un rând și pe Thalys, filosoful, care recomandă ca omul virtuos să se ferească de trei răutăți, și anume: „focul, muieria și marea”. *Focul și muieria*, înțelegem, dar de ce Cantemir, care trăiește atâta timp în mediu mediteraneean, trece *marea* printre calamitățile care pândesc omul? Din Wissowatius reproduce câteva propoziții ce i-ar fi plăcut, sunt absolut sigur, poetului Nichita Stănescu, amator de asemenea subtilități ale limbajului: „învațate a muri” și „mort să viețuiești, viu îți trebuie a muri / Deprisidă-te dară a nu muri, a muri”... Propozițiile din urmă, scoase din „*Stimuli virtutum, fraena peccatorum* sunt reproduse sub formă de stihuri. Un vers din Virgilius (*Egloge*): „Pre toate biruiește dragostea”, este comentat moralicește în acești termeni: „această dragoste pre toate, oricât de silnice și năsilnice ari fi, va călca și

va domoli”.

Autorul acestei ingenioase *gâlcevi* pe o temă morală ce frământă lumea medievală (relația dintre bucuriile spiritului și plăcerile lumii trecătoare) încheie dialogul cu zece porunci ale stoicilor, reproduse din scrierea lui Andrea Wissowatius, cu o adendă (numită *A altuia învățătură*) luată tot din *Stimuli virtutum* din care reținem și aceste sfaturi: „multe ascultă; grăiește puțin; taci cele tănuite [...]”; „crede în Dumnădzău, nu te crede pe tine; fă cele hirșe”, adică fă în viață lucrurile firești, adevărate, potrivite. Tot el dă la urmă o *Scară* în care sintetizează temele discuției sub formă, de cele mai multe ori, de aforisme prescurtate: „nume bun cu fapte rele nu vii avea”; „spre poftele lumii orb, mut, fi”; „avuția naște lăcomia”; „zavistia omoară frații”; „bogatului mândru, Dumnăzău vrăjmaș [iaste]”; „agonisirea lumii piarde sufletul”; „lumea pe mulți buni i-au nebunit”; „îmbogățindu-te, nu te scumpi”; „ca poftele lumești grele-s poruncile dumnădzăiești”; „dulceața lumii, otrava sufletului”; „omul în voia lui, cât să suie, atâta mai greu cade”; „un rob, ce stăpân lumii au pus Dumnădzău pe om”; „nu pe leneș, ce pe ostenitoriu dăruiește Dumnădzău”; „potrivire frumoasă, trupul cu lumea, sufletul cu ceriul”; „cearcă toate, bunele ține, relele liapădă” etc...

Cum se vede și din acest repertoriu de teme și sfaturi, Cantemir încearcă să definească, printr-un dialog puțin regizat, o morală a omului virtuos. Modelul lui este, cum se observă fără dificultate, modelul medieval, ceea ce vrea să spună că omul trebuie să-și frâneze poftele și să nu se lase ispitit de ceea ce Apostolul numește „înțelepciunea trupului”. Este, în esență, morala creștină sprijinită, în demonstrația din *Divan*, pe filosofii și pe poeții vechi. Nu trebuie căutată originalitatea absolută în aceste comentarii moralistice, ci finețea nuanțelor și, din când în când, câte o observație personală. Trebuie remarcată, mai ales, capacitatea tânărului filosof (Cantemir tipărește *Divanul* său la 25 de ani, ceea ce înseamnă, dacă ținem seama de scara cu șapte trepte a vârstelor stabilită de el, că îl scrisese când abia ieșise din *cătărigie* – adică din

adolescență – și abia intrase în *voinicie* de a crea un limbaj filosofic cu mijloacele unei limbi nepregătite până atunci să primească asemenea subtilități ale gândirii. Cantemir este, cu adevărat, primul nostru *logotet* (un creator de limbaj) în acest domeniu.

*

În acest *Giudeț al sufletului cu trupul* există, notam mai sus, și un pom al pieții sau o scară a vârstelor ce merită a fi semnalată. Scara are șapte trepte ce marchează „vremea de pocanie”, despre care moralistul spune că se poate întinde până la vârsta de 80 de ani. Până atunci, dacă nu dă peste el o boală nevindecată, omul este în putere și se poate pocăi, adică poate trăi cuviincios („în driapta socotială a vieții”) și se poate pregăti prin repetate rugăciuni pentru marea trecere. Dacă scoatem din calcul cele două trepte ale prunciei, rămân cinci vârste în care se poate manifesta, după Cantemir, *duhul de viață*, adică duhul creației, duhul afirmării, duhul dreptei judecăți și al facerii: *cătărigia* care se întinde de la 14 la 21 de ani (când apar mustața și barba), apoi *voinicia*, *bărbăția*, *căruntețele* și *bătrânețele*... Luând în seamă bolile, bătrânețile, neputințele și, în genere, nenorocirile ce se abat asupra omului, moralistul ajunge la concluzia că *duhul de viață* funcționează cam 26 de ani în spațiul de existență al „lumii mici”... El ia, apoi, fiecare vârstă în parte și-i arată trebuințele și posibilitățile. Face, altfel spus, psihologie și pedagogie. Cu pruncul, de pildă, trebuie să umblăm „cu răutate”, adică să fim severi pentru a-i da „isteciune”... La fel trebuie să ne purtăm cu adolescenții și cu tinerii pentru a-i învăța bunele deprinderi, știința și înțelegerea lumii: „căci în copilărie sau bune, sau rele deprinderi sau obiceiuri vei putea lega, și carile în cătărigie vei agonisi în bătrânețe o vei moșteni”... Nu-i exclusă pedeapsa fizică în această pedagogie elementară pentru că ce sădești acum, în copilărie, crește frumos și voinic mai târziu. Moralistului îi place să aducă multe pilde în sprijinul acestor idei simple. Pildele sunt scoase din textele sacre sau sunt construite de el în spiritul acestor texte: „însă frumoasa vreme poama legând, iarăși cu

vreme dulcea roadă vei mânca” sau: „adâncă și groasă temelie lepădând, mare și înaltă și frumoasă deasupra vei zidi casă”...

Pedeapsa urcă împreună cu învățătura pe primele trepte ale scării vârstelor și, fără ea, omul nu se deosebește de dobitoc, zice Cantemir. *Voinicul* trebuie „păzit și străjuit” pentru a nu cădea sub influența rea a neprietenilor. Sângele clocotește și poftele sunt mari la această vârstă, așa că trebuie ajutat să fugă de ele și să urmeze „dreptatea, legea, dragostea și pacea”, adică ceea ce recomandă Biblia.

Și la vârsta bărbăției omul este vulnerabil, ispitit, agresat de poftă necurate, avertează moralistul. Timpul lui este, acum, *vârtos* și *frumos*, dar pentru a rămâne așa trebuie ca sufletul să se păzească și să nu devină *ticălos*, să nu se *betejească*... Moralistul nu recomandă asceza deplină, retragerea în pustiu, ci doar prudența, curățenia, înțelepciunea... Dacă se întâmplă ca omul să se îmbolnăvească sau să fie închis, atunci el trebuie să se apere cu sufletul. Să aibă, altfel spus, „îndelung răbdarea svinților felii de felii de năcazuri”, scrie Cantemir parafrazând epistolele lui Pavel și trăgând din ele o morală practică. Căci acesta este *Divanul* său: un manual de morală practică pentru uzul bunului creștin răsăritean.

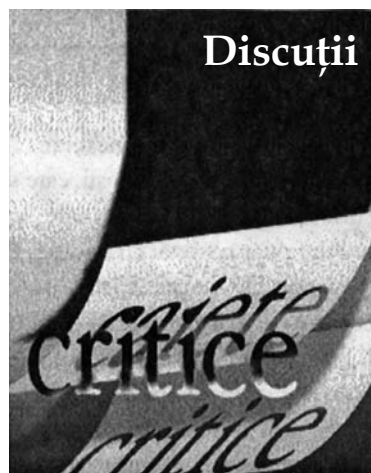
Sfaturile, îndemnul la dreptă socotință continuă și în fișa celorlalte vârste și situații de existență ale omului, cum ar fi sărăcia și robia. Toate recomandă îngrijirea sufletului. *Căruntețea* este „începerea lăngedzirii poamii”, adică descendența, slăbirea trupului, sporul de amărăciuni. Și dacă trupul slăbește, întreabă retoric moralistul, nu-i firesc să încerci să-ți întărești sufletul?”. Găsește cuvintele trebuitoare pentru a sugera această înțelepciune a vârstei a șasea după număratoarea lui: „Și de vreme ce despre partea trupului te înstreinedzi, nu iaste cu rușine și despre partea sufletului strein a fi?”. Când vine rândul bătrâneții depline, glasul moralistului Cantemir devine din nou liric și profetic, cum era atunci când evoca deșărtăciunile acestei lumi. Bătrânețea înseamnă părăsirea „desfătărilor și a treacătoarelor poftiri”, deznădejdea, agresiunea slăbiciunilor de tot felul și, dacă toate aces-

tea te copleșesc, fii sigur că „agiunsa-i la moarte”. Cum te vei feri de ele și cu ce?... Cu părăsirea răutăților și cu ferirea bunătăților” – răspunde autorul manualului de morală practică... „Fii gata – adaugă el – și nu te mâhni, nici nu te întrista, căci aceasta Dumnedzeu milostivul spre binele și spre folosul tău face și casa sufletului acea învechită, putredzită și răzsipită, a o zidi, a o întări și a o înnoi va”...

În acest spirit de conciliere dintre suflet și trup se încheie partea a doua (adică textele ce aparțin lui Cantemir) din acest dialog pornit după modelul platonician orientat, s-a putut constata, nu spre filosofia speculativă, ci spre filosofia de existență, adică spre o morală practică. Care este valoarea lui moralistică și literară? G. Călinescu îi găsește câteva merite capitale, spre deosebire de istorici care îl socotesc încălțit și nebarbativ, dar este și el speriat de „barbara pedanterie” a cărturarului și de sintaxa frazei. Lăudă, evident, efortul de a crea un limbaj filosofic, dar nu gustă faptul că *Înțeleptul* lui Cantemir, voind să dea o definiție spirituală a lumii, „se înfundă în pădurea preceptelor și a moralităților, cu un morman de citate biblice”... Acest lucru este adevărat, dar străbătând această pădure de precepte scoase din Biblie și învingând asperitățile frazei, cititorul modern poate să prețuiască în *Divan* câteva însușiri... Întâi, ambiția de a cuprinde și de a da o explicație a lumii, pornind, adevărat, de la adevărurile biblice și de a construi, în cele din urmă, o *etică a omului virtuos*. O etică bazată pe preceptele religiei creștine răsăritene și, totodată, în funcție de modelul lumii medievale. În centrul lui se află omul cumpătat și virtuos, nu retras din lume, ci înțelept și moral în mijlocul unei lumi în care mișună poftele necurate și voința crâncenă de înavuțire și putere. Este, apoi, în dialogul cantemiresc ceva ce place la lectură și este demn, chiar, de admirat: finețea gândului și, uneori, norocoasa împerechere a vorbelor, adică simțul creației. Acesta este semnul cel mai puternic al talentului de moralist care, repet, mi se pare esențial în scrierile acestui moldovean ivit în locul de întâlnire a mai multor culturi într-o istorie, la drept vorbind, imposibilă.

Serge FAUCHEREAU

Cantemir, "citoyen de l'univers"

Abstract

L'intellectuel Serge Fauchereau vise la curiosité culturelle entraînée par la lecture et l'imagination. Le monde de lettres est visité naturellement par des historiens de la culture, menés par une curiosité bienveillante. Ainsi, Démettre Cantemir devient le "citoyen de l'univers", en se situant dans la proximité de Voltaire ou de J. J. Rousseau.

Serge Fauchereau speaks about Dimitrie Cantemir and his role of "citizen of the universe", because the erudite humanist was curious and imaginative to the point that he tried to assimilate many language and a lot of knowledge. He had a great curiosity. In this way, the Prince of Moldavia resembles to Voltaire and J. J. Rousseau.

Keywords: Dimitrie Cantemir, "citizen of the universe", humanist, encyclopaedic knowledge, Voltaire, J. J. Rousseau.

Je vais essayer d'excuser l'intrusion parmi vous d'un historien de la culture censé ne s'occuper que des cent ou cent – cinquante dernières années en Occident, par quelque propos suscités par l'exemple de Démettre Cantemir en son temps.

Dans un petit livre peu répandu, *Les Roumains* (Madrid, 1943), Mircea Eliade reconnaît en Cantemir « l'un des plus illustres savants de son temps », mais lui reproche son alliance avec les Russes. Son contemporain Lucian Blaga, au contraire, dans son livre *L'Être historique*, l'admire sans réserve justement à cause de ses errances dans un vaste espace géographique : « C'était le temps où l'Europe entière formait une sorte de conglomerat à l'état liquide. C'était le temps de toutes les compétitions et envies territoriales menées selon les caprices des grands et au mépris total des intérêts des peuples. » (Si l'on songe aux guerres ethniques et religieuses qui ont récemment déchiré la Yougoslavie et bien d'autres lieux du monde, l'époque de Cantemir paraît toujours contemporaine).

Les aléas historiques n'ont jamais empêché les esprits aventureux de circuler : Hérodote a pénétré dans les trois continents connus à son époque, le remuant Walter

Raleigh, poète, prosateur, navigateur, homme de guerre et intrigant a fait plusieurs expéditions en Afrique et dans les Amériques, et même le studieux Descartes a parcouru l'Europe... A celui qui a la curiosité et l'enthousiasme intellectuels, voyager est utile mais indispensable non plus que d'être polyglotte: le philosophe chinois Tschouang Tseu vivait en ermite et Mariana Alcoforado, la religieuse portugaise, dans un couvent... L'information livresque ou de deuxième main pallie les voyages qu'on ne fait pas : Edgar Poe a décrit le pôle nord ou Paris sans quitter les États-Unis et le douanier Rousseau a peint les jungles du Mexique et d'Afrique qu'il n'a jamais vues que dans les magazines. Dans tous les cas, la curiosité intellectuelle est le moteur qui pousse les uns et les autres.

La curiosité a l'égard de tous et le tout, soucieuse de connaître et de comprendre mieux et davantage, en quête d'une nouveauté qu'ils découvriront et feront découvrir à d'autres, c'est ce qu'on appelait l'esprit des lumières, l'avant-gardisme, que sais-je ? Je sais seulement que cet esprit a toujours existé.

Démettre Cantemir était familier de ce pays aussi divers que la Turquie, la Russie

ou l'Allemagne. Il était connu dans la société savantes d'Europe et sera accueilli à l'Académie de Berlin. (Saluons au passage la larguer de vues d'une académie qui ne retient pas la nationalité de ses membres mais ce qu'ils peuvent apporter de connaissances à leur assemblées.) Cet homme qui s'est frotté aux religions islamique, orthodoxe, protestante, paraissait suffisamment libre de préjugés pour qu'un chanoine Montpellier traduise son *Histoire de l'Empire Ottoman ou se voient les causes de son agrandissement et de sa décadence* (Paris, 1743). On se plaisait alors aux titres longs, ainsi Montesquieu et ses *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*. L'auteur de *Candide*, friande d'histoires turques, devait songer à ce livre de Cantemir lorsqu'il félicitant sons fils Antiochos des talents de son père, mais notons pour l'anecdote qu'on ne le trouve pas dans la bibliothèque de Voltaire conservée à Saint Petersburg ; l'ex libris A. D. Cantemir sur un *Abrégé de l'histoire universelle* d'un Claude de Lisle, ne peut avoir appartenu qu'à son fils Antiochos Cantemir.

Le philosophe arabe Avicenne recommandait la connaissance des cultures étrangères et lui-même prêchait d'exemple. Les grands esprits ont toujours su cela : on s'enrichit de connaissances et on se révèle à soi-même en se frottant aux autres. Albrecht Dürer serait demeuré un peindre local s'il n'était allé à étudier en Flandre et surtout en Italie, il n'aurait pas été le grand peintre fondateur d'un art spécifiquement allemand. Pierre Corneille ne quittait guerre sa ville de Rouen mais il pratiquait ses contemporaines étrangers, comme l'Espagnol Guillén de Castro sans lequel il n'aurait jamais écrit avec malice : « Telle est la condition humaine, que souhaiter du mal à ses voisins. Celui qui voudrait que sa patrie ne fut jamais ni plus grande ni plus petite, ni plus riche ni plus pauvre, serait le citoyen de l'univers ». S'intéresser aux cultures étrangères n'implique ni l'oubli de son pays ni un cosmopolitisme brouillon ou tout se mêle en un cocktail mondialiste : que chacun garde ses spécificités. Ici encore, Cantemir est un modèle car, comme le remarque Lucian Blaga « on peut s'étonner que à l'é-

tranger, mais la culture cosmopolite qu'il avait acquise ne lui fit jamais renier la sienne ».

Trois siècles plus tard, les voyages sont beaucoup plus faciles et l'information est accessible à tous. Cela ne signifie pas que les contacts et les échanges sont plus importants. Bien des touristes à Cancun ou à Marrakech quittant parfois leur plage ou leur hôtel de luxe et visitent des monuments dont ils ne connaissent pas l'histoire : l'exotisme leur suffit, comme aux retraités installés sur la Costa Brava suffisent le soleil et dix mots d'espagnol. Je caricature : il existe un bon nombre d'exceptions, j'espère.

Trop de gens visitent un pays sans se soucier d'en approcher la culture. Certes, un Marco Polo allait en Asie jusqu'en Chine pour des raisons commerciales mais il était peu pressé de rentrer tant il se passionnait pour tout ce qu'on lui racontait, ce qu'il voyait et s'efforçait de mémoriser : les mœurs des gens, les animaux, les plantes, les palais, les techniques, la cuisine, les gravures... Le commerçant d'aujourd'hui va dans un pays étranger avec son carnet de chèques et des informations économiques et financières. Je caricature : il existe très probablement quelque exception. L'information, une information qu'il dirait illimitée est à la disposition de tous grâce aux nouveaux médias (télévision, internet etc.) qui sont effectivement de merveilleux instruments, si l'on veut bien s'en servir et s'en servir bien, en contrôlant autant que possible leur exactitude et leurs sources.

Notre vie intellectuelle semble d'être accélérée, on croit qu'il y a de plus en plus à apprendre, sans penser que, simultanément, un foule de connaissances disparaissent parce qu'on les juge caduques ou parce qu'elles le sont effectivement. Les enfants et adolescents ont désormais tant de métiers utiles à étudier qu'ils ont plus à lire *Britannicus* ou *La Princesse de Clèves* ni l'histoire que remplacent les films de guerre et les séries fantastiques. Les étudiants s'épargnent de la lecture de *Faust* grâce au résumé sur internet en tout l'histoire dans une bande dessinée ventée par les médias. Évidemment, j'exagère les intellectuels comme moi, même s'ils travaillent beau-

coup, ne savent finalement quelque chose que dans un domaine précis, point très grand circonscrit. Tout possesseur d'un savoir court le risque de s'égarer dès qu'il en sort sans prudence et modestie. Il n'est pas capital qu'un homme politique détenteur de pouvoir ait peu de culture, car ce n'est pas ce qu'on attend de lui ; mais il est fâcheux qu'il condamne un roman du patrimoine ou un art étranger parce qu'il n'y comprend rien.

Ce qui est déplorable au niveau d'un homme l'est évidemment au niveau des peuples. (Nous voici revenus à Voltaire cité plus haut.) Ne pas connaître sa propre culture est une triste carence. Hier comme aujourd'hui, les Cantemir ne sont pas assez nombreux pour faire comprendre par leur exemple et leur écrits combien et plus scandaleuse encore notre ignorance de la culture de nos voisins, de nos partenaires proches ou lointains. Défions nous des cultures dominantes qui, en réalité, ont dominé par leur puissance économique et imposé des produits culturels à leur gré, jusqu'à une prochaine redistribution du pouvoir. Jusqu'ici, les trois cultures, anglo-saxonne, française et allemande, qui font et répandent une histoire de culture, une échelle de valeur et une carte du monde réputé cultivé, intéressent surtout à ce qui concerne directement ou d'un point de vue colonial. Faisons confiance à une curiosité bienveillante – le goût de la collection, par exemple, quand il n'est pas mercantile, entraîne souvent une vraie connaissance ; le goût de seul exotisme, en revanche, laisse l'objet étranger dans le domaine de l'étrange.

L'arrogance culturelle n'est plus si éloignée des préventions de croyance : tel qui trouve naturels les costumes sacerdotaux de sa propre religion trouve grotesque ceux d'une autre religion et tel qui vénère un mur, un bétyle ou un morceau de bois détruit des sculptures séculaires qui lui paraissent sacrilèges. Il semble bien qu'approcher successivement des cultures en Turquie, en Roussie, en Allemagne ou ailleurs porte à plus de tolérance et une compréhension plus profonde des hommes.

Cher Cantemir, cher Voltaire, il n'est pas facile d'être un « citoyen de l'univers ».

E. MOUTSOPOULOS

Ulysse entre Turcs et Vénitiens

Abstract

L'auteur de l'article vise « L'Histoire de l'empire ottoman où sont perçues les causes de son agrandissement et de sa décadence » de Démètre Cantemir, en le considérant une source de renseignements sur la Grèce et les Grecs de son temps. Libérios Gérarakis semble être un véritable Ulysse errant dans le monde, contraint à pratiquer la piraterie, à son propre compte, jusqu'à sa capture par la flotte ottomane, dont il échappe grâce à sa roublardise. D'ici dérive toute une série d'événements qui illustrent l'odyssée du personnage entre les Turcs et les Vénitiens.

The author speaks about "The History of the Ottoman Empire, in which there Are Explained the Causes of Its Power Augmentation and Decandence" by Dimitrie Cantemir, considering it a source of knowledge about Greece and the Greeks of his time. Libérios Gérarakis seems to be a truly Ulysses, wandering in the world, obliged to become pirate until he was captured by the Ottoman fleet, which he escaped due to his cuteness. From this point on, it begins a series of events that illustrate the character's Odyssey between the Turks and the Venetians.

Keywords: Dimitrie Cantemir, "The History of the Ottoman Empire, in which there Are explained the causes of Its Power Augmentation and Decandence", Greece, Libérios Gérarakis, Oddysey.

L'une des œuvres de Démètre Cantemir¹ est une source inépuisable de renseignements sur la Grèce et les Grecs de son temps. Elle contient des témoignages d'une valeur inestimable qui, en principe, font défaut par ailleurs et s'avère, en conséquence, d'un concours précieux pour l'historien des siècles de joug ottoman sur ce pays. Par une heureuse coïncidence, j'ai l'honneur de prendre la parole après le professeur Barbu qui nous a entretenus de l'odyssée des manuscrits de Cantemir. Je me

suis efforcé de centrer, pour la présente occasion, mon attention sur un personnage dont l'odyssée, à savoir les tribulations – lui valent bien, à mon sens, la qualification d'un Ulysse moderne. Sa vie, tumultueuse comme celle des plusieurs Héros dont traite cette histoire écrite par un conteur digne de foi et dans un style savoureux, vaut hautement d'être retracée en l'occurrence.

Il s'agit de Libérios Gérarakis², descendant d'une famille de notable du Magne, dans l'extrême sud de Péloponnèse, que

* Académie d'Athènes.

1 Cf. en trad., *Histoire de l'empire ottoman où sont perçues les causes de son agrandissement et de sa décadence*, avec des notes très instructives, par S.A.S. Démétrius Cantemir Prince de Moldavie, traduite en Français par M. de Jonquières, Commandeur, Chanoine Régulier de l'Ordre Hospitalier du Saint Esprit de Montpellier, tome IV, à Paris, chez Jacques-Nicolas Le Clerc, MDCCXLIII (1743), avec Approbation et Privilège du Roi.

2 Cf. *ibid.*, p. 25, il s'agit de Libérios Gérarakis, cité par l'auteur sous la forme *Geratchari* (1645-1696), surnommée *Libérakis* tout court, prénom diminutif; nom de famille prononcé *Yérarakis*, du grec *hiériax*, « faucon », plus suffixe latin > byzantine – *arius*, désignant l'occupation; ici « chasseur au faucon ».

Cantemir identifie avec l'antique Laconie. La vie de cet aventurier de classe ne manque certes pas de pittoresque. Il naquit dans une province où les Turcs n'ont jamais pu mettre le pied, mais dont Venise s'était faite l'héritière. Les mœurs de la région encourageaient la vindicte entre les clans rivaux, il dut s'enfuir, trouvant refuge à Venise et s'engagea dans la marine de la Sérénissime, mais ne tarda pas à pratiquer la piraterie, à son propre compte, jusqu'à sa capture par la flotte ottomane. Sept ans durant il fut soumis au régime inhumain des galères et n'en fut libéré que grâce à sa roublardise – il prétendit qu'il était pro-turc – et à des circonstances favorables. De fait, la Porte, ayant déjà nommé avec succès un gouverneur en Valachie, voulut tenter la même expérience dans la Magne à peine apaisé. Un gouverneur chrétien orthodoxe aurait des chances de réussir dans une province de l'empire qui, de plus, aux dires du candidat, souffrait de pressions religieuses des Vénitiens, agents du Vatican et «souponnait après la domination ottomane» (sic !)³.

Or un tel gouverneur de prestige se devait également d'y être installé dans ces conditions prestigieuses, en épousant une princesse. Avant son départ de Constantinople, chargé déjà de la province entière de Péloponnèse, Libérakis conçut une ruse destinée à déjouer le dynaste barbare, et qui l'égalait à Ulysse. Son choix s'était déjà porté sur la personne d'Anastasie, descendante de la famille noble de Buhuești, en Moldavie, et veuve de Doucas, prince de pays, mort en captivité, sans doute après une expédition malheureuse en Pologne. La stratagème consistait en ce que la princesse, étant déjà secrètement « fiancée » de Libérakis, mais se sentant embarrassée de devoir épouser officiellement un aventurier notoire, feignit repousser sa demande. Elle sollicita alors le Patriarche de la visiter et lui

confia sa crainte de désobéir aux autorités. Un prêtre attendait dans ses appartements et le mariage fut célébré *illico*. Anastasie ne put néanmoins supporter le déshonneur et, juste après le départ de son époux se résigna à prendre le voile qu'elle ne quitta qu'à sa mort.

Le récit de Cantemir s'arrête à cette étape des aventures de Libérakis dont les faits et les gestes se poursuivent cependant. Sa présence au Magne se révéla avantageuse au départ, mais à la suite d'une révolte des Maniates, il s'enfuit à nouveau à Venise où il fut comblé d'honneurs. Or, fort de son expérience de la navigation, il versa derechef dans la piraterie, avant de se faire encore arrêter et emprisonner. Libéré, il entreprit, à la tête d'une armée turque, la conquête du Péloponnèse, mais après la crise de Corinthe, il ne put investir Nauplie, les Grecs ne lui faisant plus confiance. Il se dirigea de lors vers la Grèce centrale et s'empara de Carpénissi. Les Vénitiens le contractèrent alors et, lui-croix de saint Marc et fut nommé gouverneur de la Grèce centrale, avec le droit de d'entretenir une garde de corps personnelle. Sans raison apparente, ses troupes attaquèrent la ville d'Arta qu'elles pillèrent et mirent à sac tout en commettant des graves services. Redoutant de perdre le soutien des populations de la région, le sénat vénitien le fit arrêter et emprisonner dans la ville de Brescia. Il mourut en prison. Ce fut la fin d'une existence tumultueuse, à l'instar de caractéristiques de l'époque.

L'*Histoire* de Cantemir fourmille de récits analogues, mais qui ne retracent pas toujours des faits aussi savoureux que déplorables. L'autorité avec laquelle le prince traite ses sujets concernant la Grèce et les Grecs de son temps est confirmée par d'autres sources contemporaines qui font de son témoignage un guide d'une authenticité incontestable.

³ Cf. *ibid.*, p. 85-87.

Marius SALA

Cantemir și limba română

Abstract

Dimitrie Cantemir was preoccupied to introduce in Romanian language many term of Latin origin. Most of them remained in the current use in a different form, others disappeared. It is interesting to observe that in his novel "Istoria ieroglifică" ("The Hieroglyphic History") there are only 74 Turk words. In addition to this, we cannot find any verb or adjective of Oriental provenience. Another important linguistic phenomenon is that the predicative verb is always situated at the end of the sentence in Cantemir's texts. This an Latin influence mediated by the humanists' understanding about classical rhetoric.

Keywords: Dimitrie Cantemir, "Istoria ieroglifică" ("The Hieroglyphic History"), Latin influence, neologisms, words of Turk origin, humanism.

Dicționarele enciclopedice îl prezintă pe D. Cantemir drept un cărturar umanist, o personalitate cu preocupări enciclopedice, poliglot, comparabil cu umaniștii Renașterii. A scris în latină, în turcă, dar și în română (este unul dintre ctitorii beletristicii românești, prin lucrarea *Istoria ieroglifică*). Nu sunt singurul dintre participanții la acest colocviu care subliniază valoarea europeană a operei lui D. Cantemir. Ca lingvist, preocupat de istoria limbii române, vreau să aduc în discuție două fapte, unul de lexic și altul de sintaxă, în sprijinul ideii dezvoltate la acest colocviu: D. Cantemir a fost un umanist stăpânit de pasiunea cunoașterii, cu o viziune modernă despre om și lume.

Prestigiul limbii latine, în Evul Mediu și în Renaștere, cu tentativele de imitare a modelului clasic, a avut un exponent și în Moldova, în persoana lui D. Cantemir.

Influența directă a limbii latine, în varianta ei medievală, asupra limbii române a fost semnalată sporadic încă din prima jumătate a secolului al XV-lea. Atestări foarte puțin numeroase sunt consemnate la sfârșitul secolului următor. Numărul termenilor împrumutați direct din latină crește la mijlocul secolului al XVII-lea, prezența lor fiind evidentă în prima jumătate a secolului următor prin opera lui D. Cantemir, umanistul român căruia i se datorează numeroase cuvinte împrumutate din latină.

Cei mai mulți termeni introduși de D. Cantemir sunt folosiți și astăzi (pentru economia expunerii îi voi cita numai pe cei de sub litera A): *academie, anale, anomalie, antarctic, apocrif, arhitect, aritmetică, armonie, astronom, axiomă*. Alte latinisme au astăzi forme diferite de cea propusă de D. Cantemir: *adagheu* „adagiu”, *ateist* „ateu”. În sfârșit, unele împrumuturi au dispărut: *agonă, arcubalista*.

Preocuparea lui D. Cantemir de a introduce cât mai multe cuvinte latine în limba română este evidentă și ea corespunde tendințelor vremii, prezente și în limbile europene occidentale, contrastând cu folosirea unui mic număr de turcisme. În *Istoria ieroglifică*, principala sa lucrare beletristică pe care o analizăm aici, există numai 74 de cuvinte turcești. Dintre acestea, 13 au însă mențiunea că „le întrebuințează orientalii”, deci sunt „neologisme inevitabile”, determinate de subiectul tratat; alte 51 sunt termeni populari ce desemnează noțiuni curente în epocă. Rămân 10 termeni turcești introduși de Cantemir în limba română, cifră neînsemnată față de masivul împrumut de neologisme din latină.

De remarcat că nu avem nici un adjectiv și nici un verb de origine orientală în *Istoria ieroglifică*; toți termenii prezenți au conținut concret. Calitatea și cantitatea lexicului oriental nu numai că nu indică o penetrație a limbii turce în lexicul românei, ci chiar o

excluce. Ar fi, de altfel, greu de înțeles o abundență de turcisme într-o carte de meditație ortodoxă, consacrată edificării morale a bunului creștin.

Al doilea fapt pe care îl aduc în discuție este de natură sintactică: este vorba despre plasarea verbului la sfârșitul frazei. În fraza *Căci toată filosofia fizicească asupra trupului firesc și în știința lucrurilor ființăști să sprijinești* (p. 83) constatăm că verbul *a se sprijini* se află la sfârșitul frazei.

Această topică nu corespunde poziției ocupate de verb în celelalte limbi romanice; topică romanică ar fi trebuit să fie, dacă transpunem fraza în limba actuală: *Căci toată filozofia materialistă (fizică) în privința trupului natural se sprijină și pe știința lucrurilor naturale*.

Pentru originea acestei inversări de topică s-au emis două ipoteze. Una, ferm formulată, îi aparține lui Al. Rosetti, care con-

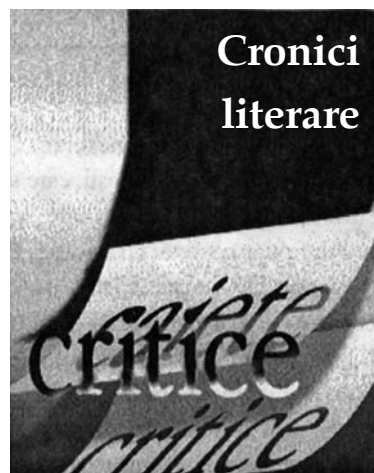
sideră că este rezultatul unei influențe turcești. Alta, exprimată relativ recent de Dragoș Moldoveanu, explică fenomenul ca un reflex al orientării umaniste a autorului. Topica inversă are la Cantemir valoare expresivă, spre deosebire de topică ascendentă neutră din greacă și din latină. Raportul dintre D. Cantemir și clasicism nu este direct, ci mediat de umaniști, care aveau o înțelegere particulară a formei clasice. Fraza franceză, arată J. Marouzeau (*Du latin au français*), a putut fi influențată uneori de latină: pe de o parte tendința spre concizia lapidară, pe de altă parte tendința spre abundența frazei prin imitarea procedeelelor retoricii vechi. Și în barocul spaniol sau italian, literatura clasică provoacă un fel de beție latinizantă. Așadar, inversiunile lui Cantemir păstrează funcția stilistică a textelor clasice reevaluată de umanism.

În sprijinul acestei explicații, Dragoș Moldoveanu menționează un fragment din prefața la *Istoria ieroglică*, unde D. Cantemir spune că a fost preocupat mai puțin de conținutul cărții, cât de forma ei, pe care a cizelat-o îndelung și cu multă trudă. El aduce tot acolo un omagiu lui Cicero, care și-a lucrat stilul vărsând „sudori de sânge”. Este o mărturie indirectă a chinurilor stilului propriu. Pasajul amintește și de motivația lui Horațiu din *Arta poetică*: „prefer să îndeplinesc rolul gresiei, care, deși nu taie, ascute fierul”. Această motivație stă și la baza esteticii umaniste și, mai apoi, a celei clasice.

După cum știm, numele lui D. Cantemir se găsește la temelia mai multor domenii ale culturii românești: beletristica prin *Istoria ieroglică*, etica prin *Divanul*, geografia prin *Descriptio Moldaviae*, orientalistica prin *Istoria imperiului otoman*. Tot astfel, prin marele număr de neologisme introduse, el a fost un adevărat precursor al modernizării limbii române literare. Pe bună dreptate s-a spus despre Cantemir că a fost un „uriaș al culturii românești” (Virgil Cădea).

George NEAGOE

Sebastian: *biographia litteraria*

Abstract

The author makes a book review about Radu Vancu's collection of poems "Sebastian in vis" ("Sebastian is Dreaming"). Composed owing to an autobiographic fact, the hero of these delicate and dramatic texts being the writer's son, the book can be considered a revelation. On the one side, Radu Vancu achieved to reinvent his style, making a lot of superior rhetoric exercises. On the other side, because of its theme (a fairy tale about a child, who searches for his human identity), the booklet is a unique editorial occurrence in the newer Romanian literature, which contradicts the entire "2000 Generation" (or the third Romanian Postmodern Wave). Radu Vancu's literary models are Tudor Arghezi (the microcellular world), maybe Gellu Naum ("Apolodor's Books"), Leonid Dimov. In our opinion, "Sebastian in vis" is an admirable volume, which deserves a special prize in 2010.

Keywords: Radu Vancu, "Sebastian in vis" ("Sebastian is Dreaming"), "2000 Generation" (or the third Postmodern Romanian Wave), superior rhetoric exercises, human identity, initiatory road.

Poate părea surprinzător că un poet doxat, ironic și mai ales autoironic precum Radu Vancu a ales să compună o carte delicată despre peripețiile ce se petrec în somnul unui băiețel. Nu și dacă ținem cont că scrisul său pornește, ca și în alte dăți, de la o premisă autobiografică, precizată fără înconjur la apariția textelor în variantă electronică: „Blogulețul ăsta e un album de poezie cu și pentru fiul meu, Sebastian Mihai, care azi, 15 iulie, împlinește două luni”. Dar *biographia litteraria* a nou-născutului începe în ficțiune, din versuri hidratate cu gingășie paternă: „Sebastian în vis e Sebastian din trezie făcut poezie” (p. 7). În prezentarea făcută volumului pe site-ul editurii, Cosmin Perța se pripește să remarce o similitudine între autorul sibian și Gellu Naum. Filonul este arghezian în totalitate, deoarece întâlnim exercițiul stilistic superior, plăcerea înșurubării ritmurilor și a rimelor, viziunea dragălașă despre lumea copiilor. Totuși,

Radu Vancu se diferențiază de model prin cel puțin trei elemente: stilul intelectualizat (vădit intertextual, ce abundă și în precedentele plachete); încercarea de a descifra reacțiile fizice și psihice ale unei ființe care nu pare umană încă; pendularea între duioșie și tragism.

Complexul eliminat

Poemele demarcă două trasee convergente. Într-unul, poetul învață să fie tată. În celălalt, Sebastian repetă călătoria inițiată a lui Făt-Frumos: pleacă de acasă într-o aventură fantastică, depășește probe, își face prieteni de nădejde (Pisicănele, Broscoporcul, Statu-Palmă-Barbă-Cot, Neghi-niță și Nietzschele), o învinge pe creatura care amenința să distrugă lumea. Eroul se arată atipic din câteva puncte de vedere. În primul rând, el este atât cauza binelui (salvatorul), cât și a răului, deoarece din partea lui întunecată, din umbră, se naște ame-

* Radu Vancu, *Sebastian în vis*, București, Editura Tracus Arte, 2010, 46 p.

ninătorul Supra-Omuleț – distrugătorul bucuriilor și al viselor senine. În al doilea rând, primejdiile nu reprezintă etape de maturizare, ci de umanizare. Privindu-l ocrotitor pe puiul de om, scriitorul caută să-i transpună în vorbe și gânguritul, și mușenia, și gândurile. Nu e nevoie de un efort hermeneutic deosebit ca să facem o asemenea constatare. Ne edifică unul dintre mottourile volumului: „Ceea ce tatăl tău a tăcut, ajunge să vorbească în fiu;/ și adesea am constatat că fiul e taina dezvăluirii tatălui” (p. 5). În al treilea rând, micuțul trebuie să accepte stigmatul sinuciderii bunicului. El preia numele defunctului și aduce împăcarea cu numele tarat al familiei: „Sebastian știe că a fi Vancu e ocnă” (p. 9). În cronica despre „Monstrul fericit”, afirmam că poetul nu crede în valoarea tau-maturgică a literaturii. Situația s-a modificat însă de această dată. Peripețiile imagine ale bebelușului elimină vechiul complex.

Obsesia morții e înlocuită cu dorința de a înțelege viața în detaliile ei microcelulare. Radu Vancu assemblează versuri cu bucuria unui copil care demontează jucării. Numai că el e un artizan, nu o calfă nepricepută. Toate piesele intră la locul potrivit. Nici măcar detaliile nu rămân anapoda. Comparațiile și rimele nu sunt accesorii. Primesc rostul de a-l escorta pe protagonist, cu un cântec de leagăn, până la reședința tainelor creației: „Bebeul învelit în piele de bebe, umplut cu cârniță de bebe, în vis se strecoară ca un melc în chilie, ca un ereziarh în cochilie, lăsând restul lumii pe dinafară. Și celălalt același bebe, învelit tot în piele de bebe, ochiul închis afară înlăuntrul și-l deșteaptă și peste scoarța cerebrală crudă crește cea secretă și coaptă” (p. 7). Leacurile în versuri din cărticică se nasc din mirarea în fața unor lucruri firești, dar la care poetul nu s-a gândit niciodată. Orice gest al prichindelului e sorbit din ochi. Și fiindcă tatăl așteaptă nerăbdător următoarea reacție a fiului, fiziologia nereținută a celui din urmă devine o asociere între diminutive și termeni denotând caracterul sacru și nobil al mititelului: „Pentru mikul său muk ajungi iconodul al pompiței de nas Nuk. Bătut pe spate, eructația lui exaltă etherul fericirii private. E un stilist al colicutețelor, un dandy al beșinuțelor, al căcuțelor hierofant și domn. Cu Sebastian în vis, lumea zâmbește în somn” (p. 8).

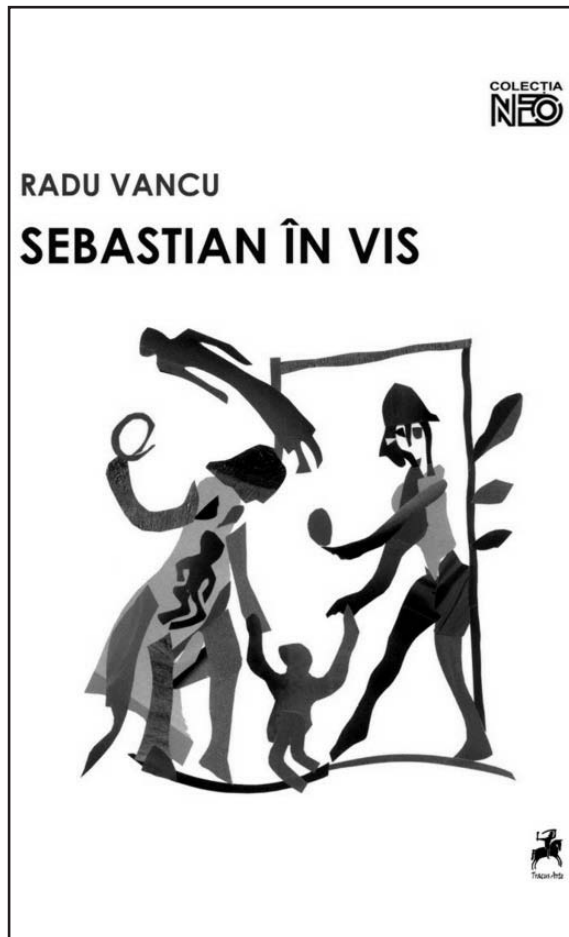
Prințul fericit

Radu Vancu mimează simplitatea. Sub aparența ludicului pueril, autorul recurge la referințe mitologice și istorice. Scenariul din spatele drăgălașelor poezii ascunde conflictul între cavaleri și tirani, între bine și rău. Pe urmele lui Nietzsche din „Așa grăit-a Zarathustra”, lupta din vis între Sebastian și Supra-Omuleț repetă maniheismul ilustrat de gemenii Spenta Mainyu și Angra Mainyu. Lumea din versuri se află sub amenințarea instalării nanismului intelectual. Fără intervenția viteazului, ceilalți copii se vor depersonaliza, se vor transforma în ființe de carton, vor trăi în ignoranță și vor deveni grobieni, din pricina megalomanu-

lui maestru al magiei negre: „O picătură din izomerul meu de lapte praf Nestlé inhibă timusul în orice bebe, până-l oprește. Și picul nu mai crește. [...] chiar tu o să rămâi mic – și o să ajung eu cel mai gigant pitic. Abia atunci, overloard în lumea lilipută, gura dulce a altor vremuri va fi mută – căci istoria o să înceapă cu mine (Biblioteca «Astra» va fi scrum, Arhivele Statului – ruine). Iar până la urmă tot o să scot din ou Omulețul Nou, cu suflet infim în corpul infirm, fără istorie, fără memorie, purtând, în minima inimă, morala minimă!” (p. 23).

Ca să-l înfrunte pe adversarul diabolic, Sebastian are nevoie de o naștere așezată sub o stea norocoasă și de cadourile celor trei crai de la Răsărit. Joaca de-a pruncul divin nu ține de influența creștină, ci de cultul lui Mithra, dacă ținem cont că amprenta zoroastrismului e nedisimulată: „Nietzschelețul se înțelege din ochi cu cei doi măguleți, șterge de pe mustătoi lapte praf, lacrimi și muculeți și, cu un talger de aur în mână, levitează solemn către Sebastian. Asasina și hipocampii sunt ca de lemn. Supra-Omulețul are gura pungă ca la zeama de lămâie: pe un talger e o suzetă aurie, placată cu bobițe de smirnă și tămâie” (p. 24).

Ceea ce dă consistența acestei cărți de vise provine din confuzia între veselie și incertitudine. Deși cuvintele se intersectează într-un limbaj senin și zglobiu ca ochii unui nou-născut, apare și o zonă tulbure, constând în dificultatea lui Sebastian de a-și găsi adevărata esență. Fantezia părintească îl împiedică pe finul „dilectei baroneșe Arta” să intre în rândul oamenilor. Juniorul din poezie îl vindecă pe senior de trauma care se adâncea cu fiecare pagină redactată: „Sebastian nu-și poate recunoaște bunicul spânzurat în '97, însă tati, văzând fluturcalul reflectat în pupila băiatului, recunoaște în ghicitură întreg chipul tatălui. De groază și fericire, oasele se fac în tati făină de mălai” (p. 35). „Sebastian în vis” are sunetele unei incantații care alienează o ființă pură, pentru a o alina pe alta suferindă. Câștigul atrage după sine o pierdere, un sacrificiu. Pe de o parte, literatura îi asigură băiețelului șederea alături de prieteni de nădejde în colivia jocurilor infantile. Pe de

altă parte, îl împiedică să crească, făcându-l să semene întrucâtva cu Peter Pan. De aceea, îndemnul Creatorului – „Sebastian, devino ce ești” (p. 31) – coincide cu acel „fiat” original, al transformării lutului în carne însuflețită. Existența ficțională nu trebuie s-o înlocuiască pe cea reală, poate doar s-o completeze.

Învîngînd duhul necurat, artistul din „căruciorul Peg-Pérego” își recuperează umbra – partea obscură care îi conferă umanitatea –, dar nu-și părăsește suita, fiindcă începe să trăiască deopotrivă în vis și în trezie. Cartea lui Radu Vancu îmi place și nu vreau să explic de ce. Dacă vă lipsește sensibilitatea lui, nu veți avea acces la frumusețile din volumaș. Cu „Sebastian în vis”, monstrul și-a găsit fericirea. O carte splendidă a celuiia care, într-o postare din 13 octombrie a.c. de pe blogul său, <http://raduvancu.unspe.com>, glumea intitulându-se „plagiator al lui Georg Trakl”!

Radu George
SERAFIM

Disecție în oglindă

Abstract

This article is a book review about Nicolae Iliescu's novel "Privește dincolo de tine" ("Look Beyond Yourself"), winner of the National Contest of "Modern Literature" Award, 2010. The book resembles to an autofiction, to an introspection made by the protagonist (the author's alter ego). The narrator has a polemic or pamphleteer tone in order to describe classmates, neighbours and friends. He also tells stories about Romania during the communist regime. The volume can be considered an experiment if we take into consideration that the text becomes a pretext to discuss about reality.

Keywords: Nicolae Iliescu, "Privește dincolo de tine" ("Look Beyond Yourself"), National Contest of "Modern Literature" Award, introspection, memoirs, communist Romania.

În prima jumătate a secolului trecut, un român dr. Gheorghe Sârbulescu realiza o premieră la scară mondială; se opera de apendicită singur. În oglindă. Concretă și virtuală în același timp, oglinda oferindu-i o imagine în care stânga devenea dreapta și-n care unghiul privirii, mutat sau fix oferea un alt fel de ... realitate. Este poate ceea ce întreprinde în proză și Nicolae Iliescu.

Premiat în 2010, la cea de-a II-a ediție a Concursului Național "Literatura modernă", volumul lui Nicolae Iliescu "Privește dincolo de tine" (Ed. Pământul 2010) poate fi judecat în chei diverse de cele care au stat la baza aprecierii sale în competiția amintită. Modernitatea literaturii poate fi adeseori

doar formală. În ce măsură Nicolae Iliescu trece dincolo de aceasta ?

Avertizându-ne, cuvintele lui S. Eisenstein potrivit cărora "cel mai sigur mijloc de a disimula este acela de a devoala de la început", preluate ca motto dintr-un context cinematografic și dorite a fi aplicabile și în cazul literaturii nu ne ajută însă în demersul nostru de lectură a textului, ci considerăm ne aruncă într-o și mai mare nedumerire. Este însă meritul scriitorului care – stilistic, ne cucerește pagină cu pagină, paragraf cu paragraf încă din primul capitol al cărții. Poate că acest „registru secret de amintiri sectionate” constituie devoalarea, iar disimulările sunt atunci „strofă, sau Prefață, sau interior de roman”, subtitluri și ele ale aceleași părți întâi.

Autorul pare a se refuza epicului, construcția, în absența acțiunii propriu-zise, fiind cea a privirii frontale într-o oglindă. În aceasta desigur avem o imagine virtuală a sinelui. Înconjurat de o mulțime de amănunte pe care e posibil să le pierdem dacă nu se află altcineva decât Nicolae Iliescu. Suprafața reflectând nu numai personajul, dar și o altă oglindă, aflată în spatele său, ceea ce multiplică fantastic imaginile descompunându-le în nuanțe, este obiectul unei disecții la fel de virtuale ca și chipul, chipurile care se suprapun temporal, ajungând să nu mai știm care este de azi, care de ieri, care de altădată. Recursul la autori și lecturi de o diversitate voit înșelătoare creează iluzia unui jurnal de idei, cunoscut nouă din sfera filosofiei (E. Cioran, Al. Constantinescu sau V. Băncilă, Al. Dragomir mai degrabă) pentru a constata rapid că nu fulguranta lor întretăiere ne cucerește cu sentimentele născânde din partea de real care în multe cazuri ne identifică, ne suprapune autorului, cum ar fi episodul în care-și găsește tatăl „cu mâna dreaptă la gât, fără tricou sau maiou, cu o cămașă spânzurându-i pe umăr. Ce într-o inițiere masonică „(p.7). „Cu greu mi-am stăpânit lacrimile” (p.7), mărturisește autorul, devoalându-și firesc sentimentele conștient de faptul că ele vor fi ascunse cititorului de noianul de

metafore, idei, ziceri, cum ar fi de pildă „gradul de sărăcie al unei națiuni se măsoară în opulența sărbătorilor” (p.12) sau „șoarecele când vede liliacul zice: uite un înger!” (p.13), sau „funinginea nopților arse la barbut” (p.19) considerată ...o golănie, situație în care autorul pare a se complăce de vreme ce „cam la asta se rezumă contactul erotic (e vorba despre „mângâierea părului nevestei (n.r.), altfel te lovești de hoitul ei ca de colțul mesei”. Însă tot el scrie „ce-i scriitorul ? Un erou sau un infirm ?” (p.43). Această ludică oscilație între serios/grav și anecdotă/banc chiar „ne rățăcește printre trăirile prozatorului, printre sentimentele pe care, cu ironie, dar și cu o afișată lipsă de curiozitate” el le supune unor disecții, care au menirea de a ne face să ne recunoaștem, dacă nu în întreg, măcar în detaliile ce se succed cu o rapiditate cuceritoare.

Câți dintre noi nu și-au inaugurat adolescența „prin cumpărarea primului ceas de mână ca premiu pentru intrarea la liceu ?” (p.49). Tânărul de la blocul situat vizavi de stadionul „Dinamo”, dar și cu biblioteca de cartier, unde se „îmbuiba cu lecturi”, dar de unde lua și cărți pe care nu reușea a le citi, înapoindu-le după una-două săptămâni, ca să se creadă că le-a parcurs „Ce Dumnezeu !” (p.50). Se identifică astfel cu miile, sutele de mii de băieți, colegi de generație din anii premergători căderii comunismului. Mă întreb însă cum vor recepta asemenea stări generațiile viitoare; poate așa cum descifrăm noi „lunaticii” lui Ion Vineanu. „Romanul este mereu transcrierea unei experiențe de viață (p.55) afirmă Nicolae Iliescu considerându-le „reprezentări ale vieții, fapte fericite și nefericite cu scop moralizator sau doar propagandistic” (p.55). Prozatorul se desprinde însă de ambele tendințe, cufundându-se în lumea imperiilor, amintirilor, evident din același cartier unde „aerul miroase a semințe prăjite” (p.78), pentru ca, în continuare să-și amintească de „vulcanizare și mirosul de cauciuc”, care „îmi plăceau la nebunie, îmi venea să-l mănânc. Tot așa cum ronțăiam guma de șters sau capetele creioanelor chinezești” (p.78). Autorul glosează pe seama mirosurilor, diverse de la cele domestice, la deodorante sau ale cărților noi „mai ales de poche” (p.79), iar noi ne trezim rememorându-le, re trăindu-le și astfel trecem peste „mâna prostului” (p.80) de la fosta Editură Politică sau peste „privirea scofâlcită și noduroasă, de lăutar” (p.81) a unui alt personaj public „care au vrut să se cocoate” (p.81) evident după 1989, acolo unde „nu le e locul”. Cartea abundă în asemenea referiri concrete, polemice sau, mai mult, cu valențe de pamflet, ce se estompează sub abundențele onomastice, colegii de liceu, de facultate, cei de la scările celelalte ale blocului etc., sau sub amintirile de călătorie din străinătate, sau de pe la noi, din vacanțele la mare sau la munte de până în 1989.

Nicolae Iliescu pare la un moment dat să ne ofere explicația acestei fastidioase disec-

ții a sinelui. „Într-un anumit moment este posibil și simți că nu mai poți continua deloc și se poate să-ți treacă prin minte să termini odată cu totul. Atunci când apar, ideile de suicid sunt înspăimântătoare” (p.95). Este doar o pistă falsă, o diversiune a autorului preocupat mai mult să se lămurască cu el însuși, desprinzându-și ipostaze mai mult sau mai puțin relevante din fotografii ponosite, sau din paralele abil interpolate în cotidian, cu genealogii ale unor rude sau ale unor personaje posibile de roman, chiar dacă ele ilustrează „viața normală, de clasă medie, de clasă mijlocie” (p.105), astfel încât la un moment dat nu mai știi dacă... eroul este literatul ca atare, sau inginerul-secretar științific „într-un (nu într-o, cum greșit apare la p.105, probabil dintr-o eroare de transpunere) mare institut de cercetări”.

„Ce amintiri crăcănate!” (p.109) conchide prozatorul citadin până-n măduva oaselor care „înjură Bucureștiul răscolit de buldozere” (p.111).

„Timpul fuge ca un argint viu pe parbrizul existenței noastre” chiar dacă este „o vreme urâtă cu un cer stâncos” (p.119). „Priveste dincolo de tine”, ne apare cu evidență ca literatură a unor inadapări, nu a unui inadaptat pentru că scriitorul nu renunță la atitudine. Cu orice risc, am zice, când își asumă aprecierile privind socialismul (p.14 și următoarele) sau cele privind folosirea lui „său” sau „lui” (p.21). Interesante considerațiile privind „blestemul literaturilor tinere” și „decupajul cinematografic” (p.66 și urm.). Astfel, primul capitol justifică pe deplin „Partea a doua. Anti-strofă sau Post-față sau Natură moartă în timp”. Autorul își mărturisește de fapt „ambitia unei mari existențe, dar nu știa cum să-i interpreteze partitura” (p.87). Clivajul, coborârea „în catacombele memoriei” (p.98), transferul sinei în alte personaje înrudite aparent cu mătușile, unchii, verii evocați anterior caracterizați uneori printr-un simplu Florică „ceas baban, tip CFR” (p.121) ne apar ca o pudoare, Moise Hristea Ionescu trăindu-și existența de părinte. Tată, într-o simbolică

dedublare cu fratele său geamăn. Realitate și aspirație poate ! Nușu și Uță, Partenie și Luca de fapt, fiii lui, alături de Valahia, soția (și ea cu o genealogie extrem de complicată) sunt în fapt universul lui Moise Hristea, în care acesta nu viețuiește doar, ci este trăit de acel univers cu inexactitățile lui, aflate într-un acord subtil cu „microuniversul” (p.145) disecat până la celulă, la atom de scriitor, care ne avertizase încă din primele pagini: „Aș vrea să scriu un roman așa, însăilat bine, clar, oblu, cu capitole, fără fițe și fără figuri de frază. Clasic. Alb” (p.22) Tot el însă afirmă: „Viața însăși este o devenire de simboluri. Textul de ce n-ar fi” (p.22). Partea a treia: Epodă sau Atelier mobil pentru fabricarea soarelui” este o astfel de devenire, în care banalul, cotidianul devin în mod paradoxal simboluri, ori acesta este din punctul nostru de vedere meritul cărții lui Nicolae Iliescu, care privind „dincolo de sine” se redefineste, se pune în acord cu el însuși.

Poate că mulți ar putea considera că proza lui Nicolae Iliescu se încadrează în aria largă (pentru ceea ce numim literatură modernă) a experimentului. La o primă lectură așa și este, însă în măsura în care textul reușește (și o face cu prisosință) să devină pretext pentru interactivitatea cititorului, el devine, se transformă într-o formulă de un apăsător realism. Disecția, detașată și ironică, a sinelui, făcută pe viu, dar în oglindă, în imagine, în vis sau în amintiri ne relevă un prozator stăpân pe mijloacele sale, capabil să nască în fiecare cititor nu un alt roman, ci un text paralel, participativ până la identificare, sau migrând haotic, brownian printre elementele diverse, care, fiecare în parte și toate laolaltă, au un numitor comun. Viața adevărată, nu închipuită, ori din acest unghi putem spune că Nicolae Iliescu trece de invenția formală. Poate cu măiestrie. Sigur cu sinceritate !

Cartea nu se citește cu ușurință, însă, odată parcurse primele pagini, devine, datorită acestei sincerități, cuceritoare.

Lucian
CHIȘU

De la viața ca operă la opera vieții

Abstract

Bogdan Popescu, a young and talented prose writer, brings an essay about Ștefan Banulescu's life, one of the most important novelists of the 60's generation from the Romanian literature. The cultural, stylistic and spiritual backgrounds' similitude makes the book have a specific colour. Owing to close readings, completed by numerous documents and testimonies, the author retraces Ștefan Banulescu's career. The two components are unified by an original and inciting achievement.

Keywords: Ștefan Banulescu, Romanian writers of the 60's generation, biography, meta-literature, biographical essay.

Prozator ale cărui înzestrări epice au fost salutate elogios de toate generațiile exercițiului critic, Bogdan Popescu publică la finele acestui an o „colorată” monografie consacrată scriitorului Ștefan Bănulescu*, un spirit cu care, s-ar putea spune, tânărul nostru se află într-o relație de rudenie literară, dacă este să ne luăm după subiectele și universul existențial din cărțile celor doi.

La întrebarea cum a ajuns Bogdan Popescu din prozator monograf (critic și istoric literar), răspunsul este previzibil și, de aceea, devine simplu de enunțat. În viața de toate zilele, aceea cu simbrile de la stat, Bogdan Popescu este profesor de liceu.

Pentru a-și îmbunătăți traiul, ar fi trebuit să parcurgă etapizat gradele didactice aducătoare de sporuri salariale. O altă variantă, mai rapidă, a fost înscrierea la doctorat, ceea ce a și făcut, obținând, la termen, titlul de doctor în filologie și, în plus, un amplu material, cercetat și numai bun spre a fi transformat în op istorico-literar. Teza, intitulată neutru *Ștefan Bănulescu (monografie)* devine pe hârtia tiparului *Banul de aur sau Viața din opera lui Ștefan Bănulescu*, întrupând silogistic semnificațiile majore valorice existente, să zicem premonițial, în numele prozatorului. La acestea se adaugă perifriza „viața din opera”, care indică un traseu critic și istorico-literar inedit, relevat dintr-o zonă pe care majoritatea cercetătorilor o consideră aproape intangibilă, greu de valorificat. Ștefan Bănulescu fusese mai mult decât parcimonios cu dezvăluirile asupra propriei persoane și le evitase, din motive obiective, cât putuse de mult în timpul vieții, până spre tristul final.

Monografia este structurată în șase capitole, la care se adaugă amplele referințele și consultări bibliografice. Primele trei dintre capitole sunt destinate locurilor în care scriitorul și-a petrecut copilăria și adolescența, acestea încețoșate biografic cu bună știință de Ștefan Bănulescu. Ultimele trei conțin referințe de amănunt, blindate de trimiteri la operă, mărturii diverse și consemnări din presa timpului, conturând ceea ce am putea numi „planeta de scriitor” a celui studiat.

Cum am spus, el însuși un tânăr și talentat prozator, apropiat ca structură artistică și sufletească de marele înaintaș, Bogdan Popescu și-a construit demersul exegetic printr-o metodă mai puțin agreată de specialiștii domeniului, între altele pentru că implică riscuri și cere un anume tip de intuiție artistică, cu care trebuie să te naști, alte căi de a o atinge neexistând. Prin simultaneități documentare și ideatice Bogdan Popescu reconstituie traseele paralele ale biografiei și operei lui Ștefan Bănulescu. Scopul urmat este acela de a stabili, în urma

* Bogdan Popescu, *Banul de aur sau viața din opera lui Ștefan Bănulescu*, Editura Muzeul Literaturii Române, colecția *Aula Magna*, București, 2010, 366 p.

unei atente și amănunțite cercetări, punctele de intersecție și sutură ale creației cu biografia. Operațiunea reflectării biografiei în opera unui mare autor nu este una curentă. Fiind nerecomandabilă, a fost numai arareori pusă în practică, existând puține alte situații asemănătoare. Și în cazul lui Ștefan Bănulescu riscurile sunt mari, dar ele au fost asumate de către monograf sub forma unei adevărate provocări. Însuși autorul, până aproape de sfârșitul vieții, a păstrat o distanță semnificativă între opera și existența sa. În plus, farmecul indicibil al literaturii bănulescienă constă în plasarea ei cel mai îndepărtat univers imaginar, într-un timp și spațiu ce nu par a se închea pe o axă a realului (biograficului), veșnicia conservându-i nealterate semnificațiile. Insolitul acestei situații/provocări este consemnat de cercetător: „Până nu cu multă vreme în urmă, Ștefan Bănulescu părea a fi unul dintre creatorii a căror viață nu putea expli-

ca, nici măcar în parte, opera... Îi plăcuse să cultive misterul, se ferise îndelung să vorbească despre existența sa. ...Lucrurile, din acest punct de vedere, căpătaseră pecetea certitudinii: apropierea de biografia scriitorului constituia aproape o impietate... Cititorul care urmărește cu atenție evoluția în timp a creației bănulescienă nu poate să nu observe că, în ultima parte a vieții, scriitorul a ținut să apropie una de alta două lumi – cea ficțională și cea reală – încercând nu contopirea lor, ci mai degrabă dezvăluirea firelor de legătură ce până atunci fuseseră invizibile”.

Dornic să facă lumină în „dezvăluirea firelor de legătură ce până atunci fuseseră invizibile”, Bogdan Popescu și-a întocmit un plan de acțiune vizând, pe de o parte lectura atentă (cu creionul în mână) a operei celui studiat, iar pe de alta colectând toate elementele biografice apte de a deschide dialogul cu opera. Acestea le-a adăugat noi și bogate referințe, constând în memorii, monografii ale locurilor, știri din presa timpului, scrisori și diverse forme de mărturii metaliterare, ale rudelor sau apropiaților din timpul vieții scriitorului. Cum nu se arătau îndestulătoare pentru o literatură emanând de fabulos și mister, Bogdan Popescu a investigat în calitate de folclorist, de antropolog, și oralitatea cea mai veche a zonei geografice căreia îi aparține localitatea de baștină a scriitorului. A coborât, dacă se poate spune astfel, spre mituri, legende, denumiri de oameni și locuri, atitudini, gesturi și formule sacre ori profane, expresii și ziceri memorabile. A reușit, cu buna lui intuiție artistică, să extragă din acestea, sub forma unui eșantion martor, sinteza acelui *ethos* cu mentalități de mult apuse.

Aceste ultime aspecte, selectate din ceea ce ar trebui să numim aluatul frământat de Istorie între Bărăgan și Dunăre, altfel spus substratul epicii bănulescienă, servesc istoricului literar pentru studiul celui mai profund dintre succesivele straturi narrative ale operei. Iar acolo unde absența unor legături n-a făcut posibilă o linie de continuitate, prozatorul Bogdan Popescu, repet apropiat ca structură artistică și sufletească de marele înaintaș, a contribuit la unificările necesare

cu propriul demers literar-creativ. De aceea, trebuie consemnat că, pe lângă atenta cercetare istorico-literară, o calitate de loc neglijabilă a monografiei o reprezintă contribuția literar-artistică și de stil, în care aceasta este scrisă. Desigur, insolita ipostază nu este specifică domeniului filologic și nu constituie o cerință în cazul elaborărilor științifice. Opinia mea este că ambivalența calităților lui Bogdan Popescu (de cercetător format pentru acribie, dar și aceea de creator, de scriitor) se completează în mod fericit, de aici rezultând un eseu biografic de o densitate excepțională. Afinitatea de care vorbeam nu este una simplă, precum fascinația pe care modelul maestrului o exercită mai totdeauna asupra ucenicului, ci apare contopită într-un comentariu critic și istorico-literar întrețesut generos de suprafețe epice menite a forma liantul ideal. El, liantul, reține, ca și „originalul” bănulescian, esențele tari ale unui univers biografico-artistic în care se regăsesc genuin zăcămintele de mit, legende, povești, într-un cuvânt de mister. Fără a ridica întru totul vâlul de fabulos și originalitate așternute peste scriitura maestrului, totuși acestea fac vizibile zonele ...umbre ale operei și deschid căi inițiatice.

În contextul amintit și după cum am afirmat mai înainte, metoda de lucru a lui Bogdan Popescu, constă în insertarea materialului probator, obținut prin decantări și filtrări succesive, în corpul operei artistice. Acest mod de acțiune îi dă autorului prilejul de a consemna mulțimea legăturilor până acum imprevizibile. Între creația (descrișă de exegeții anteriori ca aparținând unei lumi mai degrabă fantastice, exclusiv ficționale) și lumea în care a trăit viitorul scriitor, Bogdan Popescu stabilește o adevărată rețea de vase comunicante. Exemplele sunt, pe cât de numeroase, pe atât de potrivite și convingătoare. De pildă, în demersul său, istoricul literar apelează copios la surse pe cât de esențiale, pe atât de puțin frecventate. În acest sens, memoriile lui Aurelian Benteiu, jurist și om politic activ în prima jumătate a secolului trecut, cu care viitorul scriitor se înrudea, constituie, prin abundența și coloritul memorialistic, un aport

valoros la cunoașterea rădăcinilor, dar și ramurilor neamului Durak, devenit Bănulescu. Aceleași memorii evocă locuri, evenimente, oameni care străpung timpul, pătrund ca niște fantasmе în memoria afectivă a copilului și adolescentului Ștefan, iar mai târziu în operă. Din aceste trăiri profund lăuntrice se nutrește o mare parte din creația lui Ștefan Bănulescu, ruptă, aparent, de existența reală. Confirmarea că ipoteza de lucru este cea potrivită pare a fi susținută de una dintre confesiunile ultime ale prozatorului: „toate cărțile mele au rădăcini în locurile de obârșie și în vârsta în care retina e mai limpede și neatinsă de oboseală”.

Originalitatea și meritul major al comentariilor din monografie survin din aceste incidente, cărora istoricul literar le adaugă, pentru întregul parcurs al volumului, numeroase alte mărturii, obținute prin noi și puțin cercetate filiere: familia (surorile scriitorului), prietenii (lingvistul Gr. Brâncuși, publicistul Ion Purcaru, prozatorul Nicolae Velea, criticul S. Damian, colegi de facultate ori de „școală de literatură”). În toate cazurile, Bogdan Popescu posedă un acut și dublu simț al observației, odată în selecția atentă pe care o face din ampla documentare, a doua oară prin contribuția proprie, literaturizantă, cu care se împletește pe alocuri biografia. Aceste *passim*, cum le numesc filologii, presărate în corpul monografiei sunt incitante prin unghiul de abordare. Pun într-o lumină nouă, clarificatoare, episoade de viață reală, locuri și personaje aievea care pătrund, transfigurate artistic, în opera lui Ștefan Bănulescu.

Pe lângă metoda de lucru, indiscutabil dificilă dar finalmente convingătoare, aria de cuprindere a informației literare reprezintă, și ea, un obiectiv cu totul îndeplinit. Consider foarte original întregul demers, în care descopăr opțiuni clare, trasate asemeni unui drum printr-un ținut devălmășit. Astfel îmi explic restrânsurile aderențe ale autorului monografiei la textele de aceeași factură sau la cele exegetice elaborate pe marginea creației bănulescienne. Dar, nu înseamnă că monografiile consacrate lui Ștefan Bănulescu, aparținând Georgetei Horodincă și Monicăi Spirdon, ambele

apărute după anul 2000, nu îi sunt cunoscute autorului. La fel, marile contribuții sau intervențiile critice de mai mici dimensiuni, ce se regăsesc în bibliografia de la finalul cărții, bibliografie care însumează, de asemenea, toate articolele scriitorului, ca și aparițiile sale editoriale din țară și din străinătate. Dar, cu un orgoliu care i-ar fi putut fi fatal, Bogdan Popescu le-a acordat o altă importanță în economia monografiei sale. Însă, tocmai de aceea, a realizat un studiu extrem de interesant din toate punctele de vedere.

Monografia scrisă de Bogdan Popescu oferă o imagine mult amplificată, originală,

asupra existenței și operei lui Ștefan Bănuțescu.

Așa cum și titlul ei o arată, este o tentativă de a recompune creația artistică după noi criterii, contopind bibliografia cu „viața” din filele cărților.

Eforul nu este de neglijat și reprezintă soluția optimă, dar mai cu seamă insolită, a ceea ce autorul și-a propus. Scrisă cu o mare pasiune lăuntrică, atingând uneori fervoarea, cartea lui Bogdan Popescu este mai mult decât presupune alura unei lucrări de informație istorico-literară, un eseu monografic care stârnește până la plăcere apetitul pentru lectură.

Irina
GEORGESCU

Electrizări narative: pixeli, cerneluri și telecomenzi

Abstract

The authoress makes a book review about Carmen Dominte's short story collection, entitled "Soarele rasare din televizor" ("The Sun Shines from the TV Set"), distinguished with the Debut Contest "UniCredit" Award (2nd edition, 2009), alongside with Gabriela Toma ("Cantecul geamanului" - "The Song of the Twin", poems) and Dorin Cozan ("Apocalipsa după Vaslui" - "The Apocalypse according to the Town of Vaslui", novel). The principal themes used in this volume are solitude and death, which assure the book's coherence. Besides, many of these prose pieces recompose a series of literary theories, such as the death of the author, the horizon of expectation or the wreader (the reader that becomes a writer). In conclusion, the volume brings a fresh perspective about the relation between fiction and literary theory.

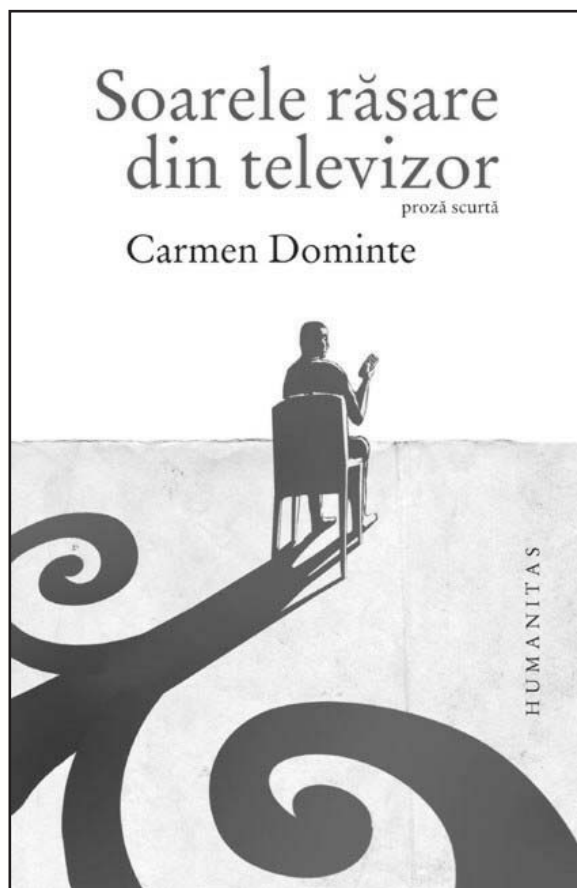
Keywords: short stories, Carmen Dominte, debut, wreader, literature as a game, the death of the author.

E curajos când un dramaturg iese din spatele cortinei și așază pe hârtie povestiri scurte, mici tablete cărora le oferă coeziune. E curajos ca un concurs să-și propună să debuteze anual câte un prozator, un poet și un romancier. Pentru început, curajul este esențial. Rămâne ca în timp să distingem valoarea acestor demersuri. Volumul de proze scurte *Soarele răsare din televizor* de Carmen Dominte se numără printre câștigă-

torii Concursului de debut organizat de UniCredit, ediția a II-a, 2009, alături de Gabriela Toma, *Cântecul geamanului* (poezie) și de Dorin Cozan, *Apocalipsa după Vaslui* (roman). În peste treizeci de texte foarte variate, volumul se construiește în trepte sacadate, uneori grăbite, alteori în ralantiurile unor cuvinte leneșe, saturate de sens. De prea multe ori, prozele sunt reflectarea unor teorii literare și a unor strategii perverse în spatele cărora o mână sigură de prozator se insinuează fără echivoc. Bunul mers al scriiturii este, la rândul său, strategie a lecturii. *Soarele răsare din televizor* debutează cu proza „Mâna mea dreaptă”, în care unul dintre personaje, care și-a pierdut pe rând membrele inferioare, apoi mâna stângă, de teamă să nu-i mai dispară și alte organe ale corpului, începe să înfățișeze scenari, să se sustragă ștergerii aleatorii a altor părți din trup, totul pentru a nu dispărea cu totul: „am început să scriu pe un șervețel rămas de mult în buzunar. Am descris șoseaua, apoi gara unui oraș de provincie, un tren, o metropolă unde am poposit la un moment dat. Textul meu prindea contur. Nu scriam de plăcere, ci de frică. Inventam personaje de toate felurile, evenimente banale sau extraordinare, relații obișnuite bazate pe invidie, ură, gelozie, iubire sau indiferență. [...] Știam însă că undeva mă urmărește o mână care mă va șterge pur și simplu, fără nici o explicație, de îndată ce va ajunge în preajma mea. Trebuia să scriu în continuare, la infinit, fără nici o clipă de răgaz, mânat de aceeași teamă” (p. 10). Prozatoarea este conștientă de puterea personajelor sale. De aceea, le înscenează existențe absurde, pretențioase, obligându-le să trăiască sub teroarea unui narator omnipotent și plin de maliții, aflându-se în descendența lui Philip Roth prin ironia acidă și prin gluma precară.

Capcanele presărate de text sunt nenumărate. Riști la tot pasul să-ți scurtcircuitezi așteptările. În ciuda titlului, soarele nu răsare nicio clipă, iar ecranul televizorului se multiplică în ziduri groase, dense, subțindu-se apoi neverosimil în planșe de lucru,

* Carmen Dominte, *Soarele răsare din televizor*, București, Editura Humanitas, 2009, 182 de pagini.

păstrând scârțâitul hialin al tunelelor de metrou, pentru a acoperi ferestrele, baricadând intrările și ieșirile din lumea narativă. Multe dintre prozele scurte din această carte iau ca pretext lectura. Cum altfel ar putea personajele să existe dacă nu ar deveni ele însele prestidigitatorii acestei lumi în care sunt forțate să locuiască? De fapt, cum și-ar putea revendica dreptul la vorbe dacă nu ar ieși din cadrul curiozităților și al limitărilor fizice, impunând mereu alte reguli de selecție? Copii, adolescenți, tineri sau bătrâni, personajele își reclamă un spațiu personal, vătămându-se reciproc, uneori intenționat, alteori fără să-și propună. Figurile sunt corodate, iar timpul inert. Instance comune, a căror viață nu iese din șabloane, cu un trecut șters – doamna Olga, mătușa Ada, Mara, Vera – reconfigurează spațiul narativ, propunând o altă fotografie, încadrată doar de simetria obsesională a spațiilor reprezentate. Frânturi de filme, imagini care se declanșează automat, narațiuni în narațiuni: o

întreagă recuzită a unei povestitoare care vrea să prindă detalii și să le resemnifice. Dar imaginația are fisuri. Uneori, prozele sunt statice, mărginite de un teritoriu în continuă construcție.

Prozele lui Carmen Dominte sunt focare narrative ale unor obsesii care se transformă fie în „autoficțiuni dionisiace”, fie în pozne sensibile, care s-ar putea dezvolta cu ușurință în scenarii de film. Reluând clișee cinematografice, prozele se restructurează în conformitate cu așteptările unor posibili „citi-naratori” („wreaders”). Astfel, *Croaziera* îmi amintește de *Seven Pounds*, unul dintre filmele lui Gabriele Muccino, în care personajul își donează organele vitale, supraviețuind fragmentar în fiecare dintre ei. Tot așa se configurează și alte proze, cum sunt, de altfel, *Pădurea din interior* și *Bretonul Corinei*, din rămășițe ale unor lecturi mai vechi sau imagini desprise din filme, de multe ori, mecanice și nestilizate. Altele, precum *Ochelarii doamnei Olga*, *Mătușa Ada nu mai bea lapte cu cacao*, *Urme de ciocolată în colțul gurii*, *Pe Mara o doare rău capul* restituie un univers domestic al singurătății, al degradării și al bătrâneții, fiind mostre de umanitate vătămate, izgonite dincolo de paginile literaturii, privite de multe ori peste umăr. Având forța de a crea nu doar personaje, ci și identități, dar și exercițiul de a sonda zone intime, prozatoarea este mefientă nu doar față de noile structuri descoperite, cât mai ales față de propriile texte. În *Biografie*, personajele sunt vânaute ele însele de obsesii livești: „oricine ar fi putut descifra un alt adevăr în viața sau textul fiecăruia și le-ar fi putut dicta mișcările, le-ar fi spus cuvintele, le-ar fi oferit opțiunile sau le-ar fi imaginat gândurile, dacă ochii mei nu i-ar fi privit cum iau ființă [...] asta numai dacă nu se află nimeni în spate să privească peste umărul meu”. Personajele sunt mereu controlate, privite, cântărite, observate prin lentile, maltratate, desfigurate sau, pur și simplu, șterse din fotografie.

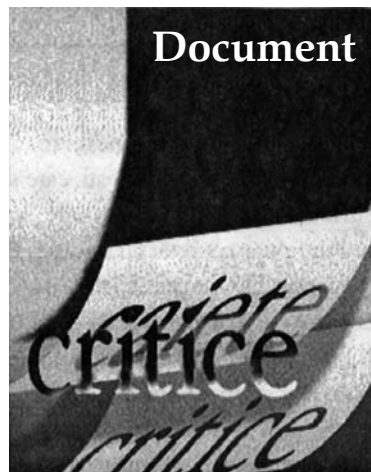
Conștiința urmăririi permanente devine pandantul rânjetului sardonice practicat de naratoare. Ficțiunile sale sunt vulnerabile și instabile. În încercarea de a face un volum unitar și simetric, autoarea își înscenează

propria eliberare în *Biletul*, unde „spațiul unei lumi infinit imaginabile se restrânse la acest text”, o libertate de care să abuzezi: „doar tu ești vinovat, pentru că, fără să-ți dai seama, ai declanșat o lume pe care nu o poți stăpâni. Doar tu, în jocul de-a literatura, ești răspunzător pentru povestea pe care o citești liniștit din canapeaua verde de acasă. Iar în acest moment Vera a înțeles. Fusesse singurul personaj care își întâlnise autorul, iar povestea ei, materialul didactic”. Astfel, ultima proză a cărții rescrie, de fapt, schema morții autorului, unde personajul devine simpla fantoșă a cititorului, fără să mai răspundă niciunei exigențe. Personajul care se întâlnește cu autorul permite declanșarea unei întregi retorici. Declamarea instanțelor narrative este abruptă. Dacă structuraliștii francezi declarau moartea autorului, în prozele lui Carmen Dominte, autorului i se interzice dreptul la replică; este invocat numai pentru a fi umilit, redus la tăcere, ignorat. În „jocul de-a literatura”, cititorul este responsabil pentru ceea ce are în fața ochilor, iar rolul lui este superior autorului. Abrutizarea vine la pachet: soarele rămâne blocat în televizor, iar razele sale își pierd din intensitate de la un program la altul, dacă nu manevrăm adecvat instrumentele de lucru. Ficțiunea o ia înaintea lecturii, așa cum cititorul poate să fie el însuși autor. Povestitoarea inventează lumi imposibile prin reactivarea unor reflexe de lectură. Uneori, teorii vagi prind consistență prin intermediul scenariilor imaginate; alteori, concepte tari precum autorul, personajul, timpul și spațiul narațiunii își pierd autonomia, se dezintegrează ca piesele unui puzzle. Abuzul de formule literare se pedepsește prin prolixitate. Paradoxal, dacă planurile s-ar fi multiplicat, am fi avut acces la ferestrele de ficțiune deschise spre interiorul operei, ca niște ochiuri de fagure. Naratoarea apasă pe accelerație și brutalizează așteptările de lectură. Desprinse din prozele lui William Burroughs, și personajele lui Carmen Dominte sunt acefale, încadrate de rama strălucitoare a unor relatări simple, pe alocuri fade, dar electrizante ca o zăpadă de munte, trăind în amnezie, depose date de orice voință personală.

Emil CIORAN

Recuperare publicistică (IV)

Abstract

We publish the second sequence of articles (we began in "Caiete critice" no. 8, 2010, p. 16-25 and no. 9, 2010, p. 16-26, no. 10, p. 24-33), which E. M. Cioran had published in Romania before he left the country. We specify again that these writings were not gathered into a volume. Thus, they will interest researchers, teachers and students, but also those who are curious to know more about the essayist's youth opinions and ideas.

Keywords: E. M. Cioran, journalism, rediscovered articles, German culture.

Germania și Franța sau iluzia păcii

Cu cât te gândești mai adânc la dualismul franco-german, cu atât ești mai înclinat să crezi în caracterul lui tranșant și ireconciliabil. Îți dai atunci seama de iluziile pacifiste și de nulitatea oricărui fel de optimism istoric. Nu este nimic de făcut în fața unor fatalități de o amploare atât de deconcertantă, precum nu este absolut nimic de făcut în fața unor irezolvabile ireductibilități. Sunt conștienți că Franța și cu Germania nu numai că nu se înțeleg deloc între ele pe toate planurile: spiritual, politic etc., dar că nici nu se pot înțelege, că ele determină împreună o antinomie istorică al cărui final nu poate fi decât prăbușirea uneia dintre aceste țări. Și prin prăbușire nu înțeleg numai o înfrângere de ordin politic, ci și o anulare pe toate planurile, începând de la cel biologic și sfârșind cu cel religios. Constat aici niște realități și dacă îmi permit profeții, acestea le fac derivându-se din procesul implacabil al acestor realități. Istoria ne rezervă o tragedie, al cărei presentiment îl avem mult mai mulți decât se crede de obicei. Optimismul curent își închipuie că istoria trebuie să ducă undeva, să realizeze o con-

vergență, un sens universal. Dar unde poate duce istoria? Mai mult: poate istoria să ducă undeva?

Eu nu văd unde ar putea să meargă întreg procesul istoric, înspre ce formă de viață și înspre ce sumă de valori, precum nu văd absolut deloc posibilitatea de a se realiza cea mai redusă formă de convergență universală. Există desigur în istoria Franței, a Germaniei etc. o direcție interioară, o adevărată lăuntrică la un sistem specific de valori, există un sens al istoriei franceze, engleze, spaniole sau germane, dar nu văd în procesul umanității nimic din această convergență. Individualitatea culturilor nu permite decât o interpretare pluralistă a procesului istoric al umanității. Istoria în genere devine o tragedie nu numai din cauza antinomiilor esențiale de la baza vieții, dar și din cauza ireductibilității diverselor structuri de valori în care se realizează culturile particulare. De unde, incapacitatea organică de înțelegere reciprocă. Am disprețuit mult timp o problemă esențială a filosofiei contemporane germane: problema *înțelegerii* (*Verstehen*) în lumea istorică, problemă centrală la Dilthey, Troeltsch, Spranger, deoarece îmi spuneam că, din moment ce oamenii au caractere originare comune, înțelegerea valorilor create de

oameni este de la sine înțeleasă prin cvasi-identitatea fondului psihologic. Mecanismul acesta antropologic este însă complet fals. Trebuie afirmat caracterul irațional și ireductibil al fondului psihologic, adâncimea lui inaccesibilă și complexă. Străinii nu înțeleg din alte culturi decât schemele, structurile moarte ale valorilor. Este imens de greu să înțelegi însă fondul afectiv, rădăcinile organice ale ideilor. Întreaga problemă a înțelegerii istorice se lovește de această imposibilitate de a trece de la structura valorilor ca atare înspre conținuturile sufletești și individuale care au dat naștere acestor valori. În cazul culturilor nu este atât de greu să participăm de la realitățile *spiritului obiectiv*, de la structura culturii realizată autonom și obiectiv la fondul subiectiv și diferențial, încât te întrebi mirat dacă dintr-o altă cultură înțelegi ceva decât o sumă de exteriorități. Cazul Franței și al Germaniei, care prezintă două culturi complet opuse, este ilustrativ și revelator pentru această incapacitate de înțelegere reciprocă. Ar fi o absurditate să se spună că aceste națiuni se

neglijează voit; adevărul este că ele nu pot concorda în nici un sens, în afară de cel al disprețului reciproc. Francezii au înțeles totdeauna mai bine arta chineză și cea japoneză decât arta germană, iar nemții s-au simțit interior mai aproape de arta egipteană decât de cea franceză. Aceste popoare nu se cunosc, fiindcă nu se pot cunoaște, nu fiindcă nu vor. Apropierea geografică nu implică afinități spirituale.

În Germania mi-am dat seama despre iluzia credinței mele asupra posibilității de a te asimila perfect într-o cultură străină. Speram să mă identific perfect cu valorile istoriei germane, să mă dezrădăcinez din cultura românească, spre a mă integra complet în cultura germană. Cât absurditate era în această iluzie nu vreau să discut aici. Mă aflu odată într-un muzeu de plastică medievală germană. Niciodată nu m-am simțit mai incapabil să particip la alte forme de artă, niciodată nu m-am simțit mai izolat în contemplarea unor obiecte de artă, cu un sentiment pronunțat al distanței, al distanței incomensurabile, ca în acest muzeu. Îmi lip-

sea capacitatea de a înțelege fondul afectiv în care acelea s-au plămădit în forma lor originară, îmi lipsea intuiția care să mă adâncească în sufletul creatorului până acolo unde el a avut fonduri psihologice la care nu poți participa. Unii din noi am citit din Fichte, Schelling și Hegel. Dar am putut oare să înțelegem, dincolo de structura obiectivă a ideilor, elaborația intimă, procesul secret și substructura subiectivă a eșafodajului conceptual? De aceea, aproape toți oamenii de cultură nu pot ajunge mai mult decât profesori.

A venit timpul când trebuie să acceptăm ireductibilitățile istorice ca pe niște fatalități și să lichidăm cu orice gen de raționalism. Când vom înțelege că distanțele sunt fatale, că orice apropiere este infecundă și imposibilă, atunci vom fi pregătiți pentru a îndura devenirea istorică în caracterul ei tragic și tot atunci vom înțelege de ce între Franța și Germania pace nu va fi. Tensiunea istorică dintre aceste două națiuni a fost intensificată indiscutabil de fenomenul hitlerist, interpretat fundamental fals în Franța, care a fost incapabilă să surprindă un element de grandoare în această mișcare formidabilă.

Rareori am avut ocazia să citesc interpretări mai eronate, considerații mai superficiale, observații mai nule decât cele pe care francezii le-au publicat referitor la mișcarea național-socialistă.

Tocmai Franța este convinsă că hitlerismul este o anomalie pentru Germania, că este un produs exclusiv al crizei, de o semnificație vremelnică, cu rădăcini în cea mai imediată temporalitate. Or, această iluzie franceză trebuie demascată. Hitlerismul, poți să-l accepți sau poți să-l refuzi, el nu reprezintă mai puțin un stil de viață, care crește organic în Germania și dincolo de actualitatea concretă în care el se elaborează și se adâncește în conștiințele individuale, se integrează în continuitatea și în sensul istoriei germane. Hitlerismul răsărit din esența și din destinul istoric al poporului german n-a făcut decât să sape și mai mult abisul care separă iremediabil Germania de Franța și să aducă suprema verificare a dramaticului antagonism istoric al acestor două popoare.

În ce fel hitlerismul reprezintă un nou stil de viață?

Revenirea la elementar

Dacă îmi place ceva la hitleriști, este *cultura iraționalului*, exaltarea vitalității ca atare, expansiunea virilă de forțe, fără spirit critic, fără rezerve și fără control. Toți sunt de acord că nu poți fi național-socialist fără o participare spontană și nereflectată la o misiune istorică, fără o tensiune generală a întregii personalități a cărei vibrație să te încadreze originar în națiune. Totul conținează numai prin elementele originare; numai forțele iraționale ale vieții pot justifica o acțiune și îi pot garanta autenticitatea. Un adevărat extaz al datelor primare, al elementelor primordiale și nefalsificate este acest iraționalism, în a cărui viziune spiritul, cultura și etosul sunt determinate ca produse derivate.

Știința pentru știință n-are nici un rost; știința pentru viață, iată totul. Vitalismul este implicația filosofică a hitlerismului. Și de fapt toată mișcarea aceasta n-a făcut decât să vulgarizeze principiile filosofiei vieții (*Lebensphilosophie*), care, de la Nietzsche până la Simmel, Scheler și Klages, n-a făcut decât să arate caracterul originar al valorilor vitale față de caracterul derivat și inconsistent al valorilor spiritului, mobilitatea și elanul creator al vieții față de consistența rigidă a spiritului. Reflexul popular al acestei filosofii a dus fatal la exagerări, la un dionisism vulgar și fad. Este caracteristică pornirea germană înspre exagerare în direcția iraționalistă. Hans Drisch, care a pus bazele neovitalismului atât în biologie cât și în filozofie, a găsit de cuviință să protesteze împotriva excesului vitalist și iraționalist de astăzi, să protesteze împotriva unui curent în care el a contribuit cu atâtea elemente. Pe plan pur filosofic, el face responsabilă și fenomenologia de aceste excese. Categoriile ireductibile, esențele structurilor individuale de existență, valorile autonome n-au făcut decât să izoleze câmpurile de existență, iar prin apelul la trăire au introdus iraționalitatea în fenomenul cunoașterii.

Admirația pentru simbolurile primitive (caracteristică, actualitatea lui Bachofen) își

are sursa în revenirea la elementar. Simbolurile telurice și reînvierea mitologiei germanice, aprecierea exclusivă a tot ceea ce e gotic și baroc, expresii ale unui dinamism frenetic, i-au dus pe hitleriști să admire din istorice ceea ce pentru francezi este mai necultural, mai barbar și mai lipsit de stil.

Mistica sângelui i-a dus la cultul mistic al pământului, ca pol contrar al spiritului. Integrarea în pământ sau mai bine zis participarea la eterna fecunditate a pământului este necesară pentru înrădăcinarea substanțială într-o națiune. De aici condamnarea spiritelor rafinate și dezintegrate, a celor stinși de *Bodenlogiskeit* ce planează suspendați și incapabili să se adapteze devenirii iraționale a unui popor; eliminarea cosmopolitismului și a estetismului și ca o consecință scandalos de repetată chemare: întoarcere la popor, la națiunea concretă și istorică. Pentru hitleriști, cuvântul *Volk* are o rezonanță fascinatoare, irezistibilă, totală, ca și cum ar vedea o întreagă istorie prezentă într-un popor.

Toate acestea duc la negația stilului, a formei împlinite care domină vitalitatea, la ceea ce numim noi cultural, care de cele mai multe ori ascunde, sub o strălucire formală, o deficiență de substanță.

Sensul unei barbarii germanice și cultul eroului

În cultura franceză, care este o cultură de stil și în care grația temperează elanurile vitalității, n-a existat niciodată, ca o problemă torturantă și dramatică, antinomia dintre viață și spirit. (În cultura franceză, bergsonismul este o erezie.) Francezul trăiește mai unitar, nici prea departe de viață și nici prea aproape de ea. Din acest motiv, nu veți găsi niciodată la francezi nelișiștea și teama de a fi dezintegrat din conținuturile firești ale umanității, de a fi riscat totul și de a fi pierdut simțul măsurii. În Franța, oamenii sunt stăpâni pe gândurile lor; în Germania, orice gânditor se simte depășit de sistemul său. Odată pornit pe calea elaborării, el nu-și mai poate domina gândurile, care evoluează înspre formele cele mai ciudate. Amestecul de sublim, de grotesc și de monumental îl veți întâlni în

aproape toate sistemele germane de filosofie.

În Franța, toată lumea are talent; rar găsești un geniu. În Germania, nimeni n-are talent, dar un geniu compensează lipsa de talent a tuturor. Gândiți-vă la toate geniile germanice: fiecare aduce cu el o lume, o formă nouă de existență. Cu Hegel, cu Wagner și cu Nietzsche s-au născut lumi noi. Fiecare dintre ei ar fi fost în drept să spună că lumea începe de la el. Sunt obișnuiți să considerăm în *omenesc* numai o sumă limitată de valori, un număr redus de posibilități, o formă determinată de existență.

Dintr-o astfel de perspectivă, este natural ca acești creatori să fi depășit fatal *omenescul*.

Existența și opera tuturor geniilor germanice au ceva inexplicabil, inaccesibil, vădit inuman. Ele se împletesc cu elemente catastrofice, ci viziuni apocaliptice, cu elanuri amețitoare răsărite dintr-un incomprehensibil fond lăuntric. Nietzsche spunea că Beethoven reprezintă năvala barbariei în cultură. Aceasta este tot atât de adevărat pentru Nietzsche însuși. Barbaria germanică rezultă din incapacitatea germanilor de a-și menține un echilibru între viață și spirit. Dezechilibrul acesta nu se exprimă atât prin oscilația între aceste două realități, prin prizonieratul succesiv în ele, cât prin viețuirea simultană într-un contrast, care determină în existența omului prezența unei structuri antinomice. Neputându-și armoniza aceste două elemente ale existenței, viața din el izbucnește într-o explozie primară, barbară și elementară iar spiritul construiește, alături de viață sau deasupra ei, sisteme și perspective ce variază de la o grandoare halucinantă la fantezii inutile și sterile. Barbaria rezultă din această incapacitate de a găsi o formă care să închege pe un plan derivat antinomii originare. Toată grandoarea culturii germane derivă din această incapacitate, din această disproporție care închide în sine un tragic impresionant. Arhibanala distincție între dinamismul germanic și statismul francez nu trebuie interpretată ca o degenerare franceză și o exuberanță germanică, ci ca o diferență de tensiune.

Francezii sunt vii, fără să depășească formele care îmbracă viața; nemții nu pot fi vii decât prin lipsa de formă, prin elementar și primordial. Și izbucnirea vieții în ei are totdeauna ceva inuman, ce sfidează conveniențele. Întreg mesianismul germanic are acest caracter elementar, exploziv și orgolios, în deosebire de cel francez, discret și rezervat, dar nu mai puțin imperialist.

Discreția mesianismului francez, masca permanentă sub care el se ascunde, explică de ce el a fost privit totdeauna cu mai multă simpatie decât sinceritatea brutală a mesianismului teutonic.

Determinarea omului german ca o existență frământată în antinomii, în contradicții și în tensiuni, incapabilă de a se menține numai la nivelul normal și la stilizarea formală a culturii, explică de ce pe acest om îl poți numi oricum, numai „cult”, în sensul obișnuit, nu. Germania este o existență aparte în Europa. Astfel, pentru ea, ceea ce înțelegem noi prin cultură nu este, de cele mai multe ori, decât mediocritate stilizată. Rusia și Germania nu pot fi înțelese de celelalte țări.

Când hitleriștii au reînviat cultul pentru eroi ca atare, ei n-au făcut decât să reactualizeze unele din tendințele secrete și din admirațiile nemărturisite ale poporului german. („Nemărturisite”, în sensul că aceste admirații erau răsărite organic și naiv și nu erau trecute pe planul explicit al conștiinței.)

Franța a iubit totdeauna omul de societate, fin, politicos, subtil, rafinat și intelectualizat. Eroul, ca o ființă ce sparge formele vieții și se avântă irațional într-un elan demiurgic, care dintr-un exces de viață simte dorința de moarte și care nu devine simbol decât prin moarte – n-a fost niciodată un ideal sau un cult francez. Dar ce putea crește din barbaria, din excesul și din grandoarea infinită a sufletului germanic, altceva decât un cult nemărginit pentru erou ca atare? Germania niciodată n-a fost creștină în sensul propriu al cuvântului. Cultul eroului a fost pentru sentimentul ei intim mai mult decât cultul sfințeniei. Orice neam este interior mai aproape de viziunile eroice ale mitologiei germane decât de con-

cepția de viață creștină. Încreștinarea germanilor a însemnat de fapt o germanizare a creștinismului. Izolarea de romanitate a fost totdeauna un ideal german. Național-socialiștii au exploatat cu frenezie acest ideal cu ocazia comemorării lui Luther. Hitlerismul, ca și lutheranismul, trebuie să fie un act de autonomie față de romanitate și o integrare în sensul nefalsificat al istoriei germanice.

Nemții n-au depășit niciodată idealul de erou. Reacțiunea unora dintre teologii național-socialiști împotriva teologiei dialectice (Karl Barth, Gogarten, Thurneysen) este motivată pe faptul că acest curent, prin pesimismul său antropologic, exclude orice orientare eroică a omului, orice posibilitate de hotărâre concretă și eficace în timp. Distanța între Dumnezeu și om a devenit atât de mare în concepția acestor teologi, încât omul nu mai poate fi salvat decât prin

intervenția divină, acțiunea omului ca atare fiind irelevantă și nulă. Pesimismul din protestantism în genere l-au neglijat însă ușor hitleriștii, deoarece pe ei i-a interesat mai mult semnificația politică a gestului lui Luther, decât cea religioasă.

Că idealul german este eroul, eroul iar nu sfântul, o dovedește, în efortul hitlerist de regermanizare a creștinismului, înlocuirea ideii de caritas prin cea de onoare. Ideea de onoare, de orgoliu bazat pe noblețe, este o idee specific necreștină. Ceea ce îmi pare paradoxal la hitleriști este că asociază constant cuvântul *Volk* cu *Adel*, într-un mod cu totul inexplicabil. Revenirea la anumite tradiții medievale și premedievale este pentru noi, străinii, îninteligibilă, fiindcă nu putem participa la un fond străin de viață. Național-socialiștii întrețin o atmosferă epică atât de departe de noi și atât de aproape de ei!

Aspecte ale noului stil de viață

Spiritul nou al Germaniei hitleriste nu s-a manifestat numai în câteva domenii, ci în absolut toate. Este destul să amintesc numai cât scandal s-a făcut pe chestiunea revenirii la dansurile vechi germanice sau la o concepție specific germană a dansului. Mary Wigman scris nu de mult, în revista „*Völkische Kultur*”, că dansul german, în deosebire de celelalte dansuri, are un caracter eroic, un ritm mai adânc, de o tensiune mai bogată.

Cu cât se adâncește în diverse domenii, orientarea înspre un caracter specific germanic, cu atât ne sunt nou, străinilor, mai inaccesibile aceste domenii. Artiștii specific germanici ne sunt și cei mai îndepărtați. Majoritatea nemților sunt de acord că Mathias Grünewald prezintă o viziune specific germană a lumii, mai mult decât Dürer și mai mult decât Holbein, la care predominarea linearului a împiedicat realizarea unei viziuni de un dramatism infinit, ce o întâlnim totdeauna la Grünewald. Or, dintre toți artiștii Germaniei, acesta este cel mai greu de înțeles. Pentru latini, el este de-a dreptul ininteligibil. Arta italiană ne-a obișnuit cu paradoxalul suferinței frumoase. În toată arta italiană, suferința este

imaterializată prin frumusețe, încât estetizarea ei îi răpește acel caracter de materialitate grea, de bestialitate și de ireparabil: în cea germană (aceasta e adevărat și despre arta rusă), dimpotrivă, aceste caractere se revelează în toată strania lor grandoare. De aceea, Madona în arta nordică este de o tristețe atât de adâncă, iar în cea rusă nu-i lipsesc lacrimile, în decembrie de Madona în arta sudică, a cărei transcendență este un amestec de interioritate și de eros transfigurat. Unii teologi protestanți au vrut să scoată din acest fapt un argument pentru autenticitatea creștinismului nordic, față de creștinismul sudic, de esență romanică. Decât, eu pun încă o dată la îndoială autenticitatea acestui creștinism. Ce e drept, Nordul a înțeles totdeauna mai adânc suferințe, a avut un sentiment mai persistent al morții și o experiență mai interioară a tragediei. Dar Nordul (în speță, Germania) n-a avut niciodată umilința, caritatea și pietatea reținută, intimă și discretă, care au definit: în sud mișcarea cea mai autentic creștină, franciscanismul. Părerea mea este că nemții nu s-au simțit niciodată prea bine în creștinism, deși ca profunzime religioasă sunt superiori latinilor (cu excepția poate a spaniolilor).

Este curios cum, un popor de individualiști cultivă spiritul de comunitate cu atâta ardoare cum fac astăzi național-socialiștii. Individualismul germanic este de altă natură decât acela cu care ne-a obișnuit liberalismul occidental. Un german nu poate activa decât în legătură cu alții și într-un ritm general; cum rămâne singur, se dezorganizează, se dezechilibrează și decade; devine imediat un vagabond. Ruina morală de după război își găsește explicația în incapacitatea oricărui german de a se echilibra prin sine însuși, fără integrarea în comunitate.

Necesitatea unui Führer nu-și află rațiunea numai într-un dezechilibru de ordin politic și economic, ci mai cu seamă în lipsa de axă lăuntrică a sufletului german. Orice popor care atinge prin creații sublimul, dar care prin acest fapt nu-și poate elimina un fond de barbarie, simte persistent necesitatea unui absolut în afară, față de care ges-

tul lui să se mențină în subordonare. Democrația nu le-a convenit interior niciodată nemților.

Reacțiunea lor împotriva oricărui fel de liberalism își găsește o justificare mai adâncă decât își închipuiesc toți străinii.

Francezii, și după ei întreaga lume, privesc hitlerismul ca o anomalie, când pentru întreaga Germanie el este cea mai firească soluție. Oamenii aceștia nu pot trăi fără norme, fără comunitate și fără Führer, fiindcă substructura lor elementară, mai vie decât la alte popoare, fără aceste elemente normative comunitare și autoritative, izbucnește și îi dezorganizează. Necesitatea unui absolut din afară, ca o armă împotriva necristalizării interne, o dovedește cultul statului, care totdeauna a fost conceput altcumva în Germania decât în Franța. Aceasta n-a depășit niciodată conceptul de societate ca atare; de aceea nici n-a conceput un cult al statului ca o formă exterioară societății. Germania, dimpotrivă, a oscilat între un cult al comunității și unul al statului, pentru ca astăzi toate admirațiile pe care ea le-a consumat pentru diverse forme de existență să izbucnească într-o făsnire unică în cultul mistic pentru Führer.

Ceea ce este Hitler pentru Germania e greu de spus. Căci omul acesta a intrat atât de adânc în conștiința germană, încât a-l defini obiectiv este o imposibilitate. Când un om devine *simbol*, atunci nu mai contează prin prezența și existența lui personală, ci prin felul în care el este rășfrânt și trăit în conștiința altora. Întreg stilul nou de viață din Germania, cu revenirea la elementar, cultul iraționalului, germanizarea tuturor formelor și ramurilor de spirit, cu idealul eroului și cu noblețea de sânge, cu admirația pentru popor și mistica pământului, culminează în cultul fanatic pentru Führer. Admirația nordică pentru erou, ca supremă formă de realizare a omului, și-a găsit în Germania actuală toate elementele și întreg cadrul de manifestare. În cultul lor pentru Führer, nemții au un sentiment de siguranță, asemănător cu acela pe care ți-l dă presentimentul sau poate certitudinea unui destin grandios. Germanii, așa sunt de plini de ei înșiși, încât li s-ar părea natural ca

toate popoarele să renunțe la teritoriile lor proprii și să le dea Germaniei. Nu pot să nu am admirație pentru acest orgoliu infinit și inadmisibil.

Ștefan George, cel mai mare poet german de la Goethe, deși nu și-a dat adeziunea oficială la forma politică a Germaniei noi, este totuși poetul cel mai preferat al hitleriștilor. Prin spiritul solemn al poeziei sale, în care comunitatea, cavalerul medieval, figuri mitice asociate ca un discret cât de recrudescență și de mesianism nordic, se împletesc într-o formă hieratică și olimpiană în același timp, era predestinat să aibă dacă nu cultul, în tot cazul asentimentul mișcării național-socialiste. Ceilalți poeți, astăzi în grația hitleriștilor, sunt prea locali, prea integrați în istoria imediată, politizați la exces, cu o inspirație prea exterioară, determinată de contingente. Singur Hans Carossa, prozator ce se apropie prin stil și prin discreția intimă, prin nelineștea adâncă ce se purifică în seninătăți voalate, de Thomas Mann, Hans Carossa este singurul care poate trezi un interes universal. Toți ceilalți sunt prea vii în istorie, ca să nu-i omoare și să nu-i înghită istoria.

Ultima despărțire de romanitate

Toată istoria Germaniei este o succesiune de momente a căror afirmare și individualizare constituie etapele unui proces de separare de culturile romanice. Îndeosebi Franța a profitat de acest contrast pentru a se defini. Ea a înțeles că protestanțional, barocul, romantica, mistica și expresionismul, dacă sunt căi de autoconștiință germanică, pentru ea nu sunt mai puțin elemente de autocunoaștere prin contrast. Hitlerismul este ultima despărțire de Franța. El dovedește că o împăcare între aceste două țări nu este posibilă. Să fim ușuratici și să presupunem că între aceste două țări nu s-ar naște în viitor un război, să presupunem că problema suprapopulației și a crizei economice s-ar putea rezolva pe căi normale. Pacea nu este mai puțin o iluzie, fiindcă între misiunea Franței în lume și cea a Germaniei este un antagonism uneori surd, alteori manifest. Și viitorul trebuie să rezolve într-un anumit fel acest antagonism.

**Problematica etică
în Germania**

Decât, această rezolvare înseamnă mai puțin o conciliere, cât o prăbușire dintr-o parte sau din alta. Occidentul nu poate ajunge la o formulă unitară de viață decât prin înfrângerea, prin depășirea excesivului său pluralism. Va trebui neapărat să se impună un singur tip de cultură. Și cum acest pluralism, rivalitatea esențială se manifestă între tipul francez de cultură și tipul germanic, unitatea în viitor va decide de triumful unuia dintre aceste tipuri. Orice încercare de determinare și de precizare asupra triumfului unui tip față de celălalt este imposibilă, deocamdată. Ceea ce este profund dureros în întreg acest proces este că unificările istorice nu se pot face decât cu infinite tragedii. Ar fi absurd și criminal să te bucuri că în viitor Europa va cunoaște o totală invazie germanică, precum tot atât de absurd și de criminal ar fi să te bucuri la gândul că tipul romanic s-ar universaliza, distrugând pe celelalte. Istoria este o tragedie. Și este tragedie fiindcă toată istoria este o chestiune de destin.

Pe de altă parte, dacă viitorul ne va pune în fața agoniei Franței sau în fața agoniei Germaniei, de ce să nu acceptăm cu mai puțină melancolie această fatalitate? Atât Franța cât și Germania au dat tot ceea ce ele au putut da. Este sigur că înălțimile lor sunt în trecut. Una din ele trebuie să anuleze pe cealaltă pentru unificarea Europei, chiar fiindcă destinul lor spiritual este împlinit. Unificarea Europei va fi posibilă numai în momentul când se vor împlini complete destinele spirituale și când se va consuma capacitatea de creație, pentru ca din complexul diverselor mesianisme să nu mai rămână decât dorința imperialistă de cucerire în întindere. Și când Europa va cunoaște numai un stil de cultură, atunci va intra definitiv și iremediabil în istorie. Căci toată rațiunea Europei (mă gândesc în special la Occident) a constatat în ireductibilitățile și antinomiile ei.

Berlin, decembrie, 1933

„Vremea” an VI, nr. 318,

25 decembrie 1933, p. 7, 13.

Fragmentas, în *Schimbarea la față
a României*, p. 13-17.

În Europa de astăzi, numai Rusia și Germania, în forme diferite, realizează o atitudine etică în fața vieții, fiindcă numai în aceste două țări existența „altuia” a devenit o revelație continuă și fecundă. Din primele zile am fost surprins de a întâlni oameni a căror singură problemă se reducea la problema existenței „altuia”. Excesiva discuțiune în jurul primatului comunității față de existența privată a devenit în Germania o adevărată obsesiune. Generalul și universalul în orice atitudine etică depășesc individualul și privatul. Dar în deosebire de o tiranie socială care impune generalul, atitudinea etică pleacă dintr-un asentiment al individualului, asentiment rezultat dintr-o îndelungă frământare. De aici, caracterul problematic al atitudinii etice, care nu se poate împlini decât prin raportarea unei acțiuni la un sistem de norme și la o ordine de valori. A trăi *etic* înseamnă a deriva încontinuu, adică a transpune într-un plan de conștiință și într-o lume de valori ceea ce ar trebui să se consume naiv și spontan. Reflexivitatea implicată în acest mod de viațuire te situează într-o poziție de transcendență față de obiect – ceea ce nu înseamnă neapărat că rămâi în afara obiectului, ci doar că interiorizarea lui presupune o distanță inițială. Excelența actului etic rezultă din capacitatea lui de a îngloba intern, ceea ce el a distanțat anterior prin reflexiune etică.

Valoarea realului dintr-o perspectivă etică a devenit astăzi atât de frecventă, încât a trăi deasupra moralei apare, dacă nu inconceptibil, în tot cazul inadmisibil.

Forma atitudinii etice germane cred că nu-mi este numai mie străină, dar oricărui străin. Este imposibil ca fiecare acțiune s-o cântărești ca măsuri etice, s-o raportezi la criterii și s-o îndrumi înspre finalități determinate. Să te întrebi la fiecare pas ce e bine și ce e rău, mi se pare a răpi vieții nuanțele individuale și un anumit farmec ce se desprinde din ireductibilități. Morala aceasta exagerată compartimentează realitatea și limitează suma de trăiri la cele subsumate

generalului. Încercam odată să explic unei studente germane, fanatică pentru o viață prinsă în norme, că practic morala germană nu duce decât la rezultate aproximative, că prefer o iubire, o milă sau o generozitate ce izvorăsc dintr-un elan nereflectat, dintr-o admirabilă greșeală sau dintr-o deviere sublimă, unor dăinuiri calculate, că omenește un gest subiectiv irațional depășește ca semnificație raționalitatea atitudinii etice, că o existență subiectivă ce se încordează dramatic deasupra normelor și dincolo de valori este mai aproape de esența omenescului decât o existență închisă în general, că o viață asimilată unei sfere normative nu mai prezintă nimic interesant ca aventură, risc sau destin – pentru ca după toate acestea studenta să mă numească, nici mai mult și nici mai puțin decât, „nebun”. Nimeni nu-și poate închipui în ce proporții mari ideea de puritate a rasei, de absolut al națiunii, de valoare exclusivă a comunității a eliminat din idealul germanic de educație existența subiectivă și interesantă. Nu o dată am auzit de la oameni cultivați, că ideile mele sunt periculoase pentru sănătatea poporului. Unei astfel de obiecții nu mai ai ce să mai răspunzi.

Ar fi o greșeală să se creadă că eu fac apologia omului privat, care trăiește pentru necesitățile și capriciile lui personale. Mă gândeam numai că sunt oameni care, trăind dincolo de morală, pot realiza omenește mai mult decât prizonierii moralei și că nu văd absolut deloc cum forma etică de viață ar constitui o finalitate esențială și ultimă, așa cum se întâmplă în Germania de azi. Când am fost silit să compar, însă, stilul românesc de viață cu cel german, n-am putut totuși să nu-mi manifest un sentiment de admirație. Am găsit aici, la aproape toți indivizii cu care am vorbit, dezvoltată uneori chiar exagerat, conștiința responsabilității pentru destinul altuia. Nu este aici conștiința responsabilității în semnificația universală pe care i-a dat-o creștinismul, dar nu este mai puțin adevărat că această neliniște este întâia treaptă a iubirii.

Dintr-o astfel de perspectivă se revelează integral meschinăria formei românești de viață. Indiferența și pasivitatea imbecilă au

făcut imposibilă la noi orice încercare de participare umană; capriciul a fost numit individualism; superficialitatea, inteligență; scepticismul vulgar, omenie; concesivitatea indolentă, bunătate etc. Am găsit la Berlin un român care voia să convingă pe nemți că noi avem, față de celelalte popoare, o distanță de lume, care izvorăște dintr-un rafinat simț estetic. Mai târziu mi-am dat seama că, din lașitate și escrocherie poți, printr-o lipsă de onestitate intelectuală, să derivi un sentiment al distanței de lume.

În Germania, revoluția națională n-a fost pusă în fața unei mari dificultăți, deoarece în plan psihologic național-socialistii n-au avut altă misiune decât să trezească anumite calități specific germane, înăbușite de dezastrul moral postbelic. Când te gândești, însă, că în România o transformare nu este eficace decât întrucât e totală, că ea n-are ce să cheme din trecut, atunci ești silit să te întrebi serios dacă această țară poate să aibă în genere o nădejde. Căci nu văd la români o dorință de transformare radicală și totală, de lichidare definitivă cu o blestemată moștenire istorică. Un lucru este sigur: ca țară și ca oameni izolați noi nu vom însemna ceva decât în momentul când vom distruge din substanța noastră toate elementele care ne individualizează atât de rușinos în lume. Noi nu vom face istorie decât în momentul când vom fi capabili de un salt definitiv, esențial, care să însemne o metamorfoză constituțională și când lichelismul pe toate planurile de viață nu va mai fi dominantă existenței noastre. Găsesc că în România, singurul naționalism fecund, creator și vitalizant nu poate fi decât unul, care nu numai că ignoră tradiția, dar o neagă și o înfrânge. Căci a voi să determini viitorul unei culturi pe o tradiție infinit rușinoasă, ne semnificativă, grea de compromisuri, este a te descompune într-un putregai istoric și a-ți mărturisi dorința acestei descompuneri. Toată tradiția noastră este un putregai istoric, a cărui permanentizare este moartea noastră sigură. Nu văd până acum în nici un fel o dorință încordată de a fi altcum, nu văd la români capacitatea de renunțare din care să crească o nouă viață. O țară fără ethos eroic, fără voința absurdă de a

înfrânge o fatalitate, o țară întristătoare este România. În Germania s-a desfășurat o revoluție politică, la noi, cea esențială trebuie să fie o revoluție pe plan psihologic, de modificare a premiselor și a direcțiilor noastre sufletești. Toată istoria noastră nu dovedește decât că suntem niște oameni comozi, liniștiți, cumsecade și păcătoși. Cu aceste elemente se poate construi un viitor? Este imposibil să nu te gândești la România când te afli în altă țară a Europei, să nu te gândești la România când te afli în altă țară a Europei, să nu te gândești cu regret la lășitatea unei țări care n-are curajul unui destin. Pentru mine, cel puțin, România mai prezintă interes numai în măsura în care ea poate deveni *alta*, numai în măsura în care are sens să vorbesc de o altă Românie. Căci personal refuz să cârlesc la o haină ruptă și nici nu vreau să mă înghit un putregai de care nu sunt responsabil, și atunci cum să nu admirai voința de afirmare a Germaniei, pornirea ei de a lupta împotriva unei lumi întregi, cu atâtea teze care nu se pot susține, cu atâtea aspirații neîntemeiate, dar toate plecate dintr-o vitalitate și dintr-un orgoliu, a căror pulsație, eliminând ridicolul și caricatura, înfruntă absurdul și se alimentează din atâtea greșeli, pe care luciditatea noastră searbădă și fadă le evită dintr-o rușinoasă prudență.

Berlin, ianuarie, 1934

„Vremea“, an VII, nr. 324,
4 februarie 1934, p. 2
(„Scrisori din Germania“)

România în fața străinătății

Am avut ocazia în Berlin și în München să cunosc foarte mulți străini, care m-au interesat mai puțin pentru mentalitatea lor, cât pentru părerile și informațiile ce le au despre România. Tot ce am aflat este profund deprimant și întristător. Și nu aș scrie acest reportaj, dacă n-aș fi convins că totul nu este pierdut, că vitalitatea României va trebui să-și găsească odată o expresie, că ne-am înjosit prea mult în trecutul și în prezentul nostru, pentru ca într-o explozie să nu ne

trăim o adevărată metamorfoză. Am fost totdeauna pesimist când am vorbit de România; dar cred că viața este destul de irațională, ca să înfrângă un ireparabil al istoriei și al destinului nostru. În momentul când aș fi convins că posibilitatea unei *schimbări la față* a României este o iluzie, din acel moment o problemă a României pentru mine n-ar mai exista. Întreaga misiune politică și spirituală a tinerimii române trebuie să se reducă la voința încordată a unei schimbări la față, la trăirea exasperată și dramatică a metamorfozei întregului nostru stil de viață. Dacă înțelepciunea seculară, care spune că istoria nu face salturi, ar avea dreptate, atunci ar trebui să ne sinucidem cu toții pe loc. Dar instinctul, pasiunea și elanul nostru profetic, de la toți pot să învețe ceva, numai de la înțelepți nu. Existența noastră nu poate primi un sens decât de la un salt, de la un salt definitiv și esențial.

O voință totală de transformare n-a existat niciodată la noi. Nemulțumirea cu destinul și condiția noastră n-a depășit forma aproximativă a unei atitudini sceptice. Scepticismul este întâia treaptă în scara unui proces de transformare, este întâiul element care ne dă conștiința destinului nostru. Prin el, putem fi în afară de noi înainte, pentru a ne măsura forțele și a ne determina o poziție istorică. Superficialitatea noastră derivă din a nu fi putut depăși această primă formă, de a ne fi fixat în spectatori comozi ai inerției noastre, de a ne fi savurat ironic agonia noastră națională. Românul își zeflemisește propria lui condiție și se risipește într-o autoironie facială și sterilă. M-a revoltat totdeauna absența dramatismului în trăirea destinului nostru, m-a durut această indiferență spectaculară, acest perspectivism exterior. Dacă toți împreună am fi suferit intens de dezastul nostru, dacă am fi deznădăjduit organic de neînsemnătatea noastră în lume, cine știe dacă prin acele mari conversiuni morale ce se întâmplă numai pe culmi, astăzi noi n-am fi trecut pragul istoriei. Românii n-au devenit până acum pozitivi și creatori, deoarece în procesul de autodepășire și de autonegație ei n-au urcat decât o singură treaptă. Va trebui o nebună intensificare a

ardorii noastre, pentru ca viața noastră să devină foc, elanul nostru vibrație infinită și toate ruinele noastre doar simple amintiri. Ar trebui cu toții să ne gândim solemn la această realitate: România este o țară fără profeți, adică o țară în care nimeni n-a trăit realități viitoare ca prezențe efective, ca actualități vii și imediate, în care nimeni n-a vibrat de obsesia unei misiuni a României. Și ar trebui ca-n acest gând solemn să jurăm a fi altfel, să ardem într-un fanatism orb, să ne înflăcăram într-o altă viziune și în noi *gândul* unei alte Românie să fie singurul nostru gând. A continua consecvenți liniei istoriei noastre, este a ne destrăma într-o formă atenuată de sinucidere. Eu nu vorbesc numai de schimbarea unor forme politice, ci și de o transformare în temelii vieții noastre. Va trebui să renunțăm la luciditățile noastre care ne revelează atâtea imposibilități, pentru ca orbi să cucerim lumina, de care ne-au înstrăinat chiar luciditățile noastre.

Nimicul istoriei noastre nu justifică nimic. Pentru România, singura realitate este viitorul. Trecutul nostru? Lipsă de libertate, lipsă de orgoliu, lipsă de misiune. Este un adevărat nonsens să ne reclamăm de la o istorie fără întâmplări. Noi de-abia acum începem să trăim. Și atunci este explicabil de ce străinii nu cunosc aproape nimic din așa-zisa noastră viață. Nu este mai puțin adevărat că ignoranța lor este excesivă și atât de mare, încât te revoltă. Disprețul lor pentru noi este atât de exagerat, încât te dezgustă pentru toată viața de străinătate. Am întâlnit atâtea care nici nu știau că există un popor român! Dacă aș face o listă de toate întrebările care mi s-au pus referitoare la România, atunci, fie din dispreț, fie din rușine, n-ar trebui să mai trecem nici unul granița. Am văzut români care râdeau la asemenea întrebări. Ele sunt întristătoare în ultimul grad. Oricât am fi noi românii de păcătoși, în nici un caz nu trăim la un nivel atât de inferior, cum se crede în străinătate.

Germanii, de exemplu, ne consideră inferiori bulgarilor. O ofensă mai mare nici că se poate, din perspectiva unui bucureștean, în special, și a oricărui român, în general. Bulgarii fac o propagandă incomparabil mai mare în Germania decât noi. Toate conferin-

țele ținute de personalități marcante din România la Berlin sunt sub critică. Am ascultat acum câteva luni niște profesori universitari de la noi, care s-au prezentat lamentabil. Câțiva reporteri culturali au părăsit sala pe la mijlocul conferinței. Să mai amintesc că ministrul nostru la Berlin a ținut o conferință anul trecut în limba franceză? La Berlin, sub regim național-socialist, aceasta este o greșală și o rușine. Germania urăște atât de tare Franța, încât cel mai insignifiant gest francofil este interpretat ca o manifestare antigermană. Un burghez foarte rezervat și calculat în afirmații îmi spunea că întâiul gest ce l-ar face, dac-ar fi Dumnezeu, ar fi să pună o dinamită întregii Franțe. Despre agonia Franței se vorbește în Germania ca de o evidență. În această problemă, nu există nici odivergență de opinii. Ceea ce trebuie să ne dea de reflectat.

Suntem toți de acord când vorbim cu superioritate despre bulgari. Dar am ascultat la Berlin o conferință despre misiunea Bulgariei, ținută de filosoful Ianko Ianev, cunoscut prin studiile lui asupra lui Hegel, o conferință admirabilă, impresionantă ca terminologie și construcție filosofică, în care poporul bulgar era considerat ca un popor tragic și alte asemenea minciuni pentru noi, dar realități în fața nemților. N-am auzit nici un român care să fi avut curajul de a minți public cu atâta talent.

Ce este, în definitiv, România în fața nemților? O țară acoperită de păduri, primitivă, trăind ca-n epoci legendare; prin ce are modern, ușuratică și superficială; prin tradiție, neinteresantă și inexistentă. Se crede că la noi siguranța vieții este o simplă poveste. Câțiva m-au întrebat cum ne apărăm de haiducii din păduri și dacă avem jandarmi. Aceia care au informații mai exacte nu ne iartă lipsa noastră de naționalism și dependența noastră scandaloasă de Franța. Ce mi-a spus odată un simplu cetățean este simbolul mizeriei noastre:

„Dumneavoastră, românii, nu aveți curajul să fiți români”. Și mi-a înșirat o serie de date, dintre care unele de o actualitate dureroasă, pe care le cunoaștem prea bine cu toții.

Ceea ce m-a impresionat penibil este că

foarte mulți hitleriști pe care i-am văzut sunt pentru o revizuire favorabilă Ungariei. Oricât ai încerca să le demonstrezi această imposibilitate, ei nu vor să accepte. Mulți cred că Ardealul este un haos etnic și că putem foarte ușor renunța la o parte din el. Un fost *Oberbürgermeister* din Prusia de Vest mă întreba odată dacă România este altceva decât un „concept politic”, iar un tânăr național-socialist îmi spunea că el nu înțelege ce justificare poate avea un stat atât de amorf cum e cel românesc, că România este o creație artificială a tratatelor. Nu vreau să susțin că aceasta este și părerea oficialității; dar ea este desigur a majorității. Din acest motiv, orice orientare germanofilă din România, trebuie să facă rezerve asupra politicii externe a Germaniei. Un național-socialism în România trebuie să însemne un național-socialism românesc, iar nu germanofil. Am fost și suntem de atâta timp o colonie franceză; nu înțeleg ce rost ar avea să devenim una germană. Germania are interes să fim alături de ea, numai pentru a diminua hegemonia franceză și a tulbura echilibrul relațiilor externe franceze. Căci să fim serioși: Germania n-are nici o simpatie specială pentru noi, întocmai ca și Franța. Numai umilita noastră condamnabilă, ce nu se simte bine decât în umbra și în adăpostul marilor culturi, descoperă o simpatie acolo unde nu este decât un dispreț voalat.

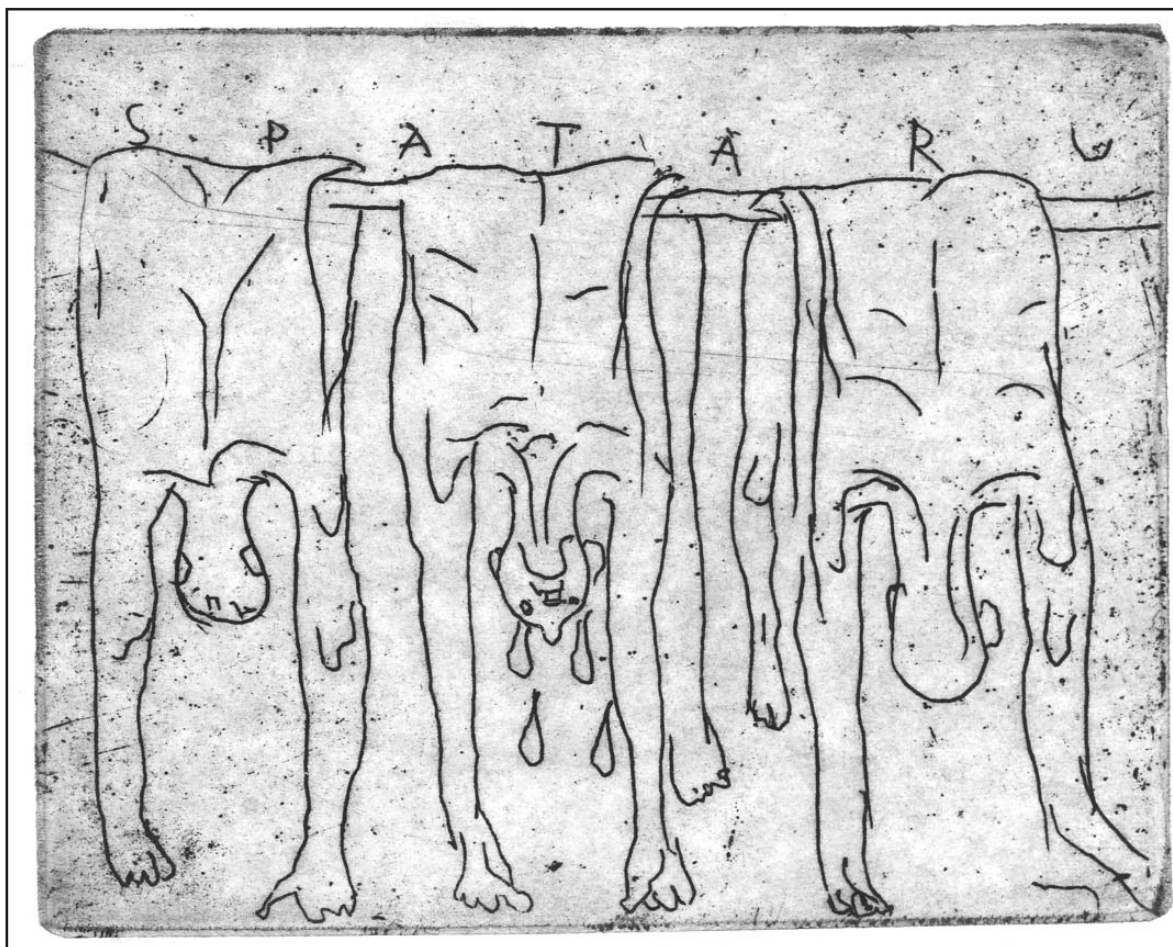
Dependența noastră de Franța ne-a șters orice contur al individualității noastre. Cel puțin de-am avea mângâierea că francezii sunt mai informați asupra frământărilor de la noi. Un francez care studiază diplomația m-a întrebat, cu indiferența unui cretin, dacă limba noastră maternă nu este cea rusă. Este de necrezut; dar așa e. Dar cred că va veni timpul când vom putea vorbi liber asupra motivelor care ne fac să nu mai iubim Franța și nici o altă țară. Simpatia noastră pentru celelalte țări este reprobabilă. Suntem de o lașitate subomenească. Credem în tratate, în forme și în legături externe, în loc să credem în forță, în vitalitate și în voință imperialistă. Mussolini s-a pronunțat de atâtea ori împotriva noastră, încât omeneste ar trebui declarat un adversar și tratat ca atare. Cum am răspunde noi?

Ne-am reclamat de la ideea periculoasă a solidarității latine și ne-am mascat umilința, mângâind iluzia unei prietenii viitoare și alte asemenea prostii. Numai noi mai vorbim despre solidaritatea popoarelor latine și numai noi credem că celelalte popoare latine, din cauza așa-zisei noastre latinități, ar avea o simpatie specială pentru noi.

O întreagă lume este de acord că noi nu ne merităm țara și că România ca stat nu prezintă nici o justificare și nici o importanță, iar noi, ca răspuns, ne înăbușim orice porniri agresive, cultivăm un raționalism politic, disprețuim militarismul ca formă de viață și vorbim de forță cu distanța unui sfânt sau a unui estet și, fără a cultiva ca o scuză viața interioară, rămânem mai departe la idealul omului privat, iar în concepții la un vag universalism, perimat în întreaga lume, numai la noi, nu.

Este de o mie de ori condamnabilă automatizarea de la noi, deoarece ea nu este fructul unui individualism de stil francez, ci a unei incapacități de înțelegere a formelor obiective de viață, ha necesității de împlinire într-un destin istoric, a unei totale lipse de mesianism. La noi, prea multă lume vrea să se bucure de o libertate capricioasă și prea multă lume vorbește în numele unui subiectivism exagerat. Cu ce drept? Toți care se bucură de libertate, o merită ei în fond? În numele cărui rafinament și în numele cărei adâncimi de viață interioară, aspiră toți spre o libertate nemărginită?

Din moment ce cultura noastră este doar o simplă aspirație, din moment ce n-avem o marcă spirituală, să avem cel puțin o explozie primitivă de viață, ho pornire barbară de afirmare, un cult al puterii, o frenezie și o violență a instinctului! Tinerimea de la noi nu este absolut deloc organizată. Tot ceea ce se face la noi e pur fragmentar. Nu există o voință absolută înspre ceva, o voință de risc, un ethos războinic. Nu găsesc o compensație mai frumoasă și mai strălucită a absenței culturii ca un ethos războinic. Sunt incapabil să înțeleg de ce românii urăsc atât de mult spiritul luptător, etica sacrificiului, voința de cucerire și elanul dominator. De-abia am intrat în cultură și trebuie să strigăm necesitatea sălbăticiei!

În Germania, orice tânăr îți vorbește de idealul soldătesc, de militarism eroic și de o ardoare militaristă. O țară cu tradiție culturală atât de mare nu se rușinează să pună accentul pe politic în educație. Pacifismul este considerat ca o rușine. Câțiva profesori universitari au fost eliminați din universitate din cauza concepțiilor lor pacifice. În întreaga lume domină o dorință de răzbunare, de afirmare puternică a colectivităților umane, de exaltare a unui exclusivism feroce. Cine a citit cartea lui Spengler *Jahre der Entscheidung* își dă imediat seama atât de substratul tensiunilor politice de astăzi, cât și de imaginea sumbră a viitorului.

Cât am fost în țară, n-am crezut niciodată că antagonismele dintre popoare sunt atât de dramatice și de inevitabile, că posibilitățile de înțelegere reciprocă sunt atât de iluzorii. În loc să ne umilim în fața tuturor popoarelor mari, mai bine am construi avioane și am aspira la o dublare a popu-

lației, mai bine am tinde la o industrializare, pentru a nu fi condamnați să rămânem mai departe sub semnul acelei fatalități după care popoarele industriale vor înghiți popoarele agrare.

Când auzi în străinătate atâta lume care-ți vorbește cu naturalețe despre provizoriul statului românesc, atunci te întrebi dacă mai are rost să faci altceva decât să te pregătești de război. Slăbiciunea noastră caută prietenii în afară, în loc să încerce un proces de refacere internă.

A bătut ceasul când nu ne mai putem gândi decât la o altă Românie și când misiunea noastră nu poate fi decât schimbarea la față a României. Căci dacă n-avem curajul existenței noastre, n-are rost să mai trăim.

München, aprilie 1934

„Vremea”, an VII, nr. 335,
29 aprilie 1934, p. 3
Primele 2 p. au fost incluse
în *Singurătate și destin*

In memoriam
Adrian
Păunescu

Fănuș NEAGU

Vinerea neagră

critice
critice

Abstract

The author makes Adrian Păunescu's necrology, speaking about his sadness about the writer's departure. Fănuș Neagu remembers that once stated the poet who died on the 5th of November was always a young spirit, who disarmed by his vitality. But this characteristic was not enough to prevent the black Friday which took the writer in a different world.

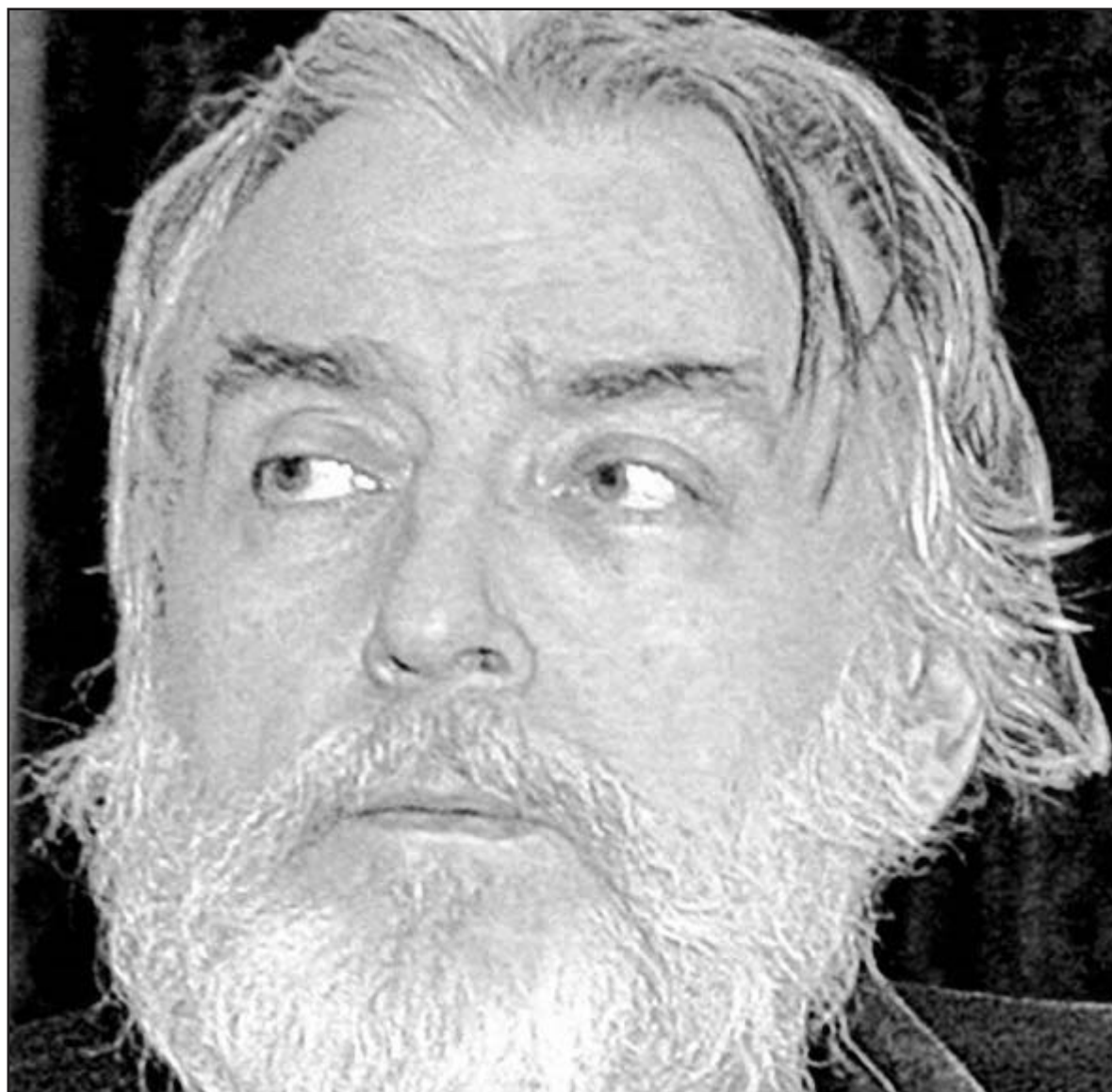
Keywords: Adrian Păunescu, necrology, black Friday, vitality, young spirit.

O vinere neagră, pătrunzătoare de tristețe și de cruzime,
o vinere din cea mai cumplită, evanghelică a însingurării:
venită din ~~ocean~~ ~~ocean~~ ocoluri asfalte, moartea a lui Păunescu
măsurată în generația mea, răpindu-l pe poetul și gazetarul
de geniu și omul de maltrătoare suferință Adrian Păunescu.
Măsură cucerită de un și nepăsătoare de un sufletul clătinat al
lupului singuratic.
Cândva, de mult, știam despre el (și răvăș de mine cred că
dădea în carutul așezat): Adrian Păunescu și-a fixat domi-
ciliul definitiv în mișcările tinereții. Și totuși nu prescau
frea mult, pentru că Adrian Păunescu 'o fost, cât timp și-a
bucurat tăcerea pe acest pământ răvășit, pe care l-a iubit cu
măsură tuturor lumii, nebun al neamului, cel mai bun
druze noi, cel mai înțeles de toți și de mânie. ~~At~~ Mare
razvratit al luminii, iubit de tovarășii în mistrele ce duc
spre înălțarea curantului ca un război de luptă sau un afu
de luptă. În taina Poeziei pe care și-a datruft-o, se cuprind
laolaltă marea, suferința, rătăcirile, umbră victorie, rădă-
rădă în toate de-a curmezișurile istoriei, așezat mare de vânt
și pasărea cu ochi de război a lui Păunescu, cingându-l totdeauna pe
devreme ochii marii, nașterii.

critice

ai) Blestemat să iubească mine o țară în care nebunii clocotesc
 de ură, Adrian Păunescu o țară în care timpul cu amănunțime
 Adrian Păunescu n-a murit. El este un rău care a coborât
 în propriile-i izvoare, ca să se schimbe în coloașă de marmură
 alături de Nicușor, Sorinel, Ion Alexandru, Gheorghiș, Gheorghiș
 Hagi, Gheorghiș Tomozei, Gheorghiș Pritur, Mircea Micu, apor-
 tand ca pământul pe care l-a iubit să nu se prăvălească.
 E tot felul parte dintr-oameni care n-au murit ca să devină.

Fănuș Neagu

Valentin
COȘEREANU

Valoarea unui gest

Abstract

In 1996, during the poet last visit to Eminescu's native village, the Memorial Ipotești - Mihai Eminescu National Research Center has only been established by the Government Decision no. 118, on the 16-th of April 1992. Adrian Păunescu poet does, at the request of the curator and initiator of this institution named Valentin Coșereanu, a remarkable symbolic gesture that the author wished to notice as a gesture of apart generosity that the Romanian world in transition let only in the responsibility of the coordinative budgetary institution, the Ministry of Culture respectively. The gesture is a post-mortem tribute to Adrian Păunescu.

Key words: poet, Adrian Păunescu, value of a gesture.

Toate au o rânduială în lumea din care ne-am născut; faptele noastre curg într-un firesc al devenirii, și - bune, rele - e de datoria noastră să le mărturisim, iar mărturisirii noastre i-a venit rândul, acum, când nu ne așteptam. E vorba de valoarea unui gest, iar tunetul din vocea căruia s-a născut poartă numele lui Adrian Păunescu, omul.

În 1996, poetul care a mers continuu în gama majoră a socialului, fără nici o urmă de falsă pocăință (rarisim după 1989) ajunge din nou la Ipotești. Fusese de câteva ori și înainte de '89, iar semnele cuvintelor lui stau mărturie și astăzi în Cartea de impresii

ipoteșteană. O singură dată a ținut un spectacol al cenaclului *Flacăra*, desfășurat în aer liber, în preajma lacului din apropierea Ipoteștilor, cenaclu la care nu am participat din cauza unei neputințe structurale mai vechi de a mă putea amesteca în mulțimi. Mi se părea atunci (ca și acum), că marea de oameni - și nu mă refer doar la cenaclul în sine -, îmi fură, oarecum, gândurile. Aveam senzația că sunt vidat. Eram, într-un fel, fără să vreau, un „străin”. Preferam „singurătatea” ipoteșteană, închisă în ea, devenindă, înfăptuindu-se creativ sub ochii mei. Nu am simțit mare deosebire între marele amfitrion al cenaclului de altădată și senatorul Păunescu de după 1989. Doar că era mai puțin exaltat. Era mai omeneste așezat.

A ascultat, atunci, ca și înainte, explicațiile din casa memorială, spuse de data aceasta ca între oameni care s-au mai văzut. Dezvăluam ceea ce știam că este inedit din familia Eminiviceștilor - evenimente relatate pe documente de arhivă. Eram la începuturile așezării ipoteștene, iar noua instituție avea o pălărie mult prea mare pentru ceea ce era, în fapt, atunci, Memorialul Ipotești-Centrul Național de Studii Mihai Eminescu, înființat printr-o Hotărâre de Guvern. Așadar, menirea mea în anii respectivi era să povestesc vizitatorilor și cu atât mai mult celor *de seamă* ce trebuia să devină acest așezământ: un Weimar al României. Pe unii îi convingeam, altora le dădeam senzația că vin din altă lume.

Pe Adrian Păunescu l-am convins, așa cum l-a convins, păstrând proporțiile, și la o altă scară, academicianul Eugen Simion, de necesitatea facsimilării manuscriselor Eminescu, din ce în ce mai degradate, căci *hârtia acestor caiete a devenit*, - mărturisea poetul însuși - *pe măsura trecerii timpului, sfărâmi-cioasă, orice răsfoire a cailtelor punându-le în primejdie*¹. Parlamentarul de atunci a obținut, *prin adevărate bătălii în Senatul României, banii necesari ca să apară primele „Caiete”*².

1 Adrian Păunescu, *Împușcați-l pe Eugen Simion*, în vol. *Avatarii ale manuscriselor Eminescu*, Cuvânt înainte de Eugen Simion, Culegere alcătuită de Anca Silvia Bogdan și Marin Diaconu, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2009, p. 183.

2 Idem.

În timp ce am parcurs întregul areal ipoteștean al noii instituții, care abia începuse să-și fixeze temelile, i-am povestit despre ceea ce ar trebui să devină Ipoteștii, despre grădina albastră, unică în lume, în amintirea simbolului eminescian, proiectată atunci, dar nerealizată, din păcate, nici astăzi. I-am cerut, așadar, ajutorul lui Adrian Păunescu, așa cum făcusem și cu alți oameni, bătând la zeci de uși, în sute de împrejurări. (Atunci aveam oroare de gest, căci mi se părea un soi de cerșetorie publică mascată. O făceam, totuși, cu gândul că nu era în nume propriu). S-a uitat la mine lung și pătrunzător, cu privirea aceea tulbur-albastră, un pic rătăcită și concentrată în sine, mi-a întors brusc spatele și a dat un telefon. După ce a terminat convorbirea s-a întors, și cu glas de poruncă domnească mi-a zis: *Să mă cauți diseară la nouă, la teatrul din Botoșani ca să-ți dau un răspuns*. M-am conformat și la ora fixată eram în culise, așa cum ne înțeleseserăm. Era pe scenă, în plin spectacol. M-a văzut. După ce mi-a făcut un semn, a ieșit din scenă și mi-a dat un număr de telefon unde urma să sun. A mai adăugat să-l țin la curent cu răspunsul, iar dacă întâmpin greutăți, să-l anunț. I-am cerut numărul de telefon, mi l-a dat și s-a întors în scenă. Era primul gest de sponsorizare făcut în numele Ipoteștilor, după 1989...

Așa cum se întâmplă îndeobște la noi, cei care promisese, promisese pentru telefonul *Senatorului*. Contactați de muzeograful de la Ipotești au găsit destule scuze și amânări, pentru ca în ultimă instanță acesta să fie refuzat. Cu oarecare strângere de inimă, l-am sunat din nou pe Adrian Păunescu, știind din experiența numeroaselor promisiuni că în final, cel care - trecător pe la Ipotești - promite, va găsi și el un motiv, după calapodul știut, să se spele pe mâini, asemeni celorlalți, ușor iritat că-l sâcâi și că-l abați de la problemele țării. Numai că nu s-a întâmplat după calapod. L-am simțit, după ton, spre uimirea mea, revoltat de ceea ce se-ntâmplă și mi-a spus că mă sună el din

Eminescu e Acela,
Zen și Verb și Substantiv,
amintindu-ne cu jale
că-n rest totu-i relativ.

Adrian Păunescu
8 dec. 1980

nou. A făcut-o chiar a doua zi, când nu mă mai așteptam. Când am reluat legătura cu cel care promisese sponsorizarea, tonul s-a schimbat, iar suma promisă a ajuns la Ipotești în scurt timp după aceea. Cu această sumă s-a început ceea ce avea să devină în scurt timp după aceea, întregită cu fonduri de la Ministerul Culturii, sala de expoziții, care nu fără motiv poartă numele lui *Horia Bernea*.

După intrarea banilor în cont, l-am sunat din nou pe Adrian Păunescu, aducându-i cuvenitele și neformalele mulțumiri. Cunoscând din emisiunile televiziunii situația poetului marginalizat, am simțit atunci nevoia să-l întreb dacă pot să fac public gestul său. A făcut o pauză în telefon, apoi mi-a răspuns: *Nu acum! Veți găsi un timp mai potrivit pentru asta!*

Iată că valoarea unui gest, dar și a mărturisirii acestuia a venit când nu ne așteptam. Toate au o rânduială în lumea aceasta din care ne-am născut...

*

De la *Istoria unei secunde* încoace, parcurgând fiordurile atâtor „amare” pagini, permite-ni-se a încheia printr-o analogie cu ceea ce spunea Petru Creția despre Mihai Eminescu în *Testamentul unui eminescolog*: *au fost nu puține ceasuri când i-am suportat greu firea prea pătimașă, urile, răzbunările, geloziile, anatemele, unele himere, câteva idei fixe. Știu eu dacă l-aș fi iubit?*³

3 Petru Creția, cap. II, *Dincolo de editare*, în vol. *Testamentul unui eminescolog*, Manuscrit aflat în fondul Bibliotecii Naționale de Poezie Mihai Eminescu – Ipotești, nr. inv. 95.

Acasă

Prin iarna ca o veghe luminioasă,
De cea Semnul Limbii Românești,
L-am cântat, în veac, La Ipotești
Dar Emneșu nu era acasă.

El se-uchese-n noaptea vorba noastră,
În tot ce regăsim și glăsuim,
El nu e în odăi, în tindă,
Din cer El ni se uită pe ferăstrău

La Ipotești, presăr un fel de poapte,
În România, bate-mă fel de glas,
E el, care în creieri ~~ne~~-a rămas,
E el, ce limba a-urât să rabde,
Însemnând-o-n ultimul popas;

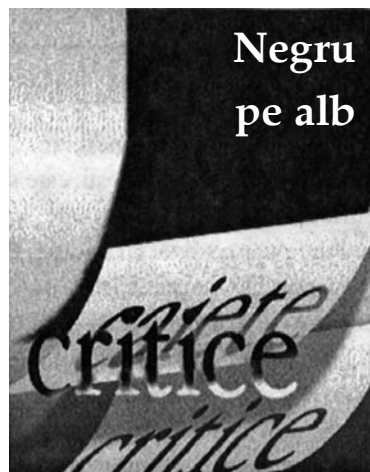
De dinainte de-a se face noaptea.

Adrian Băduș

6-III 1987

Nicolae ILIESCU

Popa Prostu

Abstract

In his monthly feature, Nicolae Iliescu makes a few considerations about territorial splitting tendencies in Europe, making a parallel between Romania and Spain. The author states that a decision like that would be unproductive for our country. He suggests that it would be better to learn what European values are really, because only in this way we can revive the actual moral and economic crisis.

Keywords: European values, moral and economic crisis, state reformation, revival, territorial splitting.

Nu știu dacă mai țineți minte că prin anii '90 circula un banc – destul de slab, fie vorba între noi – pe care l-am auzit la Cluj prima oară spus de foarte bunul și mult regretatul meu prieten, Tudor Dumitru Savu – „Vusea” și care suna cam așa : știți cum se zice Popa Prostu în ungurește ? Tiokeș Laslo. Știam că Ceartaș Peti era Păcăliciul lor – observați că scriu fonetic ! – fiindcă într-o vară, petrecută cu părinții la Tușnad, ei îmi cumpăraseră un pachet de cărți de joc de acest tip, care nu era cu perechi în costume populare, ca al nostru, ci cu profesii, meseriașul și unealta lui. Era frumos pe atunci, și acum am în nări mirosul de brad de pe alei și mirosul de supă cu chimen de la cantina stațiunii, miros cunoscut de acasă, căci se mai fofila pe scară de la Tanti Wilma, de la parter.

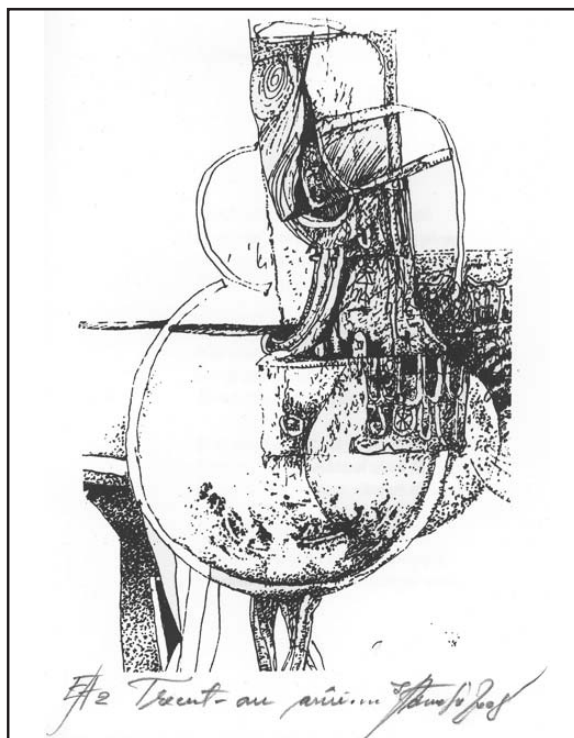
Doamnelor și domnilor, nu vreau deloc să vă contrariez, dar chestiunea asta cu enclavizarea mi se arată în primul rând ridicolă, apoi neproductivă complet și abia în al treilea rând antiromânească. Acum, când toată lumea vede în sfârșit că pământul nu numai că e rotund, dar aparține chiar tuturor, când imperiile se retrag din și în cazărmi, aparent, și devin imperii mediatice, când statele – care, totuși, nu au dispărut încă, dar își folosesc drapelele și alte însemne la

campionatele mondiale și olimpiade – se adună pentru a forma federații și confederații și alte spații Schengen, separarea pe baze strictamente etnice pare o neghiobie. Aduce a rezervație, a grădină zoologică, dar și acolo conceptul s-a rafinat, animalele sunt lăsate să viețuiască în sosul și mediul lor, liber, oamenii stau în cuști umblătoare, în autobuze ! Ce-ar fi, la o adică, să declar și eu, dimpreună cu vecinii mei, porțiunea asta de stradă stat independent, să nu mai plătim atâtea facturi nesimțite și atâtea impozite inutile ? Și să declarăm limba oficială esperanto. Zău așa, și să mai cerem și vize, ca să ne alcătuim de-un buget, să ne opintim și pe listele alea unesco, de patrimoniu „universal”, ca magazinele comunale de dinainte !

Să fim serioși, sigur că dedesubt va fi întotdeauna o mârâială și o scrâșnire de dinți, oamenii nu sunt încă deschiși și capabili să se înțeleagă, mai ales dacă au părinți diferiți și păreri diferite. Nici prostia asta cu politicalul corect, cum nici utopia aia cu internaționalismul proletar se vede că nu prea dau roade. Iar tot felul de curți de la Haga, unde de nu mă înșel nu a aderat și imperiul american, sunt simple aiureli, bazaconii, bune de dat la teletext. Ce valoare au deciziile astea pripite și borșite în

fața Istoriei, aud ? Și oricât s-ar mai supăra pe mine nea Maksutovici ăla, niciodată nu voi pune semnul egalității între mândra Catalonie a lui Gaudi, Dali, Miro, Xavi Hernandez și teritoriul autonom Kosovo ! Firește, fiecare comunitate are limba și obiceiurile proprii, dar și aici se mai nuanțează, limbă maternă, de identificare, uzuală. Am întâlnit mari personalități catalane care nici nu concep să nu fie spanioli și să nu vorbească și castiliana lui Cervantes. Am prieteni francezi, repet, francezi de souche (nu mai scriu fonetic de data aceasta !), care se declară europeni. Până să avem cu toții conștiința asta continentală, ar fi bine să ne încropim niște euroregiuni, niște zone de conviețuire. Dar nouă ne put și vecinii, nu știm nici să le facem școli și să-i obligăm cu legea pe rromii sau țigani noștri, o luăm otova și moftangește cu a treia europă, ne dăm pe spate cu Sibiul european, deși mai toți cerșetorii din orașele de unde i-a eliminat Sarko pe corturarii de la noi sunt din Sighii, giudețul și orașul salamului cu același re-nume ! Bașca, îl mai avem și pe moș Traian, un nene zgubilitic ca gestionar, aflat cu mult sub demnitatea funcției, care se uită chiondorâș la cetățenia maghiară, dar o acordă într-o veselie, prin bastardul unui pochet stalinist, la toți nevolnicii de șoldoveni. Am mai făcut noi de-astea, de-a latul Istoriei, am dat cetățenie, pe mici ciupeli și ciubucuri la tot felul de negustori de totenștofe și nu am acordat-o uriașilor Gaster și Șăineanu ! De nu mă înșel, nici lui Bartok Bela, ba pe primul dintre cei citați l-am și expulzat, parcă ! Oameni buni, serioși și cu scaun la cap, ce să mai zici !

Cu hăhăieli de vaporean și de bodegă nu se rezolvă chestiuni neretușate de veacuri. Ați observat ce ocoș stătea alde Orban ăla de la ei ? Nu vedeți că americanii, îi tot dăm exemplu nu că ne-ar plăcea, dar sunt statul-etalon și la modă, abia după șaizeci și cinci de ani sunt și ei prezenți la nivelul minim de ambasador la comemorarea crimelor de la Hiroshima ? În mizeriile astea de războaie nu există decât arareori victime inocente, și noi înșine trebuie să o pricepem odată pentru totdeauna. Oare ce fras am căutat la Stalingrad ?

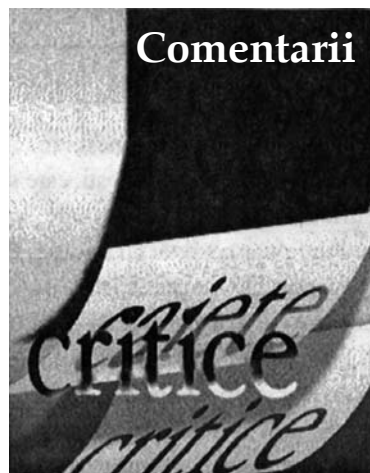

Lumea este umplută cu prejudecăți, cu metehne, cu istorii dificile, cu vorbe rele și cu gesturi violente, cu agresive ranchiuni și cu simpatii de moment, cu suișuri și coborâșuri, cu dansuri și pantomime, cu oale și ulcele. Ca să știi să răzbați prin ea trebuie să o cunoști, să o citești, s-o iei când în răs, când în serios și mai ales să lași loc de bună ziua. Societatea noastră pornită nenatural, presată din toate părțile, condusă mai mereu de indivizi incapabili, divizată prosteste până în pragul unui război civil – nu râdeți, am trecut razant pe lângă el, nu numai în '90, nu numai cu guvernarea dezastruoasă țărănistă, ci și mai acum, chiar cu ultimele alegeri, chiar în momentul vorbirii, cu bugetarii și pensionarii, dacă vă aruncați privirile pe comentariile de pe web vă apucați cu mâinile de cap ! – nu poate controla o criză profundă. Mai ales din pricină că nu recurge la oameni competenți, ci la profitori de partid și de stat de pe o singură parte. Și mai ales că se continuă aceeași cretină competiție simbolică, aproape animalică, unde pe treapta întâi a realizării sociale, conform inversului schemei lui Maslow, șade necesitatea fiziologică case arătoase, mașini ben-goase, vacanțe la Cannes, simandicoase.

Caius T. DRAGOMIR

Ceea ce oamenilor nu le-a fost permis decât o singură dată

(Câteva reflecții de geopolitică și de istorie)

Abstract

In the first part of his article, the author makes an overview about the history of the most important empires and their attempts to unify Europe with military power. Only the Romans used also cultural assimilation to gather many populations in a giant confederation. After the fall of the Roman Empire, the Francs tried to revive the ancient idea of a single state. Next, the Germans (The German Roman Empire) made the same choice. In the 20th century, Hitler was the last ruler who had such projects. In the second part, C. T. Dragomir, considers that those plans will be utopian in the near future, because policy began to mean diplomacy, peace and preservation of borders. Keywords: Roman Empire, Franc Empire, German Roman Empire, Adolf Hitler, diplomacy, preservation of borders.

Sparta ar fi putut să domine spațiul dintre Indus și Atlantic, în măsura în care transmita popoarelor și statelor învecinate, în ariile unei dominații progresiv lărgite, tipul său de organizare politico-militară. Lumea greacă nu era însă, în ansamblul său, dispusă la a adopta modul de viață spartan, cu rigorile lui incredibile, cu acea disciplină inegalabilă, cunoscută peste milenii și mereu, pentru oricine, uimitoare. Alte popoare nu ar fi fost nici pe departe în stare să se încadreze tipului existențial specific omului nobil, militar și călugăr, modelat de Licurg în Lacedemonia. Cetatea spartană însăși nu a produs niciodată mai mult de unsprezece mii de luptători care să poată fi aliniați pe câmpul de luptă. Prototipul învingătorului absolut nu era reproductibil dincolo de anumite hotare. Spartanii au înțeles aceasta încă de la începutul istoriei lor. Câtă vreme demografia proprie acestui popor a rămas echilibrată, Sparta nu a fost obligată să se supună nimănui; a putut răspunde aroganței lui Alexandru cel Mare printr-un refuz când acesta a cerut statului spartan participarea, sub conducerea sa, la invazia în Asia, fără ca autoritarul conducător militar și rege, care tocmai distrusese

Teba, aproape instantaneu, după un răspuns mult mai puțin clar al acesteia la o pretenție identică, să aibe curajul de a comite un act de forță asupra celei mai pregătite, mai curajoase și reputeate forțe armate a Antichității și, probabil, a întregii istorii. Spartanii, în Războiul Peloponezic, spulberaseră puterea ateniană. Ulterior, dacă influența statului lor a diminuat, fiind integrat Imperiului Roman în mijlocul secolului al II-lea î.C., faptul s-a produs, pe de o parte, pentru că expansiunea macedoneană, fără să poată supune Sparta, a redus rolul ei politic și, pe de altă parte, întrucât demografia în declin a populației a lipsit de militari, de forțe noi suficient de importante, una dintre cele mai celebre creații statale, politice, sociale și etice ale istoriei. Timp de aproape șapte secole Sparta a evoluat însă strălucitor și superior, ca putere militară, pentru că a realizat continuu ceea ce poate împlini militar, până unde și cum își poate proiecta puterea și ce obiective poate atinge.

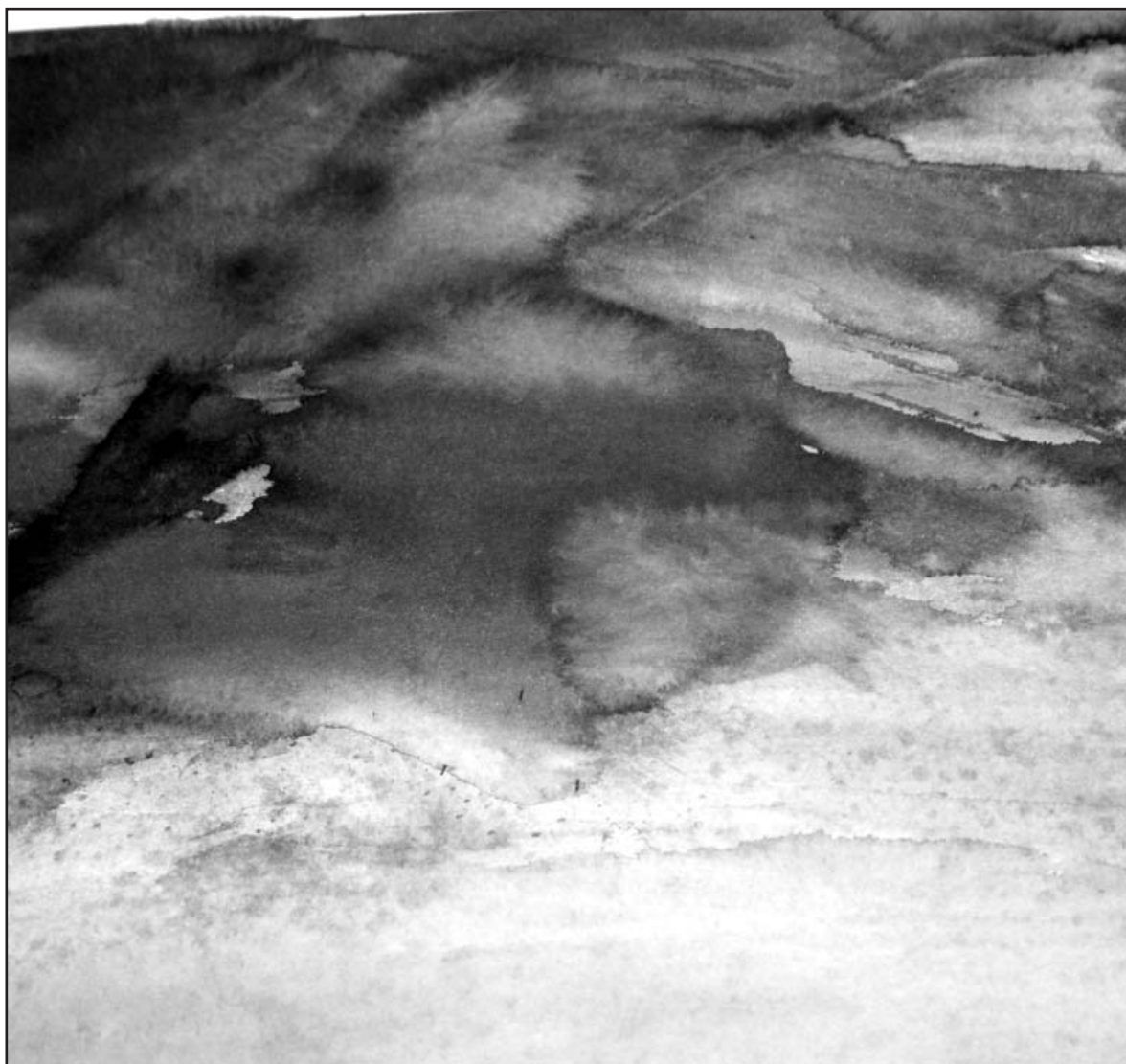
Roma a procedat diferit și – în consecință – a reușit să obțină un succes de care nici un alt stat nu a mai fost capabil și, se poate anticipa fără vreun risc de a greși, nici nu se va mai putea repeta, sub indiferent ce altă

conjunctură, indiferent de epocă sau spațiu geografic. Dacă Sparta constituise o unitate a existențialului și a formulei de organizare politică militară, sub raportul disciplinei, separării și ierarhizării claselor sociale, Roma a disociat existența civilă de cea militară într-un mod în același timp total și extrem de rafinat. Inițial forma de existență umană, de ființare în civilizația romană este similară celei spartane, chiar dacă modelul grec respectiv pătrunde indirect, prin pitagorism, în aria latină a unei culturi în constituire. Organizarea militară are evidente caractere de tip spartan, chiar dacă nu poate fi constată o identitate, sau o similitudine foarte avansată, între structurile militare ale celor două state. Ulterior civilizația romană evoluează de la modelul etrusc înspre cel grec, propriu Sudului Italiei și, în final, către cel atenian, iar armata își menține până spre sfârșitul Imperiului de Apus, condiția de rigoare, disciplină și capacitate de acțiune de tip spartan. Modalitățile în care un stat, o putere politico-militară, o civilizație, cucerește spații noi sunt două: supunerea prin forță și contaminarea civilizatorie. Spre deosebire de Sparta, Roma a dispus de ambele instrumente ale expansiunii. Oamenilor le-a fost permis o singură dată – prin Roma – să creeze un stat mondial; mondial în sensul și în limitele capacității de comunicare și circulație ale unei epoci. Ulterior, sinteza în acțiune a civilizației și forței nu se mai obține. Imperiul Roman se scindează, pentru a putea continua dezvoltarea cultural-politică într-o arie geografică mai puțin supusă presiunii militare. Armatele popoarelor germanice sau asiatice se dirijează mai ales către Vestul care constituia spațiul tradiției latine. Bizanțul, Constantinopolul, foarte expus și acesta, nu este totuși egal periclitat, cel puțin pentru câteva secole.

Imperiul Romano-germanic nu are cum domina întreaga Europă. Sursele italice ale europenismului alimentează cu deosebire Galia și, deci, Regatul Franc. Un fapt ajunge treptat să fie relevat istoric: odată dispersat Imperiul Roman – într-un anumit sens Imperiul Unic, singurul imperiu adevărat – o zonă geopolitică unitară, integrată ca posi-

bilități geografice de a oferi o locuire statală, politică de o reală coerență nu va putea fi niciodată centrată de o singură putere politică. Sparta a înțeles anticipat, în chip evident, un adevăr de acest gen. Statul Roman a aflat mijlocul de a-l depăși pentru o vreme. Istoria ulterioară a umanității este dinamica încercărilor nereușite de a reconstitui imperiul perfect. Treptat, rolul în proiecția autorității a forței militare scade în raport cu difuzia modelelor de civilizație. Acestea au diversitate și fluentă – șansa de a centra, de a domina, o arie geopolitică scade continuu, fiind extrem de joasă în prezent. Napoleon spunea, pe bună dreptate: „Cele două puteri ale lumii sunt spada și spiritul – dacă ele se ciocnesc, prima pierde”. Cu toate acestea el a încercat, primul după varianta, oricum imperfectă geografic, a lui Carol cel Mare, unificarea autoritară a Europei. A urmat Hitler, încheind și destinul cu o înfrângere încă mai gravă decât aceea ale împăratului francez. Stalin și Mao și-au încheiat viețile creând fiecare câte un stat de maximă capacitate de luptă, într-un caz militară, în celălalt drept potențial național de forță productivă (care avea să fie dezvoltată și pusă în acțiune abia ulterior), și rămânând până la ultima clipă stăpânii statelor respective, întrucât au știut absolut exact până unde pot merge și ce limite nu trebuie să depășească în spațiile geopolitice la care aveau accesul cel mai direct. Problema limitelor de ocupare în spațiile geopolitice, oricare ar fi acestea nu privește doar imperiile și se raportează doar la trecut sau la istoria desfășurată peste secole. Actualitatea imediată, precum și condiția democratică a diferitelor țări, are alua în considerație aceleași constrângeri. O zonă de resurse decisive pentru civilizația prezentului, o arie geografic avantajos structurată pentru existența statală a ființei umane nu a putut aparține niciodată – iar epoca modernă interzice faptul cu desăvârșire – unei singure puteri. Politica este echilibru – istoria este parcurgere a unei serii de stări de echilibru al forțelor statale, naționale, organizaționale, constituite în calitate de civilizații.

Secretarul apărării al Statelor Unite declară – din câte reușim să aflăm – că un atac

asupra Iranului nu ar face decât să agraveze perspectiva ca această țară să se doteze, în relativ secret, cu armament nuclear. Această afirmație punctează clar faptul că în momentul de față și, poate, în epoca actuală, ocuparea militară integrală a Iranului este – să mulțumim lui Dumnezeu – exclusă. Dacă această declarație reflectă o hotărâre strategică a Statelor Unite, înseamnă că lucrurile, în mentalul celor care decid asupra stării relațiilor internaționale, se ordonează în funcție de o aleasă, ori cel puțin rezonabilă, înțelegere, și înțelepciune, geopolitică. În ce condiții ar mai putea cineva să creadă că Orientul Apropiat și Mijlociu poate fi sfera de forță, acțiune și manifestare a unei singure puteri, sau a unei alianțe circumscrise

unei puteri cu rol principal neîndoielnic?

Zona dintre Mediterană și India este, geopolitic, terenul de verificare a șansei de acces al lumii moderne în epoca unui viitor constructiv, echilibrat, progresiv. Eșecul unei astfel de verificări poartă numele de sinucidere la nivelul civilizației planetare. Declarația secretarului american al apărării pare a fi una pragmatic orientată – în realitate ea este purtătoarea, mai ales, a unui mesaj de inteligență și justiție. Că nimeni nu poate avea totul se știa încă de la Sparta, iar cei tentați de exemplul Romei arată, vreme de o istorie întreagă, că nu știu să observe diferența dintre unicitatea unei împliniri aproape absolute și bietele lor condiții inconsistente.

Iordan DATCU

Însemnări despre opera lui George Gană

Abstract

The author makes a few commentaries about George Gană's activity (13 ianuarie 1935 - 8 martie 2010). Literary critic, historian and editor, he dedicated his life to study Lucian Blaga's poems, prose, theatre and philosophy, realizing an outstanding critical edition of them. He wrote also a comprehensive study about M. Eminescu (2002). In addition to this, George Gană composed a monograph "Tudor Vianu and the World of Culture". After he graduated the Philology Faculty (University of Bucharest) in 1960, was asked by Tudor Vianu to become his assistant, but refused because of he were worried to disappoint his icon.

Keywords: George Gana, Lucian Blaga, M. Eminescu, Tudor Vianu, Paul Cornea, critical editions.

În abordarea a trei nume de prim rang ale literaturii române demersul lui George Gană este dublu, de critic și istoric literar și de editor. Alcătuiește ediții din opera lui Lucian Blaga (*Poezii. Teatru. Proză autobiografică*, I-II, 1972, ediția doua, 1980; *Elanul insulei*, în colaborare cu Dorli Blaga, 1977; *Opere*, I-VI, 1982-1997; *Teatru* I-II 1984; *Poezii*, 1992; *Opera poetică*, 1995; *Opere*, I. Chișinău, 1995; *Hronicul și cântecul vârstelor*, 1995) și publică un studiu monografic, *Opera literară a lui Lucian Blaga* (1976). Îngrijește, între anii 1978 și 1987, volumele VII-XIII – volumele VII-XI în colaborare cu Gelu Ionescu – din opera lui Tudor Vianu și pub-

lică o monografie despre celebrul estetician, *Tudor Vianu și lumea culturii* (1988). Studiul *Melancolia lui Eminescu* (2002) este precedat de ediții din opera eminesciană (*Poezii*, 1995 și *Sărmanul Dionis și alte proze*, 1977). Demersul conjugat al criticului, istoricului literar și editorului conduce la o cunoaștere profundă a operei celor studiați și receptării ei critice.

În aprecierea studiilor lui George Gană despre Lucian Blaga, Tudor Vianu și Mihai Eminescu critica ce s-a exprimat despre ele a semnalat noutatea, modernitatea abordării. În *Opera literară a lui Lucian Blaga* a fost remarcat laudativ capitolul *Fundamentele operei*, în care autorul a definit influența reciprocă dintre operă și biografie, contextul biografic în care ea s-a format, climatul literar al epocii și situarea poetului față de el. „Analiza acestor raporturi – a scris Mircea Zăciu – constituie o primă contribuție sistematică a criticului la elucidarea unor realități biografice și de portret intelectual. Atitudinile culturale sunt analizate mereu numai din perspectiva fundamentelor operei literare, ca o reconstituire a unei delte spirituale unde se strâng aluviunile artei și filosofiei eline, bizantine, indice, a roman-tismului european, impresionismului, expresionismului etc.” Partea de rezistență a cărții, apreciază recenzentul, este aceea despre poezie, despre constantele ei, în care George Gană își relevă „calitățile unui critic avertizat și perspicace, mai ales în determinarea nucleului liric fundamental al întregii lirici a lui Blaga. Toate implicațiile de natură filosofică și stilistică sunt epuizate într-o frumoasă demonstrație critică, rezumativă pentru principalele filoane ale universului poeziei.” Cartea este, apreciază și Paul Cornea, „de bună ținută, clară, echilibrată, scrisă cu pasiune, dar cu măsură”.

Student, între anii 1955 și 1969, la Facultatea de Filologie a Universității București, George Gană este cu deosebire cucerit de personalitatea lui Tudor Vianu, despre care avea să scrie: „Vianu a rămas pentru mine un model intelectual și moral pe care îndelunga frecvență a scrisului său mi l-a făcut foarte apropiat”. În legătură cu prețuirea sa pentru marele estetician și profesor

de literatură universală, amintim că acesta a intenționat să-l rețină pe Gană asistent, însă studentul, în teama sa paralizantă că ar putea să-și dezamăgească idolul, n-a răspuns pozitiv măgulitoarei invitații.

Ca și Tudor Vianu, care avea formație germană, George Gană a fost sensibil influențat de rigoarea germană în domeniul studiilor de critică și istorie literară, influență pe care a resimțit-o când a fost lector de limba și literatura română, între anii 1963 și 1965, la Universitatea „Humboldt” din Berlin și apoi, între anii 1975 și 1978, la Universitatea din Graz (Austria). În Germania a cunoscut câteva mari centre de cultură, Berlin, Dresda, Weimar, stagiul berlinez influențând mult formația sa profesorală. Acum îl cunoaște pe Werner Bahner, profesor de literaturi romanice, specialist și în literatura română, care conducea Institutul de Romanistică al Academiei de la Berlin, iar la Graz îl cunoaște pe profesorul de literaturi romanice Georg Rudolf Lind. Un fapt pe care a ținut să-l consemneze este acela că lecturile din timpul lectoratului la Berlin i-au sporit interesul pentru opera lui Lucian Blaga.

Comentatori avizați au remarcat în cărțile sale acea rigoare germană, de care am amintit. Astfel, Daniel Cristea-Enache scriind despre *Tudor Vianu și lumea culturii* a remarcat atât rigoarea cât și influența metodei profesorului de literatură universală: „O recomand cu căldură tocmai pentru «răceala» ei documentară, pentru modul scrupulos, întrucâtva nemțesc, în care înfățișează și comentează, metodic, pas cu pas (ba chiar: jumătate de pas cu jumătate de pas!) întinsa bibliografie a unui creator care a «concretizat» fericit, el însuși, conceptul de *homo faber*... Tudor Vianu este, în această carte, cu totul și cu totul altceva decât un pretext (nobil) de lecturi infidele, un punct pe care să se sprijine subiectivitatea spumoasă a eseistului sau a criticului, este o «hartă» pe care obiectivitatea istoricului literar o descifrează, configurând-o, în toată amplitudinea ei. Adecvarea la obiect, atenția constantă acordată fiecărui «crâm-

pei» dintr-o materie abundentă trec, ca principii și metodă de lucru, din scrisul lui Vianu în cel al exegetului său, care își studiază obiectul cu atenție și răbdare, împărțindu-l mai întâi în segmentele propriilor «specializări» (poetul, filozoful culturii și al valorilor, esteticianul, criticul, comparatistul, călătorul) iar apoi disecându-l cu o minuțiozitate ce aproape că exasperează.”

Primul capitol din *Melancolia lui Eminescu* este unul de punere în temă, de precizare a conceptului, examinat pe baza unei ample bibliografii, românească (T. Maiorescu, C.D. Gherea, Iacob Negruzzi, B.P. Hasdeu, G. Ibrăileanu, G. Călinescu, Tudor Vianu, Liviu Rusu, D. Caracostea, N. Iorga ș.a.) și străină (Platon, Schopenhauer, Jean Starobinski, Erwin Panofsky, Georges Gusdorf, Gustav René Hocke, Klaus Heitman ș.a.), a multiplelor accepțiuni ale melancoliei: ca manifestare comportamentală, ca temă de reflecție, ca stare favorabilă creației, ca moștenire ereditară, ca mod de a privi lumea, ca mod de sensibilitate, ca sentiment al morții, ca tristețe perpetuă, toate aceste fațete fiind exemplificate cu citate din poezia universală și din poezia românească, anterioară și posterioară lui Eminescu.

În capitolele următoare – „Căci ce-i poetu-n lume și astăzi ce-i poetul...?”, „Alte măști...”, „Natura este singurul absolut”, „Și te-ai dus, dulce minune...”, „Gândirea mea în vremi trecute-noată...”, „Lume ce gândea în basme...”, „Pierdut în visuri ca-ntr-o noapte înstelată” și „Ochii mei nălțam visători la steaua/ Singurătății” – sunt nu rodul exegezei eminesciene anterioare, ci al propriilor meditații ale autorului studiului care, cum a declarat într-un interviu pe care i l-a luat Daniel Cristea-Enache, și-a construit cartea în urma lecturii „repetate și pendulând mereu între parte (poem, imagine, idee, motiv) și întreg.”

Ediții pe care le-a alcătuit, din opera lui Tudor Vianu și a lui Lucian Blaga, l-au recomandat ca unul dintre cei mai buni profesioniști. Este concludent aportul său calificat dacă raportăm ediția din opera lui Lucian Blaga la edițiile anterioare: ediția G.

Ivașcu (1962) și ediția Dorli Blaga (I-XIII, 1974-1995), aceasta din urmă fiind una definitivă, dar nu critică. Ediția de *Opere* (I-VI, 1982-1997) este altfel concepută de George Gană: îmbogățește sumarul cu noi poezii, stabilește textul autentic, îl însoțește de un bogat aparat de note și comentarii. Comentând primele două volume ale ediției, din anii 1982 și 1984, primul conținând antumele iar cel de al doilea postumele, Paul Cornea, în recenzia *Blaga în ediție critică*, folosește de două ori calificativul *excellent* și o dată calificativul *excepțional*: ediția „constituie o *excellentă* ilustrare a unui stil temeinic și obiectiv, care vizează lucrul bine făcut, neconcedând derizoriului, arbitrariului ori pasagerului”; *excellentă* în ediția Gană e întocmirea aparatului critic”;

„de un interes *excepțional* îmi par a fi capitolele dedicate ecourilor operei lui Blaga în rândurile contemporanilor și în posteritate”.

Cadru didactic la facultatea pe care a absolvit-o – asistent între anii 1960 și 1971, lector între anii 1971 și 1991, conferențiar între anii 1991 și 1993, profesor din 1993, șef al Catedrei de literatură română între anii 1992 și 2000 – a predat un curs despre marii clasici, un curs special Eminescu, un altul, la masterat, despre raporturile poetului cu contemporanii săi, contribuind la transmiterea de valori literare și la dezvoltarea sensibilității artistice a multor promoții de studenți. Cursurile ținute au fost pentru el și „finalități ale studiilor critice”.

O serie de distincții i-au cinstit activitatea de critic, istoric literar și editor: Diploma de onoare a revistei „Manuscriptum” (1985), Premiul „Timotei Cipariu” al Academiei Române (1986) pentru ediția critică Lucian Blaga, *Opere*, vol. I-III, Premiul Festivalului Internațional „Lucian Blaga” (Cluj-Napoca, 1991), Premiul de onoare „Constantin Noica” al Inspectoratului pentru Cultură al județului Teleorman (1992), Premiul „Perpessicius” al Muzeului Literaturii Române și al revistei „Manuscriptum” (1993), Premiul „Centenar Lucian Blaga” al Societății Culturale „Lucian Blaga” (1995) și Premiul Copy Ro (2000).

S-a născut la 13 ianuarie 1935 în satul Măgureni, comuna Măldăieni, județul Teleorman și s-a stins din viață la 8 martie 2010. Tristul eveniment n-a fost anunțat de nici una din revistele Uniunii Scriitorilor din România.

Aveam un motiv personal în plus să-l prețuiesc: localitatea sa natală și cea a mea sunt situate la mică distanță una de alta. I-am exprimat prețuirea mea ultima dată direct în 2003, la Alexandria, când a fost sărbătorit. Într-o scrisoare a sa, din octombrie 2003 mi-a trimis o serie de date bibliografice necesare articolului despre el din *Dicționarul general al literaturii române*, articol, scris de colegul Stancu Ilin.

Ana DOBRE

MRP și Marin Preda - interferențe confesive

Abstract

The authoress speaks about the friendship between Miron Radu Paraschivescu and Marin Preda. They met firstly in 1942, at the editorial board of "Timpul" ("The Time"), a pro-soviet and pro-communist newspaper, in which the future writer of "Morometii" ("The Morometi") made his debut with a short story, named "Parlitu" ("The Poor Devil"). About their close relation, the novelist composed memorable pages in "Viata ca o prada" ("Life Like Booty", in 1977). M. R. Paraschivescu guided Marin Preda's lectures, suggesting the titles (prose and philosophy) he should read.

Keywords: Miron Radu Paraschivescu, Marin Preda, "Timpul" ("The Time"), "Parlitu" ("The Poor Devil"), "Viata ca o prada" ("Life Like Booty").

În 1942, Marin Preda își amintește că, angajându-se corector la **Timpul**, își face un nou prieten, „un poet, însuși șeful paginii a doua **Popasuri** a ziarului, Miron Radu Paraschivescu”, un „om smeard, subțirel și mic la statură, cu un nas de pasăre, cu voce confidențială, plăcută, afectuoasă”. În redacție se mai aflau Geo Dumitrescu, Virgil Untaru (ulterior Ierunca, adoptând acest pseudonim literar), Marin Sârbulescu, Sergiu Filerot, Ștefan Roll, secretarul ziarului și Mircea Grigorescu, redactorul șef.

Miron Radu Paraschivescu era atunci un spirit militant. Așa și-l amintește și-l evocă și Victor Felea¹. Este o amintire importantă căci fixează repere ale personalității sale. Din acest puzzle se poate contura profilul său spiritual ca om de stânga, cu o „adevărată pasiune a politicului”, dar și un un adevărat *patron* al tinerelor talente scriitoricești, de fapt un îndrumător efectiv, apropiat și stăruitor care cu pana în mână și cu un real simț al pedagogiei literare asista la ivirea și maturizarea unor scriitori de talent de cele mai diverse orientări estetice și temperamentale.

În iulie 1944, se afla printre ziařiștii propuși ca membri fondatori ai Colegiului Ziařiștilor din România”².

În 1947, semna în **Scânteia** un articol-dia-tribă împotriva lui Tudor Arghezi, acuzându-l în „stil comunist” că nu este un „cetățean conștient de necesitatea luptei”. Lovitura de grație i-o va da lui Tudor Arghezi, însă, Sorin Toma cu serialul său **Poezia putrefacției sau putrefacția poeziei**³. Sunt voci care susțin că în spate s-ar fi aflat Miron Radu Paraschivescu, Isac Ludo și Ov. S. Crohmălniceanu. Lucrurile sunt, însă, mult mai complicate⁴.

Marin Preda și Miron Radu Paraschivescu s-au cunoscut în 1942, în redacția ziarului **Timpul**, unde poetul deținea pagina a doua, **Popasuri**. Momentul este evocat prin nostalgia rememorării de Marin Preda: „Da, într-o seară fui oprit în trecere prin redacție (treceam pe acolo, și nu pe jos prin gang) și îmi făcui un nou prieten, un poet, însuși șeful «paginei a doua» **Popasuri** a ziarului, Miron Radu Paraschivescu. Geo Dumitrescu se afla și el acolo, dar de când începusem să lucrez nu mai schimbam în redacție decât saluturi, în afară de cazurile când mă invita să mergem la *Gambrinus* la o bere. Venea Untaru, care începuse să sem-

1 Victor Felea, Un spirit militant: Miron Radu Paraschivescu, în *Contemporanul*, 4 mai 1972;

2 Extras din Dosarul S.S.I.1811/3, fila 250 aflat în Dosarul *Văleanu*, găsim această precizare: „Paraschivescu Miron fără date scriitor domiciliat în București figurează într-un tabel nominal al S.S.I.-ului din iulie 1944 printre ziařiștii propuși ca membri fondatori ai Colegiului Ziařiștilor din România”;

3 publicat în **Scânteia** în patru numere din 6, 7, 9 și 10 ianuarie 1948;

4 Vezi capitolul **Jurnalistul**;

neze Virgil Ierunca, acest băiat care nu dormea nopți în șir luând cofeină, atât de mult era pasionat de cărți (anul trecut, în '47, Virgil Untaru, Ierunca, părăsea țara și cu anii acest om de stânga în perioada războiului a evoluat încet, dar fără întoarcere, spre dreapta), venea Sârbulescu (Marin -n.n.), «masivul» cum îl poreclisem eu, credeam că o să trăiască o sută de ani, a murit de inimă pe la cincizeci, și Sergiu Filerot". Redacția avea „un birou comun cu secretariatul (Ștefan Roll), alături era biroul redactorului șef, Mircea Grigorescu", pe care Marin Preda nu-l cunoștea.

În această perioadă, Miron Radu Paraschivescu, tânăr și entuziast, era „un om smead, subțirel și mic la statură, cu un nas de pasăre, cu voce confidențială, plăcută, afectuoasă", prietenos, cu o mare disponibilitate afectivă, manifestă mai ales față de cei tineri care păseau plini de speranțe în lumea literară.

În seara pe care o evocă Marin Preda, l-a poftit să ia loc la birou deoarece avea ceva

să-i spună. Tema discuției era creația, procesul de creație. Ulterior, Miron Radu Paraschivescu va susține că l-a descoperit pe Marin Preda, socotindu-l un „geniu elementar", iar acesta nu a dezmințit niciodată. Ambii trăiau pentru scrisul lor, pentru literatură, preocupați de această parte misterioasă a existenței. Iată cum își rememorează autorul **Moromeților** acest moment în **Viața ca o pradă**: „Fără să-mi spună de ce, Miron Paraschivescu începu să mă întrebe: cine eram, de unde veneam... De când începusem să scriu? Și o întrebare ca o paranteză, bizară, care venea dintr-un interes al lui anterior întâlnirii noastre: cum scriu?! N-am înțeles.

- Cum faci când scrii? preciză el. Te gândești dinainte sau îți vine?

- Doresc să scriu, îi răspunsei.

- Și pe urmă îți vine! zise el parcă triumfător.

Era mulțumit, îi confirmam ceva, sau mai bine zis îmi smulsese el confirmarea de care avea nevoie în secretul gândirii lui. Aș fi vrut să-i precizez că uneori mă gândeam și înainte la un subiect care nu venea singur, ci îl smulgeam din viața cunoscută, cu un efort de a exprima o idee, așa cum îmi aminteam că făcuse Baudelaire cu **La charogne**, dar am tăcut, nu voiam să-i stric plăcerea acelui gând al său confirmat...

Și pe urmă întrebările continuă. Ce citești? Ce citeam? Nu prea mai aveam chiar timp să citesc, i-am răspuns. L-a apucat un entuziasm. A început să râdă sufocându-se aruncându-mi în același timp priviri înduioșătoare, paterne, și în mod surprinzător pline de admirație. N-am înțeles comportarea aceasta bizară, adică, era bine că nu citeam, sau era ceva de râs?... Făcusem ceva, și acest ceva se afla în strânsă legătură cu bălbâiala mea, adică se potrivea și de aceea era el atât de vesel? Îmi sugera însă o experiență de viață și de oameni în care eu ocupam un loc printre cei care îl interesau, încât mi-am simțit bătăile inimii de emoție.

Timpul trecea și eu eram așteptat jos. I-am spus acest lucru. A râs iar:

- Dă-i în... Apoi a revenit: Bine, du-te!"

Altădată se întâlnesc la Tiberiu Trețianescu, „tipul cu gâtul strâmb", în compania

lui Geo Dumitrescu și a celorlalți din redacția **Timpului**, „numai Untaru lipsea”. La aceste întâlniri periodice, între cei de aceeași vârstă, în seara evocată apare și Miron Radu Paraschivescu, care nu mai fusese văzut până atunci „cu noi”.

Cum se așază pe scaun Marin Preda, Miron Radu Paraschivescu începu pe un ton „supărat dar prevenitor” într-un mod direct, fără subtilități inutile, ca-ntre prieteni: „Am vrut să te vedem, Tib, ca să-ți spunem că ai făcut o faptă execrabilă. Cum e posibil ca tu să nu știi cine suntem și ce reprezentăm noi toți cei de la *Popasuri*, pe care tu ne cunoști și ne urmărești? Ai văzut tu vreodată pe vreunul dintre noi că scrie articole antibolșevice, aluzii de vreun fel, reportaj, cum ai scris tu fără să te fi dus pe front, din burtă și în așa hal de minciună și mistificare? Ce suntem noi după tine? Legionari «adevărați» dintre cei care au mai rămas și pe care Mareșalul îi ocrotește, sau redactori la **Porunca vremii** sau la **Sfarmă piatră**?

- Miroane, nu m-am gândit, se bâlbâi Tib.

Nu știa ce să mai spună și tăcu, dar nu prea opresat de cuvintele poetului, care, înnegurat, răsfoi ziarul (nu era **Timpul**) și începu să ne citească din el, adică din reportajul lui Tib, pasagii întregi, într-adevăr, antibolșevice...expresiile curente...cei fără cruce și credință...barbarii de la răsărit...

Miron Paraschivescu se opri și izbucni în râsul acela al său înecat, care nu însemna numai entuziasm, ci și o ironie la adresa cuiva sau ceva atât de copleșitoare încât ai fi zis că îi venea și îți venea și ție, auzindu-l, să te tăvălești pe jos de râs.

- Barbarii de la răsărit...a...ha, ha...a...ha, ha...

Pe urmă își reveni, deveni brusc grav.

- Să fie ultima ta prostie pe care ai făcut-o. *Passons...* Să sperăm că după război acest reportaj nu va trece în dosarul tău. Căci vor fi dosare! Vor cădea multe capete.

Se lăsă și peste noi o tăcere grea”.

Portretul poetului se completează cu această sugestie a vizionarismului politic care dă o anume notă de claritate și coerență activității sale de ziarist de stânga. Evenimentul este interiorizat de Marin Preda,

supus reflecției, unind momentul rememorat într-o dimensiune care transcende istoria: „De unde știa el, mă întrebam, ce va fi după război? Și de unde era atât de sigur că războiul va fi pierdut de nemți și câștigat de ruși? Dar poetul ne smulse din această apăsare prea dură pentru viețile noastre tinere(el era mai bătrân, să fi avut treizeci și ceva de ani), scoase din buzunar niște hârtii și ne spuse:

- Să vă citesc acum ceva, o schiță... Se numește **Pârlitu**, iar autorul, a...ha, ha...se înăbuși el scurt, nu vi-l spun. Ascultați...

Și începu să citească. Eram neliniștit...Dacă această schiță avea în paginile ei ceva asemănător cu ceea ce făcuse Tony, în alt sens, desigur...desigur în sens literar, și o citea aici ca să mă ia și pe mine la rost ca pe acela, pentru...cine poate să știe, greșeli...necunoașterea limbii...Dar curând mă liniștii și inima începu să-mi bată iarăși cu putere, ca aseară când stătuse de vorbă cu mine: se opri la un pasaj să-și vie în fire de entuziasm.

- Cum a putut să-i zică, voi auziți?

Și reciti pasajul și mimă apoi o perplexitate extraordinară. Nu era nicio îndoială și *avui brusc revelația destinului meu confirmată spectaculos* (s.n.): îi plăcuse schița mea și înțelesei că Geo Dumitrescu i-o dăduse, după ce o citise el însuși sau poate n-o citise... Și de aceea stătuse el însuși așară de vorbă cu mine, să cunoască mai întâi animalul care o scrisese și abia după aceea să-mi comunice verdictul.

A continuat lectura cu numeroase pauze ca să ne explice subtilitățile de limbaj, dialogul, intervențiile autorului, care, a, ha, ha, cu pârlitu-ăla, îl auzea vorbind, vorbește ca el... a, ha, ha...

De fapt, nu citea, făcea ca la teatru, își schimba vocea potrivit cu replicile și eroii, din când în când se oprea supărat și îmi puneă câte-o virgulă (cam multe după mine și mă corecta să zică eroii mei *dă*, în loc de *de*, *pă*, în loc de *pe*, n-avea nicio importanță, gândeam, lasă-l să le pună). Termină lectura într-un triumf al lui personal, scrise pe manuscrisul meu cuvântul *Popasuri*, puse corpul de literă de cules și numărul de coloane și îi dădu manuscrisul lui Geo Dumitrescu.

- Pentru numărul de duminică, îi spuse.

Și se ridică și își îmbrăcă paltonul, care în mod curios îl făcea parcă și mai mic.

- Domnule, îmi spuse, debutezi. Scrie! Dar tot așa, de-astea (și le lua cu palma pe dedesubt, astea la care se referea, și care puteau să-l încante pe el atât de mult...). Să nu scrii altele, cel puțin o vreme, mă avertiză el. Mai târziu lărgești aria, te privește, dar pentru început e bine așa, să te ții de acest filon. Pe urmă, e adevărat, trebuie să-l depășești.

Și a plecat...⁵.

Acesta este momentul istoric, așadar, al descoperirii unui talent, dar și al unei vocații de care Miron Radu Paraschivescu va deveni conștient mai târziu, vocația de descoperitor de talente. Atunci va aduna în jurul său majoritatea tinerilor scriitori talentați, cei care vor readuce lirismul în poezie, marile dimensiuni epice în proză în deceniul 1960-1970.

La aceeași rubrică din *Timpul*, Marin Preda mai publică „aproape la rând” încă patru sau cinci nuvele, „scrise sub impulsul debutului”.

Deși Nichifor Crainic îl sfătuisese să se debaraseze de cel care îl descoperise, prietenia cu Miron Radu Paraschivescu evoluează, devenind „fecundă, comunicativă și plină de afecțiune”: „Ne plimbam împreună prin București zile la rând, luam masa tot împreună, mă ducea prin străzi tăcute, încremenite și misterioase, de-o frumusețe care ne oprea pe loc uluiți. «Ai văzut, zicea, lumina-aia de-acolo? Nu ți s-a părut că era eternă și că și noi am avut o clipă sentimentul că ne aflam pe strada aia de totdeauna?» Odată am stat câteva ore și am contemplat bustul lui Anton Pann, într-o mică piațetă pe o astfel de stradă care, cum spunea Mateiu Caragiale, venea parcă «zice-se de demult». Îi plăcea Anton Pann și nu se mai dezlipa de lângă epitaful poetului, scris de el însuși, pe care îl recitea cu hohote de admirație și pe care mai târziu avea să-l imite. Petreceam lungi după-amiezi în frumoasa lui garsonieră de pe strada Romniceanu, din Cotroceni, răvășindu-i biblioteca. Ar fi vrut să-mi placă ce-i plăcea lui, de pildă, Lautréamont, care, însă, pe mine mă plictisea. A fost încântat însă că mi-au plăcut *Craii* lui Mateiu Caragiale, deși nu atât de mult cât lui, i-am spus că Pirgu era convingător și că natura adevărată a acestui personaj trebuie să fi fost alta. «De ce crezi?» m-a întrebat el. «Trebuie, i-am răspuns, să fi avut și el poezia lui din moment ce și cei trei crai, la fel de stricați, o aveau pe-a lor. Or, aici Mateiu îl despoaie prea tare pe Pirgu și-i arată toate părțile rușinoase. Un scriitor nu trebuie să aibă aversiune pentru niciunul din personajele pe care le creează, sunt rodul imaginației lui... De pildă taică-său, simți că ține până și la Dandanache. I-o fi făcut ceva în viață acest Pirgu lui Mateiu». «Da, mi-a răspuns Miron, așa este, i-a făcut, Pirgu reprezintă canalia, noroiul, omul fără nicio noblețe, în timp ce Mateiu se credea descendent din prinți îndepărtați... Gândul

5 Marin Preda, *op.cit.*, p. 327;

că socialmente putea fi egal cu de-alde Pirgu îl indigna probabil prea tare, fiindcă taică-său i-a arătat capul lui mare spunând: că e turtit de atâtea tăvi de plăcinte pe care înaintașii lui le-au purtat pe creștet». Mi-a dat să citesc Jean Giono, care scria tot despre țărani, nu m-a entuziasmat, prea mult lirism, i-am spus. «Da, e un poet al naturii sălbatice. Citește atunci *Les paysans*, de Reymont, e un polonez, mai realist...» Era, într-adevăr, foarte realist, dar Rebreanu mi se părea mai viguros și mai epic. Într-o zi am dat de un filosof, Friedrich Nietzsche, *Ecce Homo*. «Asta e ultima lui carte», mi-a spus Miron, dacă te interesează citește-i-le întâi pe celelalte și pe urmă *Ecce Homo*, fiindcă aici vorbește despre ele și dacă nu le-ai citit, n-o să înțelegi...Care erau celelalte? Erau înscrise pe o pagină interioară și mi le-am notat”.

E o prietenie intelectuală, între doi oameni care au preocupări comune. Sunt multe alte lucruri care îi despart, dar peste acestea toate prietenia lor literară are răsfrângeri benefice și luminoase în literatura noastră. Alături de Miron Radu Paraschivescu, Marin Preda descoperă marea literatură, îl descoperă pe Nietzsche. Miron Radu Paraschivescu este în această perioadă a vieții sale mentorul de care are nevoie. Și, generos, îl susține și îi este aproape.

Lectura lui Nietzsche e un prilej de tranșante delimitări de profetismul din **Așa grăit-a Zarathustra**, ca și de teoria supraomului: „În loc să mă îmbete, notează Marin Preda⁶, cum ar fi fost firesc la vârsta aceea, îl citeam pe marele filosof cu neîncredere; trufia pe care i-o simțeam printre rânduri mă îndepărta de mesajul său”.

Discuțiile cu Miron Radu Paraschivescu pe tema cărților lui Nietzsche sunt semnificative pentru a înțelege aria preocupărilor din această perioadă, capacitatea spirituală, aprehensiunea poetului de a cuprinde și integra în sistemul său cognitiv și idei cu care nu se identifica, pe care le respingea. Mobilitatea intelectuală a lui Miron Radu Paraschivescu la această vârstă, înainte de

declanșarea bolii este excepțională. Evocarea lui Marin Preda din **Viața ca o pradă** surprinde, grație talentului de romancier, de a crea în câteva linii un portret viabil, veridic, aceste subtilități într-un dialog febril:

„- Miroane, spune-mi tu ce e cu supraomul lui Nietzsche, rezumă-mi tu filosofia lui, fiindcă nu pot să-l citesc, mă enervează.

- Supraomul, zise Miron, e în primul rând omul eliberat de orice morală și în care irup forțele vitale, instinctuale. Filosofia lui e un atac la adresa creștinismului, pe care îl consideră o catastrofă în care a căzut omenirea de două mii de ani. Trebuie citit, orice atac asupra valorilor le poate întări. Dacă iubești civilizația noastră greco-creștină ai să vezi cum efectul după lectură este exact contrariu celui scontat de filosof. Nenorocirea e că a fost luat în brațe de Hitler și banda lui, care se cred supraoameni... te incită să aperi ceea ce el vrea să dărâme. Atacul e îndârjit, ai să vezi. Ce e de râs însă e că nici nemții nu scapă de diatribele lui, aproape nimeni, nici măcar Luther, acest popă fatal, Kant, Schopenhauer iar din rest, Dante e un nenorocit de creștin. În Shakespeare n-ai să găsești un aer atât de tare ca în Zarathustra, zice el însuși despre sine. Cât despre Shakespeare, în general n-are cultură...

- Așa zice?

- Da, geniu incult. Voltaire e mai generos, îi spune geniu barbar, dar pentru că Shakespeare nu scria ca Racine și Corneille. E mai explicabil. Cine sparge formele clasice poate să pară unui contemporan sau iubitor al clasicismului, barbar. Îi place însă Heine, care e evreu, a, ha, ha, cum se împacă Goebbels cu chestia asta nu știu...Și mai cine crezi? Cine crezi că îi mai place?

- Ei, cine?

- Paul Bourget, Pierre Loti, Gyp, Meilhac..

Miron se îneca de râs: Auzi, cine!

- E de-al nostru, săracu, adaugă el, e simpat.

⁶ idem;

N-am înțeles, cum de-al nostru? l-am întrebat.

- E scriitor, în loc să-i placă Dante sau Shakespeare, îi place Paul Bourget, Pierre Loti, Gyp, Meilhac...E invidios și el pe cei mai mari ca el.

Așa deci! Supraomul era prin urmare o simplă fantezie?

- Nu chiar, zise Miron, descoperă-l singur, nu-ți spun mai mult, nici în rău, nici în bine. Astea sunt lucruri fără importanță că îi plăcea Bourget și ceilalți, poate că îl distrau cum ne distrează muzica ușoară, ceea ce nu ne împiedică să ne înfiorăm de tunetele lui Beethoven. Mai bizar (adică nu e bizar, e conform cu atacul lui împotriva idealismului) e faptul că în clipa când vede că Socrate, de pildă, opune instinctelor rațiunea, imediat îi apare în față decadentul tip, instrumentul descompunerii grecești. Lui îi place zeul Dionisos, care nu e numai un zeu al viei, al vinului și al nașterii, ci și al tenebrelor, expresia vieții plene, instinctuale, Dionisos pe care Cristos l-a omorât. Cristos, după el, a înjosit astfel omul, înstrăinându-l de natura sa dionisiacă.

- Și ce e Zarathustra?

- Oricine distruge trebuie să pună sau să propună ceva în loc, răspunse Miron, și-am spus, Zarathustra e tipul de om pe care îl propune el în locul omului moral, infestat de creștinism și de orice idealism de orice speță.

- Nu înțeleg ce găsește el rău în creștinism?

- Resentimentul, și idealul ascetic al preotului care reprezintă voința sfârșitului, adică o decadență, în timp ce el propune doctrina eternei reîntoarceri, *L'éternel retour*, adică repetarea absolută și infinită a tuturor lucrurilor.

- Înseamnă, spusei eu atunci, că pentru ateii filosofia lui e o mană cerească.

- Nu știu dacă nu e pentru creștini, zise Miron și râse de paradoxul său. El nu știe, adică ce zic eu că nu știe, că e mare, dar mi se pare că scapă din vedere faptul că frâna creștinismului a făcut și face și mai puternică explozia dionisiacă.

- Da, dar e însoțită de căință, de conștiința păcatului, zisei eu. Mama a început să se ducă la biserică după o tinerețe păgână.

- Vezi, zise Miron, tot ai înțeles ceva din Zarathustra, te referi tocmai la sentimente care lui Nietzsche îi repugnă: căința, păcatul, mila, bunătatea, virtutea...Toate astea țin după el sub obroc manifestarea plenară a instinctelor vitale.

- Bine, zic, dar Eriniile nu le-a inventat Cristos.

- Le-a amplificat, zise Miron.

- Deci Iuda nu trebuia să se spânzure, după vânzarea lui.

- Cred că nu, zise Miron și râse.

Fremăta de plăcerea conversației, iar eu simțeam o plăcere egală și îmi părea rău că nu puteam încă să-l citesc pe filosof integral. Îmi apărea, într-o fulgerare, ca un demon și la douăzeci de ani demonii ne atrag mai mult decât îngerii...Dar nu eram pregătit să-l întâlnesc...".

Înțeleasă astfel, prietenia îi unește dincolo de orgolii și invidii inerente între cei din lumea scrisului. Întâlnirile sunt spectacole ale inteligenței desfășurată socratic în dialoguri fremătătoare: „În ziua aceea însă când eram cu Miron Paraschivescu, eram liber ca o pasăre a cerului și prietenia care mă lega de el era singurul mit în care credeam...".

În **Jurnalul unui cobai**, Miron Radu Paraschivescu nu este tot la fel de generos cu prietenul său de altădată...În 1954, după ce primește Premiul de Stat, „în plin succes” fiind, asaltat de telefoane de felicitare, este sunat și de Marin Preda. Se simte superior acestuia și notează oarecum ireverențios: „Apoi, o surpriză: Marin Preda. Uite că a început să se civilizeze, îmi ziceam. Dar mitocănelul dintr-însul n-a pierdut nici acum prilejul. Zice că e invidios, fiindcă asta l-a primit și el acum un an și-l credea ceva unic. Pe când așa...ce valoare mai are dacă mi s-a putut acorda și unuia ca mine! Nu astea i-au fost cuvintele, dar asta era ceea ce simțea, o știu bine”(14 noiembrie).

Viorel
COMAN

Fănuș Neagu sau despre magia povestirii

Abstract

The author makes a few commentaries about Fănuș Neagu's short stories, insisting that Balta Brăilei (Brăila's Slop), the space chosen by the writer in most of his works, represents a magic place, where happen unusual and supernatural things. The major part of the analysis is concentrated on "Moartea cu opt trupuri galbene" ("Death with Eight Yellow Bodies"), in which Maud, a young girl who seduces men, is a diabolic being, resembling with V. Voiculescu's "Lostrița" ("Huck"). The short story is very interesting for its technique, because Mihai, the latest victim, becomes the narrator as if the writer suggested that the reader must not believe every single word said by the young man.

Keywords: Fănuș Neagu, short stories, magic atmosphere, "Moartea cu opt trupuri galbene" ("Death with Eight Yellow Bodies"), truth, supernatural, narrative technique.

Chiar dacă e neantologată și neevaluată, există, neîndoielnic, o literatură a spațiului Bălții Brăilei. Panait Istrati a văzut aici un spațiu al libertății, M. Sadoveanu un loc al genezei perpetue, cu mături roditoare, cu potop de ape și stihii năpraznice. Cu povestirea *Pescarul Amin*, de Vasile Voiculescu și *Mistreții erau blânzi*, de Ștefan Bănuțescu începe evocarea unei noi dimensiuni a acestui spațiu. Dacă e să remarcăm o evoluție a temei, se impune trecerea de la pitoresc și

decorativ la dimensiunea mitică și magică a acestui spațiu. Deși e doar la o palmă de loc de spațiul Bărăganului, drumul în lumea Bălții Dunării nu e doar în spațiu, ci mai ales este o călătorie în timp. Se coboară spre o lume arhaică, o lume străveche, cu legi nevăzute și necunoscute decât de cei ce trăiesc numai acolo și au beneficiat de un tip de inițiere. Balta nu mai e locul unde sunt într-o miraculoasă rodnicie pământul și apa, nici locul unde se contemplă facerea și desfacerea lumilor vegetale, ca într-un imperiu al germinației, ci un spațiu magic, unde sacrul pulsează în fapte aparent mărunte, camuflete în real. Un poet al acestui spațiu literar căruia i-a revelat mari latențe literare este Fănuș Neagu. Povestirile *Cocoșul roșu* și *Salcia neagră*, cuprinse în volumul de debut, *Ningea în Bărăgan*, sunt primele povestiri care evocă lumea Bălții. Romanele *Îngerul a strigat* și *Scaunul singurătății* cuprind pagini memorabile despre Balta Brăilei. Ștefan Bănuțescu evoca Insula Cailor – numele metaforic al Bălții, în romanul *Cartea milionarului*. Dar povestirea care captează magicul acestui colț de lume este *Doi saci de poștă*, ultima povestire a volumului *Vară buimacă*. Este o povestire excepțională, pe care Ion Negoițescu o socotește printre cele mai valoroase povestiri românești moderne.

Moartea cu opt trupuri galbene

E începutul verii astronomice, adică perioada Sânzienelor. În Baltă începe cositul grâului. La cherhana vine Maud, pretinzând că e femeia venită la coasă și cere adăpost deoarece a prins-o ploaia. E a treia oară când vine aici, de fiecare dată însoțită de un alt bărbat. Acum e însoțită de Mihai, un inginer care trăiește aici, vreme de șase zile, o experiență limită pe care o va povesti. Povestirea *Doi saci de poștă* evocă o noapte, a șasea, petrecută la cherhana, cu Maud, Mihai, Alexandru Jincu și Iancu Ezaru. O noapte în bălți are la Fănuș Neagu o semnificație cu totul nouă față de povestirile lui Panait Istrati sau M. Sadoveanu. Maud este un personaj feminin fascinant. Ea vine, ca și Iana din povestirea *Fântâna*, dintr-un spațiu magic, se ascunde, metamorfozată, în real, și cu puteri numai de ea cunoscute, duce pe

tărâmul ei, pe cei care o iubesc. Privirea ei este malefică. Are ceva demonic, ascuns, sugerat de povestitor încă din prima pagină: „Zâmbetul îi lumina numai dinții și colțurile gurii, negăsind puterea să urce și să se împlinească firesc în ochii negri, care, din această pricină trăiau o viață distinctă, complet străină de restul feței și concentrată până la uitare de sine”. Prezența lui Maud la cherhana este un amestec ciudat de magic, eros și poezie. Ea este evocată numai din perspectiva lui Mihai, iar acesta are acces la puterile ei magice numai cât îi permite Maud, într-un mod drămuț și limitat, atât cât să se contureze o zonă enigmatică a relației: „Eu sunt o fată venită la coasă”, spune Maud. Alexandru Jucu îi răspunde: „Pe dracu, nu te arată mutra”. Evident, fiecare avea dreptate, dar în felul său, căci fiecare vorbea de un alt fel de „cosit”. De când e Maud la cherhana, se întâmplă fel de fel de lucruri ciudate, ca și cum cineva nevăzut și necunoscut le potrivește pe toate: „Trebuie că este cineva pe undeva care le aranjează”, spune un personaj. Alexandru Jucu își amintește că în vara trecută, într-o

noapte „galbenă”, cu „lună isterică” încât „ți se face frică de ea” el și Maud priveau lanul de grâu copt. Deși „părea că ațipise” Maud de fapt pândea sau provoca un moment magic: în lanul de grâu apar opt iele: „în total opt, opt fete, și toate goale, ca și Maud azi dimineață. Ieșiseră din pădure și se fugăreau prin lanul de grâu. Maud, nemișcată, privea și mă ținea strâns de braț ca nu cumva să strig și să le sperii, să le alung”. Alexandru Jucu crede că cele opt fete goale din grâu înseamnă „moartea cu opt trupuri galbene”. A doua zi, la prânz, în locul acela „a murit o bătrână care grebla spicele”. Dar „grebla ei avea opt colți și ulciorul opt litri”. Dicționarele mitologice menționează că ielele nu apar decât în grup de șapte sau de nouă. Numai în zona Olteniei pot fi doar trei. În cazul nostru e limpede că din cele nouă iele, în acea „noapte galbenă” lipsea una. Era Maud, care își contempla în tăcere suratele în dans. În acel moment ea avea altă „misiune”. Maud impune la cherhana regulile jocului. Ea vede ceea ce nu văd ceilalți. Este o ființă a amăgirilor și ademenirilor. În fiecare vară

vine la cherhana cu câte un bărbat despre care, după ceva vreme, nu se mai știe nimic. Vine numai la vremea cositului și stă atâta vreme cât se cosește grâul în Baltă. Ielele, „năluci imateriale sau ființe invizibile ce nu se pot zări decât în anumite ore ale nopții și de anumiți oameni” (Ivan Evseev) confirmă faptul că spațiul dintre pământ și ape, dintre câmpie și brațele Dunării este un spațiu magic. Maud este iubită de Alexandru Jucu și de Iancu Ezaru. Lui Jucu, după ce a văzut ielele, realitatea i se pare falsă. Magicul e adevărata dimensiune a lumii: „Ești frumoasă ca o fântână” sau „Ești fântâna a patra. Întâia, a doua și a treia s-au transformat în iele. [...] Tu ești a patra, aceea care înviază în prima noapte de primăvară, trup înalt de fum ireal și deschide vinele tuturor fântânilor și le curăță gălețile neumbrate de cinci luni, și la ziuă, dacă nu ajunge îndărăt, dacă s-a jucat prea mult, se schimbă în izvor. Am trei izvoare, aici, lângă casă”. E limpede că după ce a văzut ielele, Alexandru Jucu nu mai e om deplin. Se mulțumește cu această declarație pe care Maud o numește „poezie proastă” sau se mulțumește cu „alea din grâu”. Prezența lui Maud îi accentuează sentimentul singurătății.

Bărbații, mai ales cei care au văzut ielele, ajung, după expresia eminesciană, să „gândească în basme și să vorbească în poezii”, ca și cei din povestirea *Dropia*, de Ștefan Bănuțescu. Alexandru Jucu rămâne singur. Ajunge să aibă trăiri lycantropice, urlă ca lupii, cheamă haita, caută aventura. Adevărul e că toți bărbații se raportează la Maud. Și Iancu Ezaru crede că Maud e „femeie ce nu s-a văzut pe la noi”. Dar Maud e cea care alege. Ea este una din iele. Vine între oameni să-i fascineze, să le sucească mințile, să-i fure la adânc și să-i ducă în moarte. Ca și în *Lostrita* lui V. Voiculescu, o altă capodoperă a magicului în literatura română, fata e cea care provoacă, dezvoltă un joc erotic subtil, întinde plasa iluziei, ca păianjenii, și mereu cade câte o victimă cu care Maud „hrănește” lumea de unde vine. Hotărât lucru, Maud nu e sau nu mai e o pământeană. Dimineața, în zori, Maud pleacă „la știucă”. După ceva vreme îi anunță pe Jucu

și pe Mihai că Ezaru „a intrat în stuf să controleze coșurile, a căzut și s-a înecat”. Mihai o aude pe Maud plângând și nu știa dacă plânge „că îl văzuse murind sau chiar ea îl făcuse să moară”. Iancu Ezaru nu moare, ci e omorât, nu se înecă, ci e înecat. Acel „fund de mlaștină” de la cherhana e un „loc rău”. Maud pare a avea misiunea de a duce pe tărâmul ielelor o victimă. Iancu Ezaru e o victimă sigură a acestei vrăji negre, căci el o iubește pe Maud, de aceea devine vulnerabil. E atras în capcana magicului, în mlaștina care e „loc rău”, unde apa și pământul se întâlnesc într-un loc fără rodire. Plecată din zori să prindă știucă, peștele răpitor al Bălții, Maud devine ea însăși ființă răpitoare. Mihai este cel de-al treilea ales de Maud. De ceilalți doi cu care venise în baltă în anii trecuți, nu se mai știe nimic. Inițial și soarta lui Mihai fusese clară: era vânat. Dar se întâmplă ceva ce ține de miracolul iubirii. Maud nu mai e provocatoare pentru a face bărbații să o iubească. Acum ea însăși se îndrăgostește și, iubind, depășește condiția ielelor care sunt „răzbunătoare din fire, (...) capricioase vindicative și rele” (Ivan Evseev). Se inversează rolurile. Maud devine iubita lui Mihai. Îndrăgostindu-se, Maud nu-și mai poate îndeplini menirea. Ea nu mai vânează. Raportul vânat-vânător se inversează. Făcând-o să-l iubească, Mihai se salvează, dar o salvează și pe ea. Maud îi povestește prima ei iubire, cu George. Apoi „odaia se răsturnă și eu am devenit George și Maud femeia mea”, spune Mihai. Povestea lor de dragoste reface „mitul androginului” căci „un val foșnea aproape de ușa ghețării, în stuf se căutau două păsări, mirosea a piatră de calcar arsă în gropile de var din ținutul Dobrogei și dintr-o dată mi se păru că tot ce se întâmpla cu mine și cu Maud se mai petrecuse odată, tot cu noi doi, și tot aici la Dunăre, într-un timp care trăise și reînvia halucinant, hrănit cu sânge și cu spaimă, umbră scuturată din umbre, altar de păclă în care mor gândurile”. Maud nu mai e simbolul primejdiei pentru bărbați. Dimpotrivă, Mihai devine „primejdia lui Maud”. Iubind, Maud își pierde harul, puterea magică de a vâna, de a duce „dincolo”

victime. Acum prin iubire ea e scoasă din cercul magic, e adusă în zona firescului existenței. Marea temă a povestirii pare a fi spaima de singurătate. „Tu știi ce sunt eu?” îl întreabă Maud pe Mihai. Și pentru că nu primește nici un răspuns, continuă: „Sunt buruiănă rea, ca și Jucu, pe care-l ucide singurătatea”. Orfană la doisprezece ani, batjorcorită de un frate al mamei, îndrăgostită de George, un văr, (deci iubire nelegiuită!) Maud are de-abia acum revelația iubirii adevărate. Mihai trăiește o experiență inițiativă. Adus de Maud la cherhana, era deja sortit să facă parte din seria victimelor. Dar i se întâmplă să fie iubit de Maud și să fie „păstrat” pentru ea. Are, deci, revelația găsirii „jumătății” din mitul platonician al androgenului. El devine, în final, povestitorul întâmplărilor de la cherhana. Nu interpretează, nu face conexiuni, nu caută dedesubturi, semnificații ascunse ale întâmplărilor. Povestește doar cele văzute și

auzite, e doar un martor, adică e un narator specific povestirilor. Nu e nici omniscient – și-ar pierde, într-un asemenea subiect credibilitatea și nu e nici omniprezent și-ar pierde farmecul –, iar povestirea ar fi scuturată de tot farmecul specific.

Magia poveștilor

Povestirile *Doi saci de poștă* și *Acasă* sunt printre cele mai eliadești povestiri scrise în spațiul românesc în anii '60. E semn că, dincolo de conjuncturi politice, literatura română, chiar și în acei ani era „una și indivizibilă”, după cunoscuta expresie călinesciană. În aceste povestiri Fănuș Neagu sleiește izvoare mitice, destupă fântâni, ne picură în ochi seva miracolelor, și nouă chiar ni se limpezește vederea, ne picură în urechi sunetul poveștilor, și nouă chiar ni se limpezește auzul, luăm act cu uimire și bucurie de existența unei lumi paralele care își face veacul în preajma noastră, nevăzută și neauzită, dar și neobosită. Magicul urcă în tija povestirilor ca o sevă bogată, hrănind și dând sens textelor. Povestirea lui Fănuș Neagu nu e numai „cu sertare”, nu mai e doar „în ramă”. Are o formă mult mai dinamică și mai modernă decât se crede. În fiecare povestire întâlnim zeci de alte nuclee epice, povestiri virtuale care stau ca mugurii de martie pe ramuri, numai buni de explozie narativă într-un timp germinativ. Fenomenul epic e mult mai complex. Personajele povestirilor sale au sufletele doldora de povești trăite, auzite sau născocite. De aceea firului epic firesc i se adaugă „petice” epice sau „bretele” subțiri care preiau o parte a „traficului” epic central sau adaugă, aglomerează „banda” centrală a povestirii cu elemente noi.

Nu numai destinul personajelor ci și povestirile lor se întretaie, sunt spuse întregi sau fragmentar, rămân „trențuite” cum spune Eugen Simion despre povestirile lui Ștefan Bănuțescu. Totul e aici nod sau semn. Povestirea e o călătorie pe spatele covorului pe acea față rareori văzută, unde sunt doar noduri și capete de fire (narative!), contururi vagi, țesătură, adică textură, în ultima instanță, text.

Virgil
TĂNASE

Construcția literară

Abstract

Pourquoi voulons-nous rencontrer les auteurs, les écouter, les regarder ? la télévision ? Est-ce que cela nous aide ? mieux comprendre leurs livres qui se suffisent ? eux-mêmes ? D'autant plus que lorsqu'ils ne veulent pas passer pour ce qu'ils ne sont pas, les écrivains reconnaissent volontiers qu'ils n'ont pas des clés ? nous offrir. Tel Claude Simon qui cite Pierre Soulages : ? la différence de l'artisan qui, lorsqu'il se met au travail, sait d'avance qu'il doit faire une table ou une chaise, l'artiste n'a aucune idée du résultat de son labeur. Faute de pouvoir proposer un sens, un enseignement, dans les émissions de télévision auxquelles il participe, Claude Simon se contente de raconter comme il s'y prend pour élaborer un livre. Mais raconter comment on fait une chaise ne dit rien sur le sens de la chaise, ni sur la façon dont on doit l'utiliser, sur le coin de la pièce ou il serait bon de l'installer. Alors ? Somme toute l'important dans cette affaire est qu'il soit là, lui, l'auteur de ces livres tellement contraires ? la mécanique de l'univers, ? la logique scientifique des planètes et des saisons, que faute de le voir et de l'entendre, lui, on pourrait croire que ses œuvres viennent d'un autre monde. L'écrivain existe, ce qui veut dire que les hommes ne sont pas des pierres ; que si Dieu, celui-ci ou un autre, inconcevable, nous a fait don de la gravitation universelle, il y a en chacun de nous la capacité de concevoir un autre ordre, un sens différent de celui du monde, que l'on ne connaît pas d'ailleurs. Si l'auteur existe pour de bon, l'homme existe. Nous voulons rencontrer l'auteur pour simplement avoir la certitude que nous existons.

Why do we want to meet the writers, to listen to them, to watch them on TV? Do these help us understand better their books, which suffice to themselves? Taking into consideration that the authors do not wish to be considered literature creators, they reckon that do not have anything to offer to the society. This is the case of Claude Simon, who cites the painter Pierre Soulages: different from an artisan, who knows how the finite product would be before beginning his works, knowing that he must do a desk or a chair, the artist has no idea about the result of his effort. The writer exists, which means that human beings are not alike stones. People want to meet authors because thus they believe that become aware of their own existence.

Keywords: author, artisan, artist, writer's presence, TV, André Gide, Claude Simon, Pierre Soulages, literary construction.

Reluarea unor emisiuni de televiziune consacrate lui Claude Simon și interesul cu care sunt privite aceste relicve ale unei vremi când scriitorii își mai aveau locul pe platourile invadate azi de mângă cataclismică a divertismentului, mă îndeamnă să-mi pun câteva întrebări cu privire la ceea ce constituie, pentru mine și pentru unii dintre dumneavoastră, miezul fascinației pe care persoana scriitorului o exercită asupra noastră.

Păstrez o amintire despre care pot spune, fără greșală, și cu oarecare uimire că datează de mai bine de-o jumătate de secol. Într-un mijloc de noapte, în orașul meu de baștină de la cealaltă toartă a Europei, învârtam butonul unui aparat de radio de dinainte de război în căutarea acelor muzici care pentru noi atunci, la începuturile microsionului, erau rare. Năclăit în hățișul undelor scurte de unde mijesc sunete

pâlpâitoare deîndată stinse afară doar dacă le ții urma prin mișcări aproape imperceptibile a rondelii zimțuite de bachelită pe care o strâng între degete, răsare dintr-o dată o voce ciudată. Vorbește în franceză, limbă pe care n-o stăpânesc decât aproximativ, suficient totuși cât să înțeleg că e vorba de o bilă pe care povestitorul întâmplării o descoperise, când era copil, între două scânduri ale dușumelei și întru recuperarea căreia născocise strategii ingenioase. Istoria în sine nu mă captivează dar sunt fascinat de vocea naratorului care pronunță cuvintele rotunjindu-le într-un fel anume, prețios, oferind frazei volute și înfloritură surprinzătoare. Ascult până la capăt și aflu că cel care vorbea era André Gide ale cărui mai multe cărți, pe care nu le citisem, se aflau în biblioteca părinților mei, și despre care știam că avusese Premiul Nobel pentru literatură. Îmi părea rău acum că, neștiind dintru început despre cine era vorba, nu ascultasem cu destulă atenție, că nu profitasem îndeșt de această întâlnire întâmplătoare, de această prezență sonoră irepetabilă în condițiile date.

De-atunci, televiziunea și-a făcut apariția alături de postul de radio în casele noastre, ale tuturor, indiferent de condiția noastră socială, dar asta n-a schimbat datele problemei: la ce bun prezența scriitorului, a cărui opera își ajunge sieși și n-are nevoie de ea?

Vrem totuși să-i auzim vocea, să-l vedem la față, e un fapt. Îi cerem semnătura pe cărți ca și cum am vrea să dovedim și altora, care nu sunt de față, că autorul există, că l-am întâlnit în carne și oase. Pentru un mănunchi restrâns de admiratori sau pentru, mai rar, o mulțime înăuntrul căreia admirația fiecăruia nu seamnă cu a vecinului, cel căruia i-am citit cărțile (și adesea chiar fără să i le fi citit) e un fel de idol, cel mai adesea mărunț, recunosc, strict personal, pe care îl invocăm cerându-i să se arate și să ne vorbească.

Despre ce?

Despre orice, dar cel mai adesea despre cărțile sale, un alibi la îndemână pentru a îndreptăți un demers care s-ar putea să fie mai puțin inocent, mai puțin superficial,

mai puțin convențional.

Despre cărțile sale, de pildă, deși, atunci când autorul nu vrea să se dea drept ceea ce nu e, el își mărturisește fără ocoliș incompetența – cum face Claude Simon, laureat și el al Premiului Nobel de literatură, care nu prididește să ne spună că n-are nimic de spus, că nu vrea să ne-nvețe nimic, că nici el nu știe prea bine ce e între copertile cărților pe care le-a scris. Fără a se sustrage totuși acestei obligații aproape mondenă care consistă în a se lăsa înregistrat, filmat, dându-se în spectacol, răspunzând unor întrebări uneori atât de neghioabe încât îi trebuiesc maldăre uriașe de politețe ca să-și ascundă cât de cât enervarea. Deschide televiziunii ușa casei sale de la țară, o poștește în salon, stă cu ea la masă, fără a slobozi o clipă dintre degete țigara de foi aprinsă – de neconceput azi, interzisă pe ecrane de autoritățile care se ocupă cu atâta stăruință de binele și

de sănătatea noastră încât regăsesc înversunarea de odinioară a partidului care voia să ne ofere o fericire pe care n-o vroiam și care nu era a noastră! Claude Simon fumează, spuneam, ca un coș de fabrică, ne arată documente de familie și colaje pe care le-a făcut în amintirea unei vocații de pictor pe care a abandonat-o, se uită pe fereastră, se plimbă prin vii și pe malul mării...

Ne-ajută astfel să-i „înțelegem” mai bine romanele, despre care este neconținut vorba? Nu s-ar spune. Claude Simon îl citează pe pictorul Pierre Soulages: spre deosebire de meseriașii care atunci când se apucă de lucru știu dinainte ce vor face – o masă sau un scaun sau o casă, noi, artiștii, spunea Soulages –, habar n-avem de ce-o să iasă din străduința noastră. Claude Simon, care îi dă dreptate, se mulțumește să vorbească nu de sensul romanelor sale – nu-l știe – ci de felul cum le-a „fabricat”. Știe cum s-au desfășurat

șurat lucrurile, etapele construcției, accidente (adesea fericite) care au intervenit și soluțiile adoptate, dar mai departe...! Numai că a povesti cum se face un scaun nu spune nimic despre sensul acestui scaun, nici despre cum și cine și de ce trebuie să se așeze, nici despre unde anume ar trebui acesta pus.

De ce cel care este atât de puțin competent în propriul său domeniu de activitate ar fi mai luminat într-altul? Sincer vorbind, ceea ce scriitorul spune când a lăsat din mână tocul (când a închis calculatorul) este atât de neînsemnat! Singurul lucru important este că e acolo, că există, că îl putem asculta și vedea pe cel care a conceput o carte, ceva atât de contrar mecanismului care duce universul, atât de contrar logicii științifice a planetelor și a anotimpurilor încât dacă n-ar fi aici, lăsându-se aproape pipăit, nu ne-ar veni să credem că literatura nu e căzută din cer, ajunsă la noi dintr-o altă, cu totul altă lume.

Bineînțeles că nu! Vocea autorului ne liniștește: miracolul există, și e în fiecare dintre noi pentru că autorul e ca noi, vorbește, scrie, fumează, ne seamănă întru totul.

Scriitorul există, ceea ce vrea să-nsemne că noi nu sunt niște pietre; că dacă Dumnezeu sau Pronia sau cine știe ce alt zămislitor de dincolo de înțelegerea noastră ne-a dăruit gravitația universală și legile implacabile ale pieții (echivalentul liberal al „materialismul istoric”), există în fiecare dintre noi, dintre dumneavoastră, capacitatea de a concepe o altă ordine universală, o menire diferită de cea a lumii minerale – pe care, de altfel, nici pe aceasta n-o știm. Revelate, scrise de îngeri, cărțile de literatură ne-ar lăsa de ghiață. Dar dacă autorul există, dacă Claude Simon există, omul există. Vrem să întâlnim scriitorul, fie și prin mijlocirea radioului sau a televiziunii, ca să dobândim certitudinea că noi înșine existăm, ceea ce nu-i de ici de colo.

Dan Petru
CRISTEA

Istoria, individ cu individ

Abstract

The article gives a short overview over the section dedicated to Socio-Economic History at SDH 2010 (Supporting the Digital Humanities), held at the Technical University of Vienna, in October. It reports research on census data in The Netherlands and United Kingdom over a long period of time. It's about a new way of doing history: by investigating all records about individuals correlations can be triggered and complex conclusions drawn. It is believed that these studies can have significant implications for historical, genealogical, and biographical research. The new term coined for these methods is digital history.

Keywords: Digital history, computational history, socio-economic history, census data, SDH 2010, projects LINKS, GENLIAS.

Între 19 și 20 octombrie, Universitatea Tehnică din Viena a găzduit conferința *SDH 2010 - Supporting the Digital Humanities*¹. „Suportul” la care se referă titlul a fost gândit să vină din partea infrastructurilor informatice, pentru că evenimentul a fost organizat, în comun, de două proiecte europene (FP7), CLARIN și DARIAH², a căror principală preocupare o reprezintă crearea de consorții și infrastructuri de cercetare în sprijinul cercetătorilor din științele sociale și umaniste (SSH).

Surprinzătoare, în conferința amintită, a fost multitudinea și diversitatea proiectelor din SSH care au inclus modele și implementări informatice. Fiind la curent asupra unei anumite rezistențe a umaniștilor noștri în crearea de parteneriate științifice cu informaticienii, am fost surprins să văd cu câtă seriozitate se concretizează această cooperare în lumea apuseană. O nouă lume de cercetători pare să fi apărut deja. Mai toți consideră firesc să-și agațe geanta laptopului pe umăr înainte de a pleca spre bi-

bliotecă. Din păcate, în cele două zile ale conferinței, în afara a trei sau patru sesiuni plenare, datorită numărului mare de comunicări, cele 8 secțiuni au trebuit să fie organizate două câte două în paralel. Din acest motiv n-am putut să ajung la secțiunea de studii asupra manuscriselor, la cea referitoare la limbi aflate în pericol, la cea de muzicologie și nici la panelul despre documente persistente și accesul deschis la ele. În schimb, m-am bucurat să aflu ce se întâmplă în arheologie, ca și în istoria socio-economică.

Îmi permit să relatez aici despre două cercetări care mi s-au părut a fi reprezentative pentru posibilitățile pe care informatica le poate deschide în cercetarea istoriei. Pentru mine, un outsider care află de pe canalul History ce s-a mai descoperit ici și colo, cu curiozitate pentru episodic, istoria a fost întotdeauna știința de a recompune o existență din cioburi de cunoaștere. Îmi imaginam că dintr-un fragment de oală găsit pe un fund de mare, în burta unui vas,

¹www.dariah.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=135:sdh-2010-supporting-the-digital-humanities-international-conference-18-21-october-vienna&catid=3:dariah&Itemid=197

² V. online din Caiete Critice, #10, 2010.

se poate reconstitui mai întâi forma oalei întregi, iar din compoziția lutului – locul de unde a fost el extras. Apoi, pentru că olarii iau de regulă lutul din apropiere, se va ști locul unde a fost ea manufacturată, lucru confirmat și de forma recipientului, specifică numai acelor olari și unei anumite perioade. Ceea ce va spune ceva despre momentul naufragiului, dar și despre schimburile comerciale între portul căruia îi aparținea vasul și localitatea olarilor ș.a.m.d. Extrapolarea aplicată detaliilor, prin aproximări asupra normalului, mai ales dacă sunt coroborate cu informații venind din mai multe surse, pot aduce lumină asupra implacabilelor legități ale unei comunități umane.

În studiile clasice efectuate asupra înscrisurilor de recensământ aflate în arhive, imposibilitatea de a căuta exhaustiv noianul de înregistrări este cauzată de abundența datelor. Astfel, nu pot fi întreprinse decât reconstituiri prin generalizări. O manieră cu totul diferită de a face istorie am aflat-o însă în secțiunea de istorie socio-economică de la SDH 2010, unde eram curios să aflu cum aplică istoricii informatica în domeniile lor. Ei pot acum să pună viață lângă viață, individ lângă individ, pentru a face conexiuni între existențe și a reconstitui o societate din mulțimea indivizilor ei. Fără să lase nimic la o parte... Prof. dr Kees Mandemakers de la *International Institute of Social History*, Amsterdam, a vorbit despre proiectul LINKS, care își propune inventarierea întregii populații născute pe teritoriul Olandei între anii 1812 și 1922. Proiectul continuă un altul, inițiat în anii 90 ai secolului trecut, GENLIAS³ și care a dus la realizarea, prin digitizare și transcriere, a uneia dintre cele mai mari colecții de certificate de naștere, căsătorie și deces, în origi-

nal scrise de mână, din lume.

LINKS face un pas mai departe, pentru că el încearcă să lege între ele numele cuprinse în certificate, cu alte cuvinte, încearcă trasarea parcursurilor populației și reconstrucția familiilor. Privită mai atent, problema nu e deloc simplă, pentru că vor trebui potrivite nume care se schimbă la căsătorie, nume care au fost înregistrate eronat, diferențele de pronunție după regiuni, datele menționate incomplet, erorile de scriere a certificatelor în original, erorile în privința vârstelor, cele datorate digitizării ș.a.m.d. Toate aceste imperfecțiuni fac necesară elaborarea de euristici de recuperare a identității persoanelor în înregistrări de natură diferită. În final, procedurile de legare vor atribui grade de încredere fiecărei legături găsite între două înregistrări. Validarea euristiciilor de legare din LINKS se face pe baza de date cunoscută drept *The Historical Sample of the Netherlands*, în care sunt înregistrate 78.000 persoane, și pentru care toate legăturile au fost verificate manual. Se va putea astfel aprecia slăbiciunile sistemului de euristici de legare și sugera soluții reparatorii.

Depozite de informații digitale precum GENLIAS sunt extrem de populare. Numai anul trecut s-au contorizat 4 milioane de vizitatori căutând informații genealogice în baza de date a GENLIAS. Dar, din nou, nu atât căutarea directă face acest proiect atât de spectaculos. Efortul mare investit în crearea și validarea acestei colecții de informații se justifică când baza de date va putea fi exploatată în corelație cu informații de altă natură, cum sunt, de exemplu, cele relativ la coduri GIS4, la coduri ale municipalităților, ori cele relative la titluri de ocupații. Utilizarea tehnicilor de *data mining*⁵ pot duce la recunoașterea unor tipare spațio-tempo-

3 www.genlias.nl. În prezent, el conține 11 milioane de certificate, despre 45 de milioane de indivizi. Se estimează că proiectul va fi terminat în 15 ani, la încheierea proiectului baza lui de date urmând să conțină 32 de milioane de certificate.

4 *Geographical Information Systems* – sisteme capabile să combine tehnici ale reprezentărilor geografice cu informații de natură diversă, care, localizate pe hărți desfășurate pe niveluri, fac posibile căutări complexe.

5 O ramură a inteligenței artificiale, care e preocupată de descoperirea de tipare în date, cu aplicații în marketing, detectarea fraudelor bancare, bioinformatică etc.

rale (spre exemplu, frecvența căsătoriilor între veri, cu o localizare într-o anumită regiune a Olandei sau răspândirea obiceiului de schimbare a numelor în anumite perioade). Aplicațiile unor tehnici de acest fel pe baze de date istorice mari au fost neînsemnate până acum. Se crede că implicațiile pentru cercetările istorice, genealogice, biografice, dar și de genetică umană și în recunoașterea implicațiilor socialului în

variațiile de natalitate ori în mortalitatea infantilă vor fi foarte însemnate.

Cel de al doilea exemplu se referă la *UK Data Archive*⁶, aparținând de Universitatea din Essex, institutul care deține cea mai mare colecție de date digitale pentru cercetare, din domeniul științelor sociale și umaniste, din Marea Britanie. Proiectul a fost prezentat în SDH 2010 de Richard Deswarte și e numit *Online historical population reports*⁷. El s-a derulat între anii 2004 și 2007 și a realizat digitizarea a 200.000 de pagini de rapoarte de recensământ publicate în insulele britanice între anii 1801 și 1937. Numai perioada 1801-1901 a marcat o creștere demografică de la 9 milioane de locuitori la peste 40 de milioane. Celor 600 de volume digitizate, dintre care multe sunt fragile ori dezintegrabile, li s-au aplicat apoi tehnici de recunoaștere optică a caracterelor (OCR) pentru recuperarea conținutului într-un format care să permită codificarea în baze de date și de aici indexarea și aplicarea de metode de căutare avansată. Se așteaptă ca baza de date astfel creată să încurajeze dezvoltarea de noi metodologii și linii de cercetare istorică.

Sociologia istorică, cel puțin pentru anumite perioade pentru care există date, poate beneficia de o cantitate de informații fără precedent. Noi metode permit generarea de modele care să explice depopularea anumitor zone rurale sau dezvoltarea unor anumite zone geografice, în timp ce înregistrări ale nașterilor, căsătoriilor și deceselor reflectă declinul ori revigorarea anumitor straturi ale populației, în corelație cu fapte de istorie. Termenul *digital history*⁸ (uneori și *computational history*⁹) a început să se impună. Unul ori celălalt fac aluzie la faptul că multe din datele istorice se află astăzi online, sau, dacă nu direct pe web, cel puțin în arhive digitale și lor trebuie să li se aplice metode specifice.

6 <http://www.data-archive.ac.uk/about/staff>

7 <http://www.jisc.ac.uk/whatwedo/programmes/digitisation/historicalcensus.aspx>. La sfârșitul acestei pagini poate fi găsită o listă impresionantă de alte proiecte de protecție (curare) și prelucrare a datelor SSH.

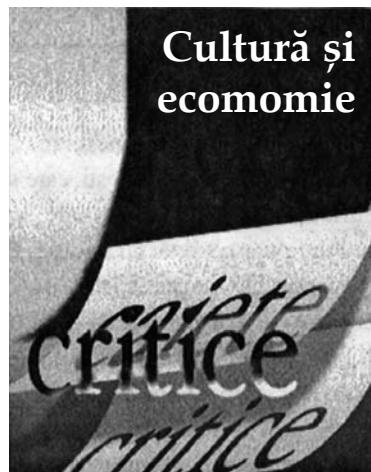
8 273.000 de apariții semnalate de Google

9 7.500 de apariții semnalate de Google

Thierry
de MONTBRIAL

"O lume post-americană?"

Câteva trăsături semnificative ale anului 2009-2010 (I)

Abstract

Professor Thierry de Montbrial, founding director of the French Institute of International Relations, member of the Moral and Political Sciences Academy, honorific member of the Romanian Academy, kindly accepted our proposal to publish the translation of his study ("A Few Significant Characteristics of the Year 2009-2010"), which appeared in the "RAMSES, 2011" publication, under the generic title "A Post-American World". The author discusses some problems regarding the geo-politic and geo-strategic objectives. His main themes are: the military conflicts, the nuclear weapons, the economic crisis and the global heat. In addition to this, he speaks about the major countries that changed their leaders and their relation with OTAN and EU.

Keywords: economic crisis, military conflicts, nuclear weapons, global heat, OTAN, EU, Barack Obama.

Pentru sistemul internațional, în totalitatea lui, anul 2009-2010 a fost marcat de urmările șocului financiar din 2007-2008 și de aprofundarea fenomenelor de multipolaritate și de eterogenitate asupra cărora puneam accentul în precedentele mele *Perspective*.

Depresia evitată

În domeniul economic, depresia a fost evitată până aici datorită unei guvernări mondiale al cărei merit principal a fost să se evite orice greșeala majoră, dar și datorită faptului că această criză nu a afectat deloc sau doar puțin extinderea marilor țări emergente, ceea ce nu era deloc evident. Așadar China și India continuă să crească taxele până la 10%. În contrast cu trecutul ei, Brazilia s-a găsit printre ultimele care au fost atinse și printre primele care s-au ridi-

cat: totul pare să indice că acest stat a intrat într-o epocă comparabilă celor „treizeci glorioase”, care au marcat ridicarea Franței după cel de-al doilea război mondial. Rusia, profund atinsă într-o primă fază, manifestă și ea semnele unei viguroase redresări, cu o taxă de creștere de peste 5 % în 2010 și cu indicatori financiari relativ satisfăcători. În ceea ce privește țările dezvoltate, Statele Unite demonstrează încă o dată capacitatea lor de dezvoltare, cu o creștere cam de 3%.

Dar șomajul rămâne îngrijorător și mai ales, nimeni nu vede clar cum să administreze bugetul, cu un deficit superior lui 10% din produsul național brut (PNB), o situație fără precedent după cel de-al doilea război mondial. Cu privire la acest fapt, demisia lui Peter Orszag, directorul bugetului Administrării Obama este o veste neplăcută. Orszag ducea o luptă pentru o mai bună organizare pe termen lung. Incerti-

* Profesorul Thierry de Montbrial, Director fondator al Institutului Francez de Relații Internaționale, membru al Academiei de Științe Politice și Morale, membru de onoare al Academiei Române, a avut amabilitatea să accepte publicarea în traducere românească a studiului său (Câteva trăsături semnificative ale anului 2009-2010, aparut în revista RAMSES, 2011, cu titlul general: Un monde post-américain?)

tudinile structurale nu afectează doar Statele Unite căci noua reglare economică și financiară mondială este lentă. Dar, în ordinea creșterii crizei din 2007-2008, fenomenul incontestabil cel mai impresionant de-a lungul perioadei, pe care revista RAMSES o analizează, este destabilizarea EURO-lui a cărei cauză imediată este imputabilă Greciei și ale cărei consecințe pe termen lung și scurt vor fi considerabile. Voi reveni asupra acestui subiect mai târziu.

Multipolaritate și Eterogenitate

În domeniul politic în sensul larg, se confirmă că multipolaritatea și eterogenitatea sunt termeni care caracterizează bine sistemul internațional emergent, printre altele, tot global. Nimic nu ilustrează atât situația fără precedent cât și vizita ce s-a desfășurat la Teheran în mai 2010 a președintelui brazilian Luiz Inacio Lula da Silva și a primului ministru turc Recep Tayyip Erdogan, cu intenția de a aduce o soluție – desigur tehnic discutabilă – problemei puse de politica nucleară iraniană (Brazilia și Turcia sunt amândouă membre ale Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite pentru anul 2010). Majoritatea comentatorilor occidentali au vrut să vadă în acest demers consecința de *hybris* a lui Lula – printre altele vinovat în ochii lor de a întreține relații amicale cu autocrații precum venezueleanul Hugo Chavez, și de frustrarea lui Erdogan care s-ar simți respins de europeni și în mod natural de duplicitatea persană. O asemenea interpretare mi se pare limitată. Asistăm, după părerea mea, la apariția unei noi forme de neutralitate, care nu e direcționată contra „occidentalilor”, dar care funcționează din voința puterilor emergente de a-și apăra interesele și viziunea lor despre o lume, unde puterea globală va fi redistribuită. Conservatorii înțeleg prin asta pe cei care cred în permanență în ordinea veche și îi consideră pe Lula sau Erdogan ca pe niște oameni care aduc necazuri – se liniștesc subliniind că în iunie, Rusia și China au votat sancțiunile contra Teheranului. Dar ei

omit să arate că aceste două state, ale căror poziții în Iran ies mai degrabă consolidate și care sunt dispuse să vegheze la o interpretare minimală a sancțiunilor.

Sfârșitul speranței Obama ?

Dacă multipolaritatea și eterogenitatea sistemului internațional se pot afirma, se datorează dificultăților americane. Este prea devreme pentru a decreta că speranța Obama, despre care vorbeam acum un an, a fost dezamăgită. Să zicem că se găsește serios diminuată. Pe plan intern, al 44-lea președinte al Statelor Unite a obținut violent câteva succese, ca reforma sistemului de sănătate sau cea a sistemului bancar. Prima rămâne mult controversată căci ea implică o veritabilă revoluție în fabrica țesăturii americane, cu multiple ramificații potențiale, de exemplu în fiscalitate (am amintit mai sus problema deficitului bugetar). A doua este un răspuns parțial la criza financiară din 2007-2008. Oricare ar fi meritele intrinseci ale acestor reforme, este sigur că dacă nu ar fi reușit să le aprobe, Barack Obama ar fi pierdut încrederea pe scena internă și deci și pe cea internațională. Această încredere era inițial atât de mare că – fapt unic în anale – premiul Nobel pentru pace i-a fost atribuit în toamna anului 2009, nu pentru realizări efective, ci cu titlul de încurajare pentru bune intenții. Asta i-a oferit ocazia de a dezvolta la Oslo, cu privire la angajamentul american în Afganistan, vechea temă a războiului corect. Din păcate, rezultatele lui sunt încă mici – în ciuda progreselor precum ameliorarea relațiilor ruso-americane. Tratatul de reducere a armelor strategice (START) a fost reînnoit. Această apropiere bilaterală a adus deja câteva beneficii, de exemplu în ceea ce privește Iranul.

În esență, dezamăgirile a ceea ce Raymond Aron numea Republica Imperială sunt în Orientul Mijlociu. Contrar predecesorilor lui, noul președinte a avut curajul de a ataca dosarul israelo-palastinian încă de la începutul primului său mandat. Dar nu a fost plătit înapoi. Benjamin Netanyahu a adus un afront Casei Albe anunțând

urmarea colonizării Ierusalimului de Est în momentul în care vice-președintele Joe Biden se găsea acolo în vizită. Mai recent, incidentul flotei umanitare din Gaza a atras din nou atenția lumii asupra scandalului embargoului din acest teritoriu și a contribuit la înrăutățirea unei situații deja foarte tensionate între Turcia și statul evreu. Consecința acestui eșec :câteva semnale au arătat o atitudine mult mai suplă din partea Ierusalimului. Simplă gesticulație tactică sau schimb strategic ? E prea devreme să o judecăm. După câteva luni de „midterm elections”, marja de manevră a lui Barack Obama este foarte limitată într-un dosar sensibil pe plan politic intern.

În Irak, alegerile au condus la confuzie și nu se vede cu ochi buni acest stat mult prea instabil să supraviețuiască la o retragere precipitată a forțelor americane. În Afganistan, aproape după 9 ani după intervenție, situația este din cele mai nesigure. Americanii vor să plece și aliații lor au început să plece și ei. Circumstanțele destituirii generalului McChrystal au adus în prim-plan o realitate cunoscută experților, știndându-se de reală dezordine de la Washington în jurul dosarului afgan. Pakistanul urcă în prima linie atât din cauze ținând de istorie, de geografie (relații apropiate între Afganistan și provinciile occidentale ale Pakistanului), cât și din cauza conflictului cu India. Preocuparea Islamabadului este aceea de a se găsi victima adversarului său. Pentru a încununa totul, China și Pakistanul, aliați tradiționali din 1949, își consolidează cooperarea în domeniul militar, la marele baraj de la Washington pe care Pekinul l-a trimis acor-dului indo-american din 2008 asupra colab-orării în războiul nuclear civil.

Iranul și non-proliferarea

Rămâne dosarul iranian. După mai mult de 30 de ani de la revoluția khomeynistă, puterea este astăzi în mâinile Pasdaranului și în ciuda agitației neîncetate de la reale-gerea contestată de Mahmoud Ahmadi-nejad în iunie 2009, ne imaginăm incorect o revoluție populară care să mute cu ușurință

gardienii revoluției. Obiectivul de a accede la punctul nuclear, adică la capacitatea de a produce rapid arme operaționale dacă decizia a fost luată (situația Japoniei, de exemplu) a fost mereu populară în țară. Dacă din întâmplare, Israelul ar decide să lovească Iranul cu sau – mai rău – fără Statele Unite , rezultatul ar fi îndoielnic pe plan militar, contra-productiv în interiorul Iranului (alinierea opiniei publice în spatele regimului) și catastrofic în exterior.

De fapt, ipoteza cea mai probabilă mi se pare că mai devreme sau mai târziu, Iranul va ajunge la finalul său, adică, să repetăm, la accesul la punctul nuclear. De unde și necesitatea de a considera problema proliferării nucleare sub un unghi mai larg. Or, anul 2010 a fost acela al conferinței de revedere a Tratatului de non-proliferare (TNP) și Statele Unite nu au putut să împiedice o rezoluție care să cheme la dezarmamentul nuclear în regiune, adică incluzând Israelul. De altfel, Washingtonul nu a așteptat mult timp pentru a se distanța de la obiectivul „abolirii”: promovarea unei lumi total private de arme atomice. Prima putere mondială nu mai înfățișează opți-unea zero, ci a făcut publică o nouă „Nuclear Posture Review”, după care Statele Unite se angajează să nu utilizeze arma atomică imediat... cu excepția cazului în care întâlnesc un stat care nu a respectat obligațiile cu privire la TNP! Este un mod de a viza explicit Iranul. Nu mai e nevoie de a îndepărta speculația intelectuală pentru a-și imagina că, în fața acestor declarații, autoritățile iraniene se simt încurajate să meargă înainte. Diplomația persană are un viitor frumos înainte, și în afara loviturilor de teatru, Ahmadinejad nu a terminat cu provocările verbale contra Israelului, în realitate destinate să excite opiniile publice arabe contra conducătorilor lor prezentați ca vânduți la Washington. Dar fără partici-parea Iranului, marja manevrei americane, atât în Orientului Mijlociu cât și în Irak sau în Afganistan, este în mod dificil defa-vorizată. Statele Unite vor ieși cu greu din această situație , din care țările care fac parte pot din contră să tragă avantaje pentru a se afirma.

Două dezvoltări importante în Europa

Aș vrea să relievez două dezvoltări importante survenite în Europa pe parcursul anului 2009-2010. Prima are în vedere Uniunea Europeană (UE) și a doua Ucraina. Tratatul de la Lisabona a fost în sfârșit aprobat de 27 de persoane și institutele corespondente au fost organizate. Totul s-a întâmplat fără glorie, în parte, din cauza crizei grecești care a absorbit atenția și a pus în lumină noile insuficiențe instituționale ale Uniunii, de asemenea în parte și poate mai ales datorită complexității sistemului și limitând-o de la primii titulari de funcții prevăzute de tratat. Au fost lansate multe ironii pe seama președintelui Consiliului European Herman Van Rompuy, care a uimit ca prim-ministru belgian în circumstanțe extraordinar de dificile. Dar desemnarea unui dinozaur politic care ar fi ținut umbra șefilor de stat și guvernarea principalelor state era de negândit. Președintele Consiliului nu poate să fie mai mult decât un facilitator, o noțiune cu siguranță mai mult anglo-saxona decât latină. Doar timpul va permite să clarifice poziția sa față de președinții ce vin din Uniunea Europeană (mandatul lui Jose Luis Zapatero a fost printre cei mai discreți cu privire la dificultățile financiare ale Spaniei) și a celor din Comisie. La fel, va trebui să treacă multă vreme pentru a putea să fie evaluat rolul „ministrului Afacerilor externe în Europa”, ce rezultă din fuziunea funcțiilor de mare reprezentant pentru politica externă și de securitate comună (PESC) și de comisar ce se ocupă de relațiile externe. Primii pași ai Doamnei Ashton nu au fost semnificativi. Orice ar fi, partenerii UE au impresia că nu există mereu un pilot la avionul european și ei înțeleg cu greu noua guvernare.

Pe plan geopolitic, evenimentul cel mai important din Europa îl reprezintă alegerea lui Viktor Ianoukovitch la președinția Ucrainei. Acest eveniment a fost mult timp ascuns din motive ideologice de occidentali, din care câțiva au muncit pentru „revoluția portocalie” din 2004. Aceasta a ajuns la un episod extravagant, la victoria „atlantistu-

lui” Viktor Iouchtchenko contra sovietului Viktor Ianoukovitch, care tocmai își luase revanșa. Nu este corect să arăți incidental că după câteva luni după revoluția portocalie, în martie 2005, în Kirghizstan, „revoluția lălelor” provocase fuga președintelui Askar Akaiev și necazuri în Uzbekistan. În 2010, o nouă tragedie s-a derulat la Kirghistan fără ca cineva să se fi gândit să îl ascundă cu un nume de floare.

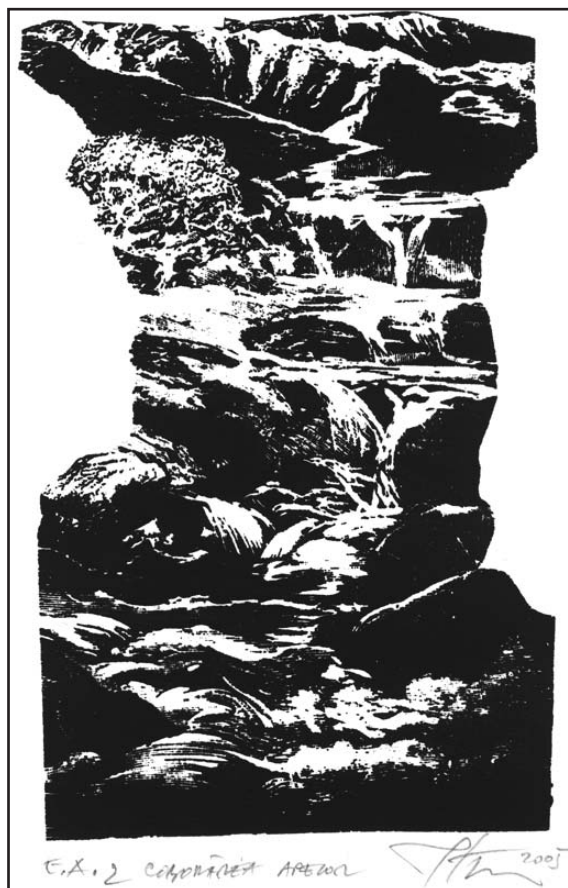
Pentru a reveni la Ucraina, se poate zice caricaturizând că cei șase ani ai președintelui Iouchtchenko au fost stăpâniți de un avatar al rivalității Est-Vest. Statele Unite, susținute în Europa de Polonia și de Lituania cât și de relațiile lor ideologice, militau pentru intrarea Ucrainei în instituțiile euro-atlantice în timp ce Rusia se opunea energic incorporării vechii republici sovietice în organizația tratatului Atlanticului de Nord (NATO). În ceea ce privește opinia publică ucrainiană – datorită diversității etnice a țării – ea era împărțită față de o alternativă pe care circumstanțele nu o impuneau, să fie tranșată și care, dacă alegerea era forțată, riscă să provoace un adevărat război civil. Victoria lui Ianoukovitch a pus un termen, măcar temporar, unui conflict latent, a cărei degenerare ar fi fost catastrofică pentru continentul european și de mai departe. Cum era de așteptat, noua putere revendică o nouă formă de neutralitate. La Bruxelles și nu la Moscova noul șef de stat și-a efectuat prima vizită

Cu o surprinzătoare ușurință, Ucraina și Rusia au îngropat securea războiului, Kievul a acceptat fără probleme de prelungi acordul pe bază rusă de la Sevastopol până în 2042, în schimbul unei reorganizări avantajoase a cooperării energetice. Cei care prevădeau că opinia ucrainiană nu ar accepta nicio concesie asupra Crimeei nu au avut dreptate. Acum între Minsk și Moscova este un braț de fier pentru prețul gazului, provocând din nou reacții indignate occidentalilor, în acest sens Iouchtchenko ar avea aura unui democrat în timp ce Alexandre Loukachenko, președintele Bielorusiei din 1994, este un autocrat caricaturizat. Cui îi convine să menționeze că niciun lobby nu ajută la intrarea Bielorusiei în NATO...

Alte două aspecte pe scena internațională

Înainte să ne întoarcem mai în detalii asupra problemelor ridicate la începutul acestor „Perspective”, aş aborda pe scurt alte două aspecte semnificative ale scenei internaționale în 2009-2010. Prima este conferința de la Copenhaga asupra schimbării climatice, din decembrie 2009, considerată în general ca pe un eșec. Este o naivitate să ne imaginăm că o adunare de tip ONU ar putea să ia decizii care să implice în totalitate lumea întreagă. Există totuși o altă manieră de a vedea lucrurile. An după an, am putea zice lună după lună, se observă, aici includem și țările emergente ca China și India, ridicarea unei conștiințe cuprinzătoare. Multe unități active – asociații, organizații non guvernamentale (ONG), state, organizații internaționale – participă. Asta se traduce prin comportamente efective ale agenților economici, fără să treacă neapărat prin constrângerea legilor și a regulilor. Dacă, de exemplu, marii constructori de automobile ca Renault se angajează strategic pentru o mașină electrică, se face prin anticiparea solicitărilor viitoare ale societăților. În general, examenul atent al instituțiilor arată adesea influențe majore în totalitate, *bottom-up*, după expresia engleză, în timp ce se are tendința ușoară să nu vedem decât mișcarea de sus în jos, *top-down*, mai ales într-un stat centralizat precum Franța. Dacă mondializarea nu e întreruptă de nicio calamitate, noile forme de guvernare vor apărea în acest mod de tip biologic și noile acorduri internaționale doar vor preciza și vor consacra. Adevărata dificultate este legată de timp, în cazul în care ritmul adaptării este prea lent prin raport la ritmul evoluției. În ceea ce privește, schimbarea climatică, problema rămâne deschisă.

Al doilea aspect cuprinde catastrofele naturale sau produse de oameni. Cutremurele și tsunami sunt din nefericire frecvente, dar puține dintre ele au un cost ridicat de vieți omenești ca acela care a devastat Haiti pe data de 12 ianuarie 2010. Este timpul ca această „comunitate interna-

țională” să se îndrepte metodic asupra organizării de forțe de intervenție adaptate la aceste catastrofe. Pe un cu totul alt plan, dislocarea traficului aerian consecutivă unei erupții vulcanice din Islanda ne-a adus aminte anul acesta de fragilitatea tehnologiilor moderne față de perturbările de orice natură, fragilitate față de care societățile noastre sunt puțin pregătite. Aducând ca dovadă și dificultățile întâlnite de Toyota care au distrus grav imaginea marii mărci de automobile japoneze, și în mod natural catastrofă ecologică din golful Mexicului, cea mai mare maree neagră din istorie, despre care societatea BP nu ar putea să comenteze. În viitorul apropiat, acest dezastru contribuie la dificultățile interne (și deci externe) ale lui Barack Obama, la un grad subestimat în Franța. Trebuie să ne așteptăm ca împreună cu mondializarea și extinderea întreprinderilor multinaționale, mari accidente de ce acest tip devin mai frecvente. În plus, e necesară o muncă de pregătire, atât la nivelul preventiv cât și terapeutic.

Maria
MOLDOVEANU

Repere manageriale ale politicii culturale (I)

Abstract

The following article discusses about managerial policies regarding Romania's cultural patrimony. The authoress makes an overview of the actual state of facts, insisting on the way should be evaluated architectonic monuments, art galleries, festivals, spectacles and museum from an economic point of view. She refers mainly to the help received by our Capital city by The Ministry of Culture and National Patrimony ("Ministerului Culturii si Patrimoniului Național"). Then Maria Moldoveanu analyzes the financial and the activity of The Romanian Peasant's Museum ("Muzeul Țăranului Român"), highlighting that this institution has a large range of projects, including both tradition and (post)modernity. In conclusion, it is very hard to evaluate what feels a visitor/ spectator when going to a movie, an exhibition or a representation. Keywords: economic evaluation, managerial policies, valorisation, cultural patrimony, efficiency.

După cum reiese din capitolul al doilea, indicatorii economici au un rol determinant în fundamentarea strategiilor culturale la nivel național și la nivelul comunităților locale, inclusiv al organizațiilor publice și comerciale de cultură.

Datele despre costurile creației și ale producției culturale, despre prețurile bunurilor

și serviciilor, despre reglementarea piețelor și veniturile populației, despre veniturile unităților culturale, despre sursele lor de finanțare – subvenții, taxe, impozite, donații – despre structura bugetului și contribuțiile la P.I.B. ale industriilor culturale ș.a. sunt indispensabile pentru managerii din domeniul culturii în elaborarea politicilor și a strategiilor și luarea deciziilor, în stabilirea priorităților și elaborarea programelor culturale, în gestionarea implementării lor.

Pe lângă reperele economice la elaborarea obiectivelor prioritare contribuie și ideile desprinse din diverse sondaje, analize și studii de caz despre nevoile și așteptările culturale ale populației despre viața culturală a comunităților umane.

Raportându-se la o serie de indicatori economici și culturali Ministerul Culturii și Patrimoniului Național și-a asumat *șapte prioritare* ce derivă din misiunea pe care o are ca structură a administrației publice centrale – aceea de **a elabora și gestiona politicile din sectorul culturii**. Aceste șapte la care ne-am referit și în primul capitol, sunt:

- dezvoltarea și diversificarea programelor culturale în funcție de nevoile consumatorilor și utilitatea lor socială;
- îmbunătățirea accesului și stimularea participării la cultură a tuturor categoriilor sociale, îndeosebi a tinerilor;
- promovarea și protejarea diversităților conținuturilor și a expresiilor artistice;
- intensificarea schimburilor și a cooperării culturale internaționale, regionale, europene;
- valorizarea patrimoniului cultural și a tradițiilor comunităților locale.

Direcțiile de acțiune pentru realizarea acestor obiective s-au axat pe:

- continuarea programului legislativ (elaborarea unor legi sau modificarea celor existente);
- îmbunătățirea finanțării programelor și a proiectelor culturale, prin susținerea parteneriatelor cu agenții economice și cu alte instituții, prin accesarea de fonduri europene și stimularea practicilor de sponsorizare;

- continuarea reformei organizatorice;
- realizarea unor programe și proiecte prioritare în domeniul bibliotecilor, al patrimoniului cultural, al dezvoltării comunităților locale prin inițierea unor evenimente de importanță internațională cum au fost: „Sibiu capitala culturală a Europei – 2007” și „Festivalul internațional George Enescu”.

La Festivalul George Enescu ne-am referit pe larg în studiul „Cercetarea sectorului culturii – metodologie și indicatori”, (C.I.D.E., 2009). Esența lui ar putea fi rezumată prin cuvintele Clarei Cernat, artistă de renume internațional, cea care a cucerit publicul prin recitalul său inedit din Hindemith, Enescu, Ravel ș.a. în timpul căruia a schimbat de mai multe ori diverse instrumente – *„Este un mare eveniment. Toți idolii mei și ai publicului (...) începând cu David Oistrach și Szering, au fost prezenți pe scena Festivalului”*.

Un program cu două milioane de spectatori

„Sibiu – capitală europeană – 2007”

- studiu de caz -

Un program cu peste 220 de proiecte realizate pe parcursul a 11 luni și finanțate cu 40 milioane de euro de către Guvern, prin M.C.P.N., și alte investiții susținute de către Asociația Sibiu 2007. Cca 50% dintre proiectele culturale au aparținut instituțiilor publice de cultură și 50% - artiștilor independenți.

A fost cel mai mediatizat eveniment cultural. Datorită campaniei internaționale TV, peste 55 de milioane de oameni din cca 20 de țări au receptat mesajele artistice transmise de pe scenele Festivalului.

Comunitatea sibiană a câștigat enorm, atât ca imagine, cât și din punct de vedere material. A fost reabilitată o bună parte din infrastructura municipiului și județului. A fost reabilitată infrastructura culturală.

Impactul financiar la nivelul turismului a fost fără precedent.

În orașul Sibiu și în alte localități ale județului au fost înregistrate oficial peste 500.000 de turiști. Majoritatea hotelurilor și a pensiunilor sibiene au resimțit boom-ul financiar.

În ideea conservării patrimoniului cultural imaterial, Programul a cuprins și un Festival-Concurs de Interpretare a muzicii populare românești.

Timp de trei zile din primăvara culturală sibiană au fost interpretate cele mai cunoscute creații folclorice și au „defilat” prin fața publicului cele mai frumoase costume naționale din marile zone etnofolclorice din România.

Săli arhipline au urmărit recitalurile laureaților din 2007 și de la edițiile precedente. Participarea orchestrei „Lăutarii” din Chișinău, dirijată de maestrul Nicolae Botgros, a fost receptat ca un mare succes al organizatorilor: *„Ne-am dorit foarte mult să aducem această orchestră și ne bucurăm că am reușit cu prilejul acestei ediții, când Sibiul este capitala culturii europene”* – spunea unul dintre organizatori.

Evaluarea unor asemenea programe urmărește, între altele, cunoașterea efectelor/ a impactului acțiunilor culturale asupra indivizilor și a comunităților umane. De asemenea, evaluarea vizează îmbunătățirea elaborării și implementării programelor viitoare.

După unii, evaluarea programelor și a proiectelor pune în evidență obiectivele politicii culturale ce stau la baza opțiunilor și a deciziilor manageriale. În opinia altora, miza evaluării este de a demonstra necesitatea unor decizii și de a justifica utilizarea resurselor. Specialiștii în știința evaluării – cercetători, experți, autori de studii – se referă la trei scopuri majore ale demersului evolutiv:

1. **Formularea politicii/a** scopului principal al unui program, plecând de la prezentarea problemei/problemelor care trebuie rezolvate; proiectarea obiectivelor strategice și a țințelor tactice, identificarea resurselor necesare, estimarea șanselor de atingere a țințelor.
2. **Implementarea politicii**, a strategiilor și a programelor elaborate, în conformitate cu succesiune a etapelor, controlul cheltuielilor și utilizarea resurselor umane.
3. **Determinarea eficacității politicii și a programelor culturale**, prin analize de genul input-output, prin cercetarea efectelor așteptate și neașteptate, a nevoii de continuare sau de înlocuire cu alte programe care să conducă la atingerea obiectivelor.

Datele statistice ca și anchetele sociologice dezvăluie adesea diferențele (neconcordanțele, decalajele) dintre obiectivele asumate și situația reală din sistemul culturii. După cum arătam mai sus, una din prioritățile politicii M.C.P.N. este „îmbunătățirea accesului și stimularea participării la cultură”, inclusiv prin programe ce vizează „Reinventarea bibliotecilor” și a unor proiecte cum este cel denumit „Prin lectură la cultură”.

Însă din cercetarea statistică a I.N.S. privind „Activitatea unităților cultural-artistice” rezultă că în anul 2009, când, într-adevăr, criza economică începuse să se manifeste, numărul de biblioteci a scăzut cu 130 de unități față de 2008, dintre care 11 sunt biblioteci publice (i.e. cele care facilitează accesul tuturor categoriilor de populație la informație și cultură și care se află în zona de intervenție a M.C.P.N.) De asemenea, numărul volumelor (cărți, broșuri, colecții de reviste și ziare) intrate în bibliote-

ci, mai ales în cele orășenești și comunale a scăzut cu cca 1.276.000 unități. Totodată, a scăzut și numărul cititorilor din comune și din mediul urban și numărul volumelor eliberate, deși, prețul cărților a crescut concomitent cu diminuarea veniturilor populației, ceea ce ar fi trebuit să conducă la afluența cititorilor în biblioteci, la creșterea indicilor de lectură publică. Dar nici vânzarea de carte nu a atins țințele estimate.

În aceste condiții, revine perpetua întrebare: sunt cumpărătorii/consumatorii de cultură, sursă sigură pentru producția culturală?

Se poate baza industria cărții sau altă industrie culturală (e.g. a filmului, a programelor, a spectacolelor etc.) numai pe forțele pieței sau, cum scrie David Melo, permite piața o alocare eficientă de resurse financiare pentru a satisface cererea socială în materie de cultură? Cât de numeros este publicul care dorește să investească în restaurarea unor monumente istorice, în șantiere arheologice, în publicarea unor tratate științifice sau a unor albume de artă?

Care sunt certitudinile agenților economici din zona culturii (editori, producători de CD-uri și DVD-uri, organizatori de spectacole muzicale, de teatru etc.) în legătură cu receptarea ofertei lor? Cei mai mulți dintre ei, nu cred că vor exista suficienți clienți care să achiziționeze produsele ce încorporează creații artistice asigurându-se, astfel continuitatea producției culturale și fluxurile economice adiacente.

Idealiștii mai speră. Unii experimentează.

Singurul festival susținut

100% de public

Festivalul artelor București 2010

- studiu de caz -

Aflat la cea de a doua ediție, Festivalul Artelor București 2010, a fost un eveniment unic în viața culturală a capitalei și nu numai pentru că este „singurul festival susținut 100% de public, ci și prin miza acestui demers: prezența personalităților culturale de primă mărime.

„Într-un spațiu public din ce în ce mai «descompus» de ascensiunea fenomenelor subculturale și anticulturale” cum se exprima cineva în zilele Festivalului, a considera că „viața se înfrumusețează prin Arte” este un exemplu al încrederii în perfectibilitatea acestei lumi.

Așa cum semnala presa, România este considerată „țara festivalurilor” – numai în lunile octombrie și noiembrie a.c. au avut loc peste 15 festivaluri culturale.

Toate aceste evenimente organizate în țara noastră sunt finanțate în mare măsură din bani publici și susținute de instituții guvernamentale sau de structuri ale comunităților locale.

Festivalul Artelor București face excepție de la regulă. Nu a fost susținut nici financiar, nici logistic de vreo instituție guvernamentală ci a fost susținut de public, din vânzarea билетelor, demonstrând astfel că, uneori, „produsul cultural” este vandabil în sine.

Diversitatea genurilor artistice și participarea celebrităților din domeniul culturii au asigurat adresabilitatea unică a Festivalului.

Timp de cinci zile, pe scenele culturale ale capitalei – Sala Palatului, Teatrul Național „I. L. Caragiale”, Palatul Național al Copiilor, Muzeul Municipiului București – Palatul Șuțu, Teatrul Eoreiesc de Stat – au fost prezentate piese de teatru, concerte de muzică clasică, recitaluri instrumentale, conferințe, lansări de carte (e.g. „La taifas cu Tudor Gheorghe”, de Mircea Pospai), relansarea în prezența maestrului Radu Beligan după o pauză de 98 de ani a revistei „Moftul Român”

Festivalul, organizat de Asociația Culturală Maria Domina, cu scopul explicit de a aduce în fața publicului valorile autentice ale celor mai diverse forme de expresie artistică a fost în esență un experiment, unul veritabil, cu rezonanțe până dincolo de granițele țării.

Manifestările au debutat cu un concert de excepție – Tango Simfonico, susținut de renumitul artist Lothar Hensel, interpret și compozitor, un maestru al bandoneonului, care a fost însoțit de 70 de instrumentiști de la European Royal Orchestra.

Cu aceeași emoție, publicul a urmărit și concertul maestrului Tudor Gheorghe – „Cavalerii felinarelor târzii” un „regal muzical” cu cele mai îndrăgite piese ale muzicii interbelice interpretate de Zavaidoc și de Jean Moscopol cel ale cărui melodii au fost cântate, până nu de mult, de Gică Petrescu.

Prin spectacolul „Balade din Carpați”, Felicia Filip, Orchestra Arkadia și Corul Amadeus au întregit registrul muzical al Festivalului.

Un gen artistic mai puțin frecventat de un public eterogen – ca preferințe culturale și componentă socială – este cel al conferințelor cu și despre artă. La cea de-a II-a ediție a Festivalului Artelor, Ion Caramitru și Dan Puric au susținut conferințele „Limitele așteptării” și respectiv „Despre iubirea creștină și martiri”. Demersul unei personalități complexe cum este Ion Caramitru – actor de teatru și film, regizor, director de teatru și lider de asociație culturală a însemnat o călătorie unică în lumea credinței, a teatrului, a culturii, în general, a ideilor și a

imaginilor artistice care, în vremi de restriște, dau șansa supraviețuirii.

Într-un alt registru și cu alte metafore, cu alte unelte, care sunt numai ale lui, Dan Puric, acest „ortodox mărturisitor” a avut în cadrul „Conferinței despre iubirea creștină și martiri” un dialog plin de duh cu bucureștenii, pe care i-a invitat și la spectacolul „Vis” – o fascinantă călătorie de inițiere în „taina gestului cuvântător”, a „cuvântului făcut trup”, a viselor adunate de el de-a lungul timpului, a realității „spiritualizate” în intelect.

Publicul bucureștean care și-a plătit biletele la Festival pentru a participa direct la spectacolul interferenței inedite de genuri artistice, a avut de ales, după preferințe, între mai multe spectacole de teatru.

Unii au fost atrași de „Helea, dragostea mea!” de Leonid Zorin, jucată la Teatrul Evreiesc – un prilej de reflecție asupra iubirii, a libertății, a ratării și a sensului vieții... Alții au urmărit spectacolul „Întoarcerea zidarului” a scriitorului Dan Tărchiță care le propune spectatorilor o viziune personală asupra legendei Meșterul Manole. Protagonistii reprezentației – Alexandru Hasnaș, Cristina Moldoveanu și Marin Ciripan – au reușit să le transmită celor prezenți mesajul complex al acestei opere dramatice – despre pasiune și iertare și despre răscumpărare și tainica jertfă dar și certitudinea că această lucrare atestă precum legenda care a inspirat-o, valoarea incontestabilă a culturii românești ca parte a creației umanității.

În esență, „Festivalul Artelor 2010” a fost un mare spectacol de idei și metafore artistice.

Publicul a plătit pentru ele.

Sigur, piața este o sursă de finanțare a activității culturale, dar nu singura sursă. Ea poate fi un reper în planificarea resurselor economice necesare culturii dar nu unicul reper. De aceea, fiecare organizație culturală, manager de proiect sau structură decizională la nivel național sau local urmărește să-și diversifice sursele de finanțare.

Însuși M.C.P.N. și-a propus ca direcție de acțiune pentru realizarea obiectivelor sale strategice: „Îmbunătățirea finanțării” prin creșterea bugetului public pentru cultură, a ponderii lui în P.I.B., dar, mai ales, prin sprijinul acordat organizațiilor culturale în obținerea de finanțare nerambursabilă și, atragerea de resurse extrabugetare.

Ministerul a inclus între criteriile de evaluare a managementului de la toate nivelurile, implicarea în programe și acțiuni care să obțină resurse financiare pentru susținerea activității, pentru implementarea politicii culturale.

În acest sens, rapoartele de activitate ale instituțiilor publice de interes național conțin în mod explicit referiri la parteneriate cu primării și direcții județene pentru cultură, cu bănci și diverse ministere, cu ambasade și asociații profesionale, cu agenți economici și fundații culturale ș.a. în scopul atragerii de resurse suplimentare, pe lângă alocațiile de la buget, în vederea realizării obiectivelor stabilite.

Ediția 2010-2011 a Programului Cantemir vizează acțiuni și proiecte culturale desfășurate în străinătate. Programul Cantemir a fost lansat în anul 2006, ca program de finanțare nerambursabilă al Institutului Cultural Român (I.C.R.) din subordinea M.C.P.N. pentru proiectele culturale derulate în mediul internațional.

Ediția care a debutat în 2010 se înscrie în liniile statutului I.C.R., instituție publică de interes național înființată (în baza Legii nr. 356/2003), cu scopul de a promova valorile culturale ale României și a le integra în circuitul cultural internațional. În acest sens urmărește „dezvoltarea unor parteneriate solide și de durată între operatorii culturali români și străini, publici sau privați”.

Obiectivele principale ale Programului Cantemir sunt:

- creșterea vizibilității și accesibilității culturii românești pe piețe internaționale;
- încurajarea cooperării dintre artiștii români și străini.

Programul ce se autodefiniște ca „Program prioritar pentru finanțarea nevoilor culturale de urgență (!!)”, cuprinde trei secțiuni:

- I. Festival/Culture by Request.
- II. Promovare/Culture to Go.
- III. Cooperare/Culture to Share.

Finanțarea la prima secțiune se acordă sub formă de granturi de călătorie. Este vorba de susținerea participării artiștilor și a formațiilor de artiști români consacrați, la festivaluri importante din străinătate.

Bugetul total al secțiunii, în anul 2010, este de 281.000 Ron, iar suma maximă acordată unui proiect este de 25.000 Ron. Contribuția proprie suportată de solicitantul finanțării – din surse proprii sau sponsorizări - reprezintă minimum 10% din valoarea finanțării nerambursabile.

Regulamentul pentru elaborarea și prezentarea propunerilor de proiect conține *criteriile de eligibilitate pentru solicitanți* și *criteriile de eligibilitate pentru proiect*, respectiv *domeniile* în care trebuie să se încadreze (e.g. literatură, arte vizuale, arhitectură și design,

teatru, muzică, dans, film, patrimoniu cultural), *tipurile de festivaluri* la care participă proiectele finanțate, *condițiile de cofinanțare*, *date calendaristice* de referință.

De asemenea, conține precizări cu privire la *documentele* necesare, la bugetul estimativ, la cheltuielile eligibile care trebuie să reflecte costuri rezonabile, oportune și justificate, identificabile și verificabile, susținute de acte originale.

Grila, în baza căreia sunt evaluate proiectele culturale de către experți independenți care țin seama de *importanța* festivalului, de *calitatea* produsului prezentat de festival și experiența artistului/artiștilor participanți are o vizibilă dimensiune axiologică, ceea ce ar putea să reprezinte o garanție că produsul de selecție a proiectelor a ținut seama de principiul transparenței, al creativității și al liberei concurențe.